

Urednica
AVENKA ŽURIĆ

Lektor
VLADIMIR STROJNY

Naslovnu stranicu izradio
DAMIR BRČIĆ

Grafička urednica
ŽELJKA SAMBOLEK

Korektorica
BRANKA MESING-NAKARADA

I. izdanje 1980.

**Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb
CIP - Katalogizacija u publikaciji**

886.2-31

ŠEHOVIĆ, Peđa

Vidra / Feđa Šehović ; priredio
Zdravko Zima. - 2 , izmijenjeno izd.

- Zagreb : Školska knjiga , 1994. - 170
str. ; 20 cm. - (Moja knjiga)

Str. 7-13 : Držiću pod kožu / Zdravko
Zima.

ISBN 953-0-60361-4

940329048

Tisak: Galanterija, Zagreb

ISBN 953-0-60361-4

Feđa Šehović

Vidra

Priredio

ZDRAVKO ZIMA

II, izmijenjeno izdanje

Školska knjiga, Zagreb 1994.

Držiću pod kožu

Romansirana biografija kao književni oblik pojavljuje se razmjerno kasno: potkraj 19. i u početku 20. stoljeća u Engleskoj s ambicijom da se otkriju pojedinosti iz života i rada Williama Shakespearea. Budući da je o najvećemu europskom dramatičaru svih vremena sačuvano iznimno malo podataka, biografi i šekspirolozi pokušali su njegov život rekonstruirati polazeći od njegovih kazališnih tekstova. Koliko je to bilo opravdano i može li se između dramskog predloška i drame svakidašnjice staviti znak jednakosti, drugo je pitanje. Moderna kritika ne polazi nipošto od pretpostavke da bi činjenice iz određenog djela morale biti sukladne s činjenicama iz života, a kamoli da bi takva (ne)sukladnost mogla utjecati na njegovo vrednovanje.

Umjetnički dosezi u nekom djelu, ako tako možemo reći, postoje ili ne postoje, i ionako teško određiva mjera njihove korespondencije s objektivističkom slikom svijeta za čitatelja nije odlučujuća. Ali, tvrdimo li da između književnosti i svakodnevnog života ne postoji mehanički odnos reciprociteta, isto tako valja podsjetiti na to da i najfantastičniji proizvodi ljudske mašte - čak kad je posrijedi Borges¹ - imaju svoje uporište u zbilji. To znači da nisu sasvim izmišljeni i da uvijek barem donekle nose sa sobom teret opipljivog života, iako se po mnogo čemu razlikuju od onoga što nalazimo u novinskim člancima, izvornim zapisima, dokumentima itd.

¹/ L. Borges [Borhes] (1899-1986) - poznati argentinški književnik, (*Maštarije*), utjecao na cjelokupnu južnoameričku književnost, ali također i na europsku.

Problem je zapravo u tome da književnost ne oponaša stvarnost, nego se njome koristi. Stvarnost je „materijal“ kojim se služi da bi stvorila vlastitu, književnu stvarnost. Iz svega toga ne slijedi da neko djelo treba ispitivati neovisno o zbilji koja nas okružuje i koja tom djelu na ovaj ili onaj način ipak prethodi. Takve i slične dvojbe aktualiziraju se najčešće onda kad pisac poseže za predloškom koji je i te kako prisutan u kolektivnoj svijesti. Romansirana biografija u nas nema gotovo nikakvu tradiciju. Ali, zanimljiva je svojevrsna koincidencija: kao što je nedostatak autentičnih dokumenata vezanih za najvećega engleskog kazališnog autora izazvao rođenje toga književnog oblika, to da su se biografiji, polazeći od skromnih činjenica i od njegovih drama, pretvarali u romansijere (!), tako je i sudbina najvećega hrvatskog kazališnog autora poslužila kao građa za srodan spisateljski projekt.

Ono što je Englezima Shakespeare, to je Hrvatima Držić. Štoviše, moglo bi se našeg komediografa spomenuti na prvome mjestu, jer Držić je bio umro, i pokopan u Mlecima (1567), u času kad su budućem velikanu engleske književnosti bile jedva tri godine. Malo je autora u hrvatskoj književnosti oko kojih je ispletena takva legenda, a kojoj su podjednako pridonijeli njegovo kazališno djelo i burna biografija, kao što je to slučaj s Marinom Držićem poznatim pod nadimkom Vidra. Te činjenice svjesni su i njegovi današnji sljedbenici koji se opetovano utječu dubrovačkom piscu i buntovniku: ne samo zbog usputnog pijeteta nego zato što znaju da je bez izgrađenog odnosa prema baštini, bez iskustva prošlosti, teško zamisliti suvremenu književnost.

Što u Držićevom životnom putu pripada provjerenim podacima, a što svojevrsnim mistifikacijama, gdje je na djelu dokumentirana istina, a gdje počinje nadogradnja utemeljena u mašti, možda nije uvijek jednostavno ustanoviti. Pretpostavlja se da se Držić rodio 1508. u Dubrovniku. Potekao je iz trgovačke obitelji iz koje su mnogi postali svećenici i službovali u crkvi Svih svetih (Domino).

U njoj je danas uređen *Dom Marina Držića*. Novčane teškoće u koje je nerijetko zapadao trgovački dio njegove obitelji, pratile su i Marina čitava života. Muke zbog *solada* bile su na neki način lajtmotiv njegove svakidašnjice, ali su isto tako tematizirane u najpoznatijim komediografskim tekstovima (*Dundo Maroje, Skup*).

Nezaobilazno razdoblje Držićeva života godine su što ih je proveo u Sieni. Iako studij nikad nije završio, pokazivao je tipičnu univerzalnost onodobnog intelektualca u kojega su se združili talent i znanje. Služio se s nekoliko jezika, ponajprije talijanskim, latinskim i grčkim, djelovao je kao profesionalni orguljaš u dubrovačkoj katedrali, svirao na još šest instrumenata, skladao, a iskušao se također kao glumac, redatelj i scenograf. Za boravka u Sieni izabran je za studentskog prorektora sveučilišta. To razdoblje imalo je za nj odlučujuću važnost zbog stjecanja različitih znanja, a i zbog definitivnog sazrijevanja. Poslije povratka iz Italije Držić se bio duboko razočarao dubrovačkim prilikama, što će ga natjerati na to da opet krene u tuđinu i zamisli urotu protiv vlasti („ludih i bezvrijednih nakaza“, kako ih je okrstio u prvom pismu toskanskom suverenu Cosimu I. de¹ Mediciju).

Na primjeru Držićeve osobne kobi, njegova u najmanju ruku nesređena i rastrgana života moguće je ispitati kakav je raskorak između legende i stvarnosti, između kolektivnih predodžbi i onoga što im je uistinu prethodilo. U našoj svijesti Dubrovnik je mitsko mjesto bez kojega su hrvatska književnost - i kultura uopće - praktički nezamislivi. Znamo, dakako, s kakvim je zanosom o Dubrovniku pjevao Ivan Gundulić, no u već spomenutom pismu Cosimu Držić svoj grad naziva „rupom“, ogorčen ponašanjem vlastele koja se brine samo o osobnim probicima. Kao tvorac iznimnoga komediografskog opusa, osim toga svećenik i nećak pjesnika Džore Držića, Marin možda najmanje odgovara tradicionalističkoj zabludi o piscu koji se snalazi jedino kad mu je pero u ruci.

Vrijednost romana *Vidra* nalazimo upravo u tome što je Feđa Šehović, polazeći od provjerenih natuknica iz biografije, svoju priču gradio bez namjere da podilazi lažnim predodžbama o literatu koji ne nalazi smisao izvan svog sterilnog kabineta. Držić je u ovoj knjizi prikazan kao čovjek od krvi i mesa, sklon životnim zadovoljstvima i svakojakim „libertatima“, kao svojevrsni rasipnik koji muku muči s novcem i bježi pred vjerovnicima i, ne na kraju, kao buntovnik koji u svojoj ogorčenosti i pjesničkoj imaginaciji snuje urotu protiv dubrovačkih vlasti. I mlađi Šehovićev suvremenik, i Držićev sugrađanin Luko Paljetak, napisao je pjesmu o Vidri u kojoj nalazimo ovaj distih: *On nikad nije imao cekin,/ bio je hahar i berekin.*

Ako nešto valja izdvojiti iz urotničkih poslanica, a što je u 16. stoljeću moglo izazvati i te kakvu sablazan, onda je to činjenica da je Držić zagovarao potrebu da se vlast u Dubrovniku ravnopravno podijeli između plemića i pučana. Kako napominje Frano Čale u opsežnoj studiji, Držić je urotničkim ambicijama „pristupio kao literat, dakle uto pistički, jer je očito da je inspiraciju u velikoj mjeri dobio čitajući suvremene teorijske spise“ (misli se ponajprije na Machiavellija² i njegova *Vladara*). Isto tako tragovi utopističke čežnje jasno se otkrivaju i u Držićevim najslavnijim komediografskim radovima, prije svega u *Dundu Maraju*, odnosno u prologu Dugog Nosa.

Rekapitulirali smo neke pojedinosti iz Držićeve biografije ne zbog toga što one ne bi bile poznate nego zato da bismo se osvjedočili kako je njegova kob pružala Feđi Šehoviću iznimno provokativne mogućnosti. Život kao roman, reklo bi se. Upuštajući se u taj izazovan ali i delikatan projekt, Šehović je uspješno izbjegao proturječja koja se pojavljuju na razmeđu činjenica i fikcije, svugdje zapravo gdje pisac polazi od provjerenih podataka da bi ih potom

²*Machiavelli* [Makjaveli] (1469-1527) - talijanski historičar i političar; u djelu *Vladar* (1513) izložio je politička načela po kojima se smatra da su za stvaranje jake vlasti dopuštena sva sredstva, neovisno o njihovom moralnom kriteriju.

ogrnuo plastom vlastite mašte. Da bi potencirao vjerodostojnost ove romansirane biografije, autor je ispričao priču u prvom licu (*Ichform*)³. Takvim se načinom pripovijedanja pisci danas služe vrlo rado, iako se tom tehnikom koristio još Homer.

Uvlačeći se, dakle, Držiću pod kožu, obraćajući se publici izravno, u prvom licu, Šehović je svjesno ograničio pripovijednu perspektivu, ali istodobno je povećao sugestivnu moć svoje proze. Od prvog časa znameniti dum Marin, ili Marino Darsa Raguseo, kako se potpisivao na talijanskom u poslanicama vojvodi Cosimu, izranja pred čitateljem kao onaj tko sve konce priče drži u vlastitim rukama, ali i kao onaj tko je u nju izravno uključen. Kao svjedok i središnji junak! Čini se stoga da je Držić istodobno subjekt i objekt, simpatično ćaskalo i tijesto iz kojeg se mijesi rastezljiv romansijerski kolač. Tehnika pripovijedanja u pivom licu pridonijela je varljivosti perspektive, jer Držić iskače iz romana poput vidre (!) da bi samo trenutak poslije nestao potopljen u rijeci fakata što su obilježili njegovu životnu putanju, prevrtljivu na svoj način.

Na temelju provjerenih činjenica nije teško ustanoviti da priča počinje 1566, dva mjeseca pošto je nesuđeni urotnik poslao posljednje pismo vojvodi Cosimu i godinu dana prije nego što je umro. Pisac se potom postupno udaljava od tog vremena, uranja u prošlost, preobražava djelomice u memoarista, a na kraju se vraća do točke kojom je počeo roman. Tako je zatvoren krug. Unutar tog kruga od 46 poglavlja ocrtane su osnovne konture Marinove zlehude kobi, kobi pjesnika i gromoglasnog buntovnika koji je toliko volio svoj rodni grad da se gdjekad činilo kao da ga je mrzio. Dinamičnosti priče pridonose fiktivni istršci iz optužnice protiv Vidre koji djeluju kao jedva primjetna introdukcija u pojedina poglavlja, a koje sriče dubrovački javni tužitelj Luka Gučetić.

³*Ichform* [ihform], njem. (ich - ja + forma) pripovijedanje i pisanje u "prvom licu", tj. kad pisac spominje sebe i za sebe govori "ja"; "ja-način".

„A gdje naći većeg jadnika od čovjeka koji traži pravdu?“, pita se Šehović u ime svog junaka. Kad je taj tragalac za pravdom još i pisac, onda otkrivamo sudbinu *a la* Vidra u kojoj su sve karte na stolu, a pobjednik poznat unaprijed. Ne znam tko bi se u takvom rasporedu snaga usudio kladiti na pisca, osim ako nije posrijedi kakva kazališna konverzija kojom se gubitnici iznenada preobražavaju u dobitnike. Takav oblik „podvale“ Držiću nije bio stran. I kao što je u pismima vojvodi Cosimu fantazirao zapravo o Dubrovniku u čijim će državnim poslovima podjednako participirati patriciji i plebejci, tako ga Šehović za njegova firentinskog boravka otkriva u paranoičnoj pozi, kako se bakće na ootženičkoj kluni, u svome zavičajnom erađu

Veliki hrvatski komediograf, daleki možda prethodnik političkog kazališta, provodi posljednje godine života u inozemstvu, u tuđini koja mu je po mnogo čemu bliža od domovine u kojoj je po svemu sudeći *persona non gratifr*. Kazalište je, kako objašnjava Siegfried Melchinger⁴ ⁵, jedini javni prostor gdje „pojedinaac može nastupiti protiv većine, majoriteta, i njezine moći, ali i protiv moći općenito“. Zato veza između Držićevih komedija i urotničkih pisama, na kojoj inzistiraju neki autori, a koja također omeđuje Šehovićev roman, nije nipošto izmišljena. Ona je zakonita posljedica jednog života u kojemu nije nedostajalo želje za moći, ali koja je na kraju realizirana samo u književnosti. U kazališnoj iluziji ponajprije!

Na temelju Šehovićeve romansirane biografije, pred nama uskrsava pjesnik bez aureole i pozlate, razotkriva se jedan put na kojemu se račvaju povijest i utopija, stvarnost i fikcija. Držićev životopis nudi se kao osebujan model na kojemu je moguće ispitivati složen i nikad sasvim odgonetljiv odnos između politike i književnosti. Ili, Vidrinim rječnikom rečeno, između *ljudi nahvao* i *ljudi nazbllj*. A *ljudi nahvao*, tj. zli ljudi koje on u pismima Cosimu predstavlja kao na-

⁴ *Persona non grata* (lat.) - nepoželjna osoba.

⁵ *Siegfried Melchinger* [Zigfrid Melhinger] - suvremeni njemački književni kritičar.

kaže, osvojili su ovaj svijet još u nedužno Saturnovo doba kad je zloba bila nepoznata. Tako barem objašnjava naš firentinski zavjerenik posredovanjem Dugog Nosa u svojoj najpoznatijoj komediji *Dundo Maroje*.

U svoje vrijeme žigosan i šikaniran, dubrovački komediograf dobio je u 20. stoljeću zasluženu popudbinu. To ne znači da bi se danas, da je kojim slučajem naš suvremenik, proveo mnogo bolje nego što se proveo u razdoblju *rinascimentcft*. No to je sudbina istinskog pisca koji je oduvijek vođen pjesničkim zahtjevima. Tragična dubina takvih zahtjeva prepoznaje se u tome što se oni ne mogu ostvariti ili da, koliko god to paradoksalno zvučalo, gube zapravo smisao u času kad postaju ostvarljivi. O toj neostvarivoj stvarnosti, o životu koji je san i neprestano traganje, Šehović je ponudio roman koji pred nama oživljava jednoga od najvećih majstora što su ikad pisali hrvatskim jezikom.

Zdravko Zima

⁶ *Rinascimento* [rinašimento] (tal.) - isto što i renesansa.

Mom sinu MARU

***JP!A**

I.

Prošla su ve,, dva mjeseca otkada sam poslao zadnje pismo toskanskom suverenu, iako mi je prije toga moglo biti jasno da ni vojvoda Cosimo, kao ni sin mu, princ Francesco, neće odgovoriti na moje planove i prijedloge. Istina, signor Vinto, službenik u glavnoj dvorskoj pisarnici i povjerljiva osoba Njegove preuzvišenosti, nije mi tada ništa otvoreno rekao, ali u načinu na koji je sa mnom razgovarao mogao sam (da sam bio trezniji!) naslutiti stav njegova gospodara. Taj susret s Vintom bio je posve različit od onog prije tjedan dana, kada me primio na preporuku Antonija Pelierija. Bio je tada vrlo susretljiv i ljubazan, obećavajući Pelieriju i meni da će sve učiniti kod Njegove preuzvišenosti kako bi što prije došlo do naših usmenih dogovaranja. Mršavi Vinto, duguljaste konjske glave, uvjeravao me da će Njegovu preuzvišenost sigurno zanimati moje ideje i planovi. No, pri drugom susretu učinilo mi se kao da to uopće nije onaj isti čovjek s kojim sam prošli put tako srdačno razgovarao. Primio me veoma hladno i ne ponudivši mi sjesti, te me odmah upozorio na činjenicu o dobrim odnosima Toscanе s Dubrovnikom.

- Ja to znam, signor Vinto i upravo zato se obraćam Njegovoj preuzvišenosti - rekoh, pokušavajući povesti razgovor, ali zaludu. Sjedi i mršavi činovnik, izduljenog konjskog lica i ledenog pogleda, neprestano je ponavljao kako Njegova preuzvišenost cijeni dobre odnose s Dubrovačkom Republikom.

Poslije takvog susreta s jednim od vojvodinih bliskih ljudi svatko pametan na mom mjestu okanio bi se daljnjih koraka. Savjetovao mi je to i Pelieri, koji je dugo služio u diplomaciji pa zna kako stvari stoje. Ali, nijesam odustao, valjda zato što sam nepokolebljivo vjerovao u pravednost stvari za koju se borim, u ljudski smisao za pravdu i pravednost, u mnogo toga što sobom nosi čist zanos za opće dobro. Umjesto da prihvatim stvari kakve jesu, stao sam grozničavo izmišljati tisuće i tisuće razloga zbog kojih je vojvoda s nepovjerenjem prišao mojim pismima. Među ostalim, mislio sam da ovdje u Firenzi predstavljam potpuno nepoznata čovjeka, pa je sasvim logična rezerva iskusnih i mudrih političara. Njima se ne žuri, tješio sam se, oni polako i temeljito proučavaju i provjeravaju ozbiljnost moga plana i kad sve obave, pozvat će me. Ali meni se žurilo. Progonio me predosjećaj skorašnje smrti koji me ne pušta od prošle jeseni kada sam prvi put osjetio dosta jake bolove oko srca. S prvim srpanjskim vrućinama javili su mi se slabiji bolovi i neprestano strepim da ne pođe nagore. Zato bih svakako trebao naći nekoga tko bi me preporučio toskanskom vojvodi, Ali, komu se obratiti? Taj Antonio Pelieri je odviše sitna riba da bi mogao za me jamčiti. U Dubrovniku je služio kod Miniatijskog kao jedan od trojice momaka. Tamo sam se s njim upoznao i našao mu se pri ruci kad su ga po nagovoru vlasti pretukli, a zatim protjerali iz Republike pod optužbom da se bavio špijunažom. Ja nemam pojma čime se on sada bavi, ali slutim da radi za Vinta i da kod gospodara ne uživa neko osobito povjerenje.

„Tko, osim Pelierija?“ pitao sam se. Povjeriti se još nekome i otkriti svoje planove činilo mi se odviše opasnim, iako sam već pomišljao na prijatelje Frana Lukarevića i Luka Sorkočevića. Na kraju sam ipak ostao pri prvobitnom stavu, to jest da sve sam obavim, a kasnije, Frano i Luko će biti prvi kojima ću otkriti svoje ideje. Zadovoljan i smiren, napisao sam pismo preuzvišenom princu Francesku, moleći ga da poradi kod oca na mojoj stvari.

Ne znam zašto, ali sam sa sigurnošću očekivao da ću poslije toga pisma dobiti poziv u Palazzo Vecchio. No, kad se to nije dogodilo ni tjedan dana kasnije, otišao sam u dvorsku kancelariju. Ovog puta mi se učinilo da sjedi i mršavi Vinto ima mnogo izduljeniju i „konjskiju” glavu nego što sam do tada primjećivao, a o hladnoći pogleda da se i ne govori. Čak me nije ni pustio u kancelariju, nego mi onako s praga dobacio da je zauzet i zalupio vratima.

II.

Nešto tu nije u redu, mislio sam idući prema Pelierijevoj kući. Tko je taj Vinto? Da on ne radi za Dubrovačku vladu? Možda taj konjoglavi tip uopće nije uručivao moja pisma tamo kamo su bila upućena! Ili ih je predavao vojvodi pošto je učinio njihove kopije koje je za oveću svotu dukata ustupio dubrovačkoj vladi. (Možda baš konzulu u Firenzi!)

S punom glavom svakojakih misli obreo sam se pred vratima Pelierijeva stana. Njegova žena mi kroz odškrinuta vrata nervozno saopći da joj je muž prije tri dana nekud otputovao i da dugo neće doći. Kako otputovao, kad sam ga i jučer vidio, htjedoh reći, ali me žena preduhitri. Ispriča se na brzinu zašto me ne može pustiti u kuću (tobože ima neke važne goste!) i pred nosom mi zalupi vratima. Zbunjen i potišten napustio sam staru kućetinu koja je zaudarala na ljudski izmet i treštala od dječje galame. Išao sam lagano, s pogledom uprtim u zemlju i s glavom otežalom od teških misli. Na kraju uske ulice sudario sam se nekim prolaznikom. Prenuo sam se i pogledao za čovjekom koji se hitro udaljavao. Prepoznao sam Pelierija.

- Hej, Antonio! Hej! - vikao sam, dok je on, praveći se da me ne čuje, grabio prema svojoj kući.

Toga dana uvjerio sam sebe da Pelieri i Vinto igraju sa mnom prljavu igru, bez znanja Njegove preuzvišenosti vojvode Cosima. Stao sam grozničavo misliti kako tu igru spriječiti. Nema druge nego se obratiti prijateljima Luku Sorkočeviću i Franu Lukareviću. Izmisliti neki važni privatni

razlog i zamoliti ih da mi isposluju audijenciju kod princa Franceska, što njima neće biti teško jer uživaju velik ugled u Firenzi, a posebno na dvoru Medicija. Za ovo vrijeme koliko sam sada u Firenzi bio sam čest gost u njihovu domu kraj Fonte Vecchija. Mladi su to ljudi, ali veoma pametni i sposobni. Obojica zajedno imaju manje godina negoli ja sam, a osnovali su u Firenzi moćno trgovačko poduzeće i bolje posluju od domaćih. Ovdje svatko zna da je Luko Sorkočević posudio osam tisuća dukata i samom vojvodi Cosimu, a s princom Franceskom on i zet mu Frano održavaju bliske prijateljske odnose. Učinit će to oni za mene. Dugo se poznajemo, još od izvedbe „Grižule“ na piru Lukovog brata Vlaha, kad su zajedno s nama igrali u predstavi, a kasnije u „Družini od Bidzara“ još više smo se sprijateljili. Tko zna da li bih ja i došao ovamo u Firenzu da nije bilo njih dvojice. Usprkos svemu, oni su me pozvali da pođem s njima, što sam rado prihvatio. Nijesu mi ponudili da za boravka u Firenzi kod njih odsjednem, ali vrata njihove kuće, uvijek su mi otvorena.

III.

Zašto sam najednom prestao zalaziti u kuću tih mladića? Da li iz straha da im ne izbrbljam svoju tajnu i oni me razočaraju svojim stavom ili iz želje da ih u sve to ne miješam prije nego moj plan dobije vojvodinu podršku. Ne znam, ali otkako sam preuzvišenom Cosimu poslao svoje prvo pismo, nijesam se uopće s njima viđao. Sada bih, svakako, morao njih posjetiti i zamoliti da me preporuče princu. I dok sam jednog jutra smišljao način kojim bi opravdao svoju dugu odsutnost, u mom stanu se iznenadno obreo Franov mucavi sluga Cristoforo. Donio mi je gospodarevu poruku u kojoj pita što je sa mnom i da mu se odmah javim. To me toliko obradovalo da sam mucavom Cristoforu, prije negoli će od mene poći, poklonio bocu dingača koju sam donio iz Grada.

Brzo sam smislio uvjerljiv razlog mog posjeta vojvodi, tobože da mu ponudim neke svoje prijevode grčkih drama koje bi se mogle prikazati u čast predstojećeg jubileja obitelji Medici. Baš divno, *magnifico*¹ - trljao sam veselo dlanovima i samo pola sata nakon posjeta sluge uputio sam se prijateljima. Kako sam se divno osjećao! Preporođen! Grabio sam dugim snažnim koracima, kao mladić, osjećajući neopisivo zadovoljstvo. U jednom trenutku, baš kraj crkve Santo Spirito, zatečem se da zviždućem i naglo stanem. Nikoga nije bilo u blizini, ali kao da sam se tim naglim zaustavljanjem probudio iz duboka sna. Da nijesu doznali za moja pisma? - sijevnula mi je u glavi podmukla misao.

¹ *magnifico* [manjifiko] (tal.) - sjajno

Stajao sam nasred puta kao ukopan, pitajući se da li produžiti ili se vratiti. Ipak sam krenuo naprijed.

Veliki salon Franove kuće zatekao sam krcat čeljadi. Bili su to sve sami našijenci, vlastela i pučani, trgovci i konzularni službenici, mladi i stari. Odmah me se čudno dojmila neuobičajena tišina, ozbiljna nepoznata lica i oštri, zabrinuti pogledi. Osjećao sam se kao uhvaćen u zamci i kralješnicom su mi se spuštale kolone mrava. Gledao sam ta hladna, stroga lica, nastojeći sakriti uzbuđenje koje me sve jače sapinjalo.

- Gdje si ti? - obratio mi se Frano, prilazeći.

- Evo me - odgovorim muklo.

Prijatelj me trenutak netremice gledao u oči, a onda pod ruku i poveo u svoju radnu sobu.

- Grubo, meštre Marine! - počeo je Frano odmah, upoznavši me s viješću da je Sulejman s ogromnom vojskom krenuo na Ugarsku, što bi moglo imati kobne posljedice za Dubrovačku Republiku. Zato su se, reče, oni ovdje skupili, jer vlada poziva sve naše ljude u inozemstvu da napuste poslove i krenu u domovinu.

- I ti ćeš s nama? - zapitao me.

- Da, svakako! - odgovorio sam.

U kući prijatelja zadržao sam se do kasna i zadovoljan se vratio u svoj stan. Mislio sam, eto, sve je u redu, kad tek što legoh, probudi mi se u mozgu podmukla misao o zamci. Najednom mi se učinilo da je u ponašanju Frana i Luka prema meni bilo nečeg čudnog i usiljenog. Dobro, u redu, mislio sam, situacija je zaista ozbiljna i mladići su s pravom zabrinuti, kao i svi ostali, ali nikako mi nije išlo u glavu zašto su obojica toliko navaljivala da i ja pođem s njima. Na rastanku su mi prišli, i pozdravljajući se, nekoliko puta ponovili kako bi bilo veoma dobro da i ja s njima pođem. Zašto? Još sam im napomenuo da sam bolestan i da bih taj put teško podnio, a oni da idem, pa da idem. Posrijedi je ništa drugo nego to da su saznali za moja pisma vojvodi Cosimu, čvrsto sam zaključio. I cijela ta priča

o opasnosti zbog Sulejmanova pohoda na Ugarsku izmišljena je samo zato da bi mene namamili u Dubrovnik, gdje mi je već pripremljeno suđenje kao veleizdajici. A, to li vi hoćete, moji mladi prijatelji? Pjevušio sam zlorado, nervozno šetajući s jednog kraja sobe na drugi.

Negdje pred zoru te strašne noći sjeo sam za stol i napisao pismo Njegovoj preuzvišenosti princu Francesku, u kome sam se (za inat) predstavio kao prisni prijatelj Luka Sorkočevića i Frana Lukarevića, ponizno ga moleći još jednom da mi omogući audijenciju kod svoga oca.

IV.

Pismo princu predao sam istoga dana kada su Frano i Luko s ostalim našijencima krenuli put Dubrovnika. Sjećam se, oko jedanaest sati prije podne izašao sam iz kancelarije u Palazzo Vecchio. Što mogoh brže prešao sam trg da bih se dokopao hlada u sjeni palače Ufizzi, a odatle lagano krenuh na Ponte Vecchio. Upravo kada sam prešao na drugu stranu mosta i skrenuo desno, ulicom koja vodi prema crkvi Santo Spirito, sustigao me mlađi čovjek. Njegovo lice mi se činilo odnekud poznato.

- Ja sam Stjepo. Spominjete li se, bio sam u „Družini od Bidzara“?

- A, da, da! - kao da sam se sjetio mladića i bi mi drago. Predložim da svratimo u gostionicu, na što on odmah pristade. Dugo smo uz piće čavrljali, prizivajući u sjećanje one divne dane oko priprema „Hekube“, kad znanac sasvim iznenadno okrenu razgovor i reče oprezno da me jučer cijeli dan tražio po Firenzi zbog veoma važne stvari.

- Prikjučer sam bio u našeg konzula i tamo su vas spominjali - nastavio je tiho i oprezno. - Ne znam što su govorili, ma kad sam bliže prišao, fermali su - dodao je i zašutio.

Sva sreća da smo sjedili u polumračnom prizemlju, jer bi inače moj sugovornik jasno primijetio promjenu na mom licu.

- *Ma ke!* - odmahnuo sam rukom i čak se nasmijao.

- Znam kako ste doma stradali, pa mislim da vas upozorim! - reče ovaj nakon kraće stanke.

Pokušao sam mladica uvjeriti da je sve uzeo suviše k srcu, ali se ovaj nije dao pokolebati u svojim sumnjama.

- Znao, ja nijesam htio ići u Dubrovnik - naglo će sugovornik. - Potpuno se slažem sa svim onim što sam od vas i Sara slušao dok sam bio u „Družini od Bidzara“! - nastavio je sasvim otvoreno iznositi svoj stav. Ja sam samo šutio i slušao ga prilično zbunjen. Najpametnije što sam mogao učiniti jest to da se dignem, srdačno oprostim s čovjekom i odem ravno kući. Tako sam i učinio.

Primičući se stanu, sve manje sam bio siguran da sam tog čovjeka ikada u životu vidio i sreo, i sve više sam vjerovao da se radi o inteligentnom špijunu i provokatoru.

Što od teških misli, što od vina i srpanjske žege - jedva sam doteturao do Trga Duomo, gdje sam stanovao.

Pravo iznenađenje čekalo me tek u stanu, kad mi gazdarica reče da su prije podne dolazila dvojica stranaca, predstavljajući joj se kao moji prijatelji.

- Jesu li što poručili? - zapitah.

- Ništa, samo su pitali jeste li tu i otišli - odgovorila je debela nakaza.

Nijesam više imao snage za razgovor i otišao sam u sobu da se odmorim. U glavi mi je brujalo i mučili su me bolovi u sljepoočicama i zatiljku.

Pošto sam se malo odmorio i pribrao, pošao sam do gazdarice u kuhinju da se detaljnije raspitam o tim „prijateljima“. Debela i priglupa gazdarica, gospođa Angela, srdačno me primila i odmah stavila preda me slane srdele i vino. Za to me je cijeli sat gnjavila svojim pričama o mužu bezbožniku i pijancu, kojemu je „*con tutti gusti*“¹ davno i davno nabila rogove. Ona govori za sebe da nije osobito lijepa, ali da bez obzira na to može, ako hoće, na svaki prst imati nekoliko muškaraca.

- On je *cornuto!* *Comuto!*² - urlala je debela nakaza, tapšući me po ramenu svojim teškim ručetinama.

Tko zna kad bih se oslobodio te nakaze da se, na sreću, ne začu plač njena sinčića koji se vjerojatno dolje, na ulici potukao sa svojim vršnjacima pa po običaju poziva majku u pomoć.

¹ (tal.) s osobitim užitkom

¹ (tal.) rogonja

- Raffaello! Raffaello! - kliknula je gazdarica kao ranjena lavica i skočila k prozoru. - Tko te tuče? Tko? - derala se koliko je grlo nosi.

Iskoristio sam ovaj trenutak i šmugnuo u svoju sobu. Neka je vrag nosi, pomislih. Ako zapodjenem razgovor s njom, nikad neću završiti. Uostalom, što se tiče tih „posjetilaca“, činilo mi se sve jasnim i da nemam što nju pitati.

Ovoga dana, zapravo popodneva, počela je moja bolest koju bih jednostavno nazvao - strahom. Zahvatio me poput oluje, iznenadno i silovito, skršio u meni sve otpore razuma i potpuno mnome ovladao. U mladiću s kojim sam sjedio u gostionici vidio sam špijuna i provokatora koji je sigurno plaćen da me uz pomoć te dvojice „prijatelja“ nasilno odvede u domovinu. A možda i da me tu ubije ili otruje! Kako mi se samo onaj lukavo prikrpio! Pjesnik, kaže, moj istomišljenik?! Vraga, to je običan žbir. Imao sam već priliku mnoge takve susresti. Kolike mlade pjesnike je dubrovačka država pretvorila u obične špijune i provokatore! Ogriješe se ljudi nekim svojim sitnim slobodoumljem o neizmjenjive zakone ponašanja u Gradu, a čuvari reda ih zgrabe za vrat i kažu: „Nećemo vas kazniti, ali valja vam djelom dokazati da ste ispravni. Morat ćete nam učiniti neke važne usluge.“ I ljudi pristaju na sve, iz straha, neiskustva ili očaja, ali pristaju. U protivnom ih proglašavaju nepodobnima, onemogućuju ih na sve moguće načine i čekaju zgodnu priliku da ih utamniče ili protjeraju. Ne postoji strašnijeg nasilja od onoga kojeg totalitarna vlast provodi nad čovjekom. Uvijek u ime nekih velikih ciljeva, ali redovito s najnižim pobudama i sredstvima. Tako se dojučerašnji mladići, koji su vitlali zastavom slobodnih shvaćanja i kočoperili se novim idejama, ončas pretvore u male špijune i provokatore.

Nije mi bilo ni nakraj pameti sastajati se s mladićem u gostionici kraj Ponte Vecchija. Rekao sam gazdarici da, u slučaju ako netko za mene bude pitao, kaže da sam otputovao, a zatim sam dobro zakračunao sobna vrata i podupro ih stolicom. Strah je poput plime rastao u meni i kada me

potpuno preplavio, bespomoćno sam u njemu plutao, ne nalazeći načina da izronim iz njegova mraka. Onaj mladi čovjek iz gostionice nije više bio za mene obični špijun i provokator, nego dobro izvježban plaćeni ubojica, koji u džepu nosi vladin nalog s mojim imenom i akontaciju na tisuću dukata koliko je Republika svetog Vlaha uvijek plaćala za ubojstva urotnika.

VI.

Prva noć „bolesti“ prošla mi je kao u bunilu. Negdje pred zoru donio sam odluku da otputujem u Sienu ili Mletke, gdje imam dobrih prijatelja koji bi mi priskočili u pomoć i zaštitili me. Ali, kako doći do Siene ili Mletaka, pitao sam se. Trebalo bi zakupiti kola ili bar konja. Možda bih morao platiti kola, ali zar ne bih na takav način samo olakšao naum svojim ubojicama! Bila bi to za njih dobra prilika da me negdje na putu presretnu i - kvrc, gotovo. A meni jč, ne znam síid. zbog čega, toliko bilo stalo do života i čini mi se da sam na sve bio spreman samo da izmaknem ubojicama.

Nijesam napustio Firenzu samo zato što mi se činilo da sam ipak u njoj najsigurniji. Uostalom to je grad u kome danju i noću stražare cijele čete policajaca. No ipak, mislio sam, oni koji kane učiniti zločin lako će naći način da sve to potajno i sigurno izvedu. Provalit će noću u stan da ni gazdarica ne čuje, jednostavno me zadaviti ili ubiti nožem. Vjerojatno je to bio razlog da dođem na ideju o neprestanom mijenjanju stana. Zato sam odmah isplatio gazdarici Angeli najam i nekoliko puta joj ponovio da odlazim kući. Oprezno, pazeći da me netko ne slijedi, prešao sam toga jutra Arno i za kratko vrijeme se našao na sasvim suprotnoj strani grada. Tamo, blizu Porte Romane, u uglu između Vrta Boboli i zapadnih gradskih zidina, pošlo mi je za rukom jeftino iznajmiti sobu kod nekog Španjolca. Tako je počelo moje grozničavo seljakanje s jednog kraja grada na drugi.

Jasno sam osjećao kako me strah obuzima, sve jače i dublje, kako propadam u njemu kao u živom pijesku, još malo, još sasvim malo i činilo mi se da ću zauvijek nestati. Osjećao sam to pri mimoilaženju s ljudima, u batu koraka iza leđa, u slučajnim pogledima prolaznika. Pričinjalo mi se da iza nekog ugla vrebaju na me plaćene ubojice, pa sam usred bijela dana išao sredinom ulice, oborivši glavu što sam mogao više da me krvnici ne prepoznaju.

Strah čini čeljade jadnim i smiješnim. Uvuče se u mozak taj strašni nametnik pa nemilosrdno ruje. Danju i noću samo vrti, vrti i kada se dokopa tajnih predjela podsvijesti, pred očima čovjekovim rađaju se užasavajuće slike moći i mogućnosti zločina. Što smo maštovitiji, slike su stravičnije.

U mjesec i pol dana promijenio sam desetak stanova. Nijesam ništa drugo ni radio nego tražio stanove i selio se. Sada naprosto ne mogu vjerovati da sam se tako idiotski ponašao. Ali, kao što je ta oluja straha iznenadno i silovito došla, na isti način je i nestala, iščezla gotovo bez traga. Jednog jutra, sjećam se, sjeo sam pred veliko zrcalo i dugo, netremice gledao sebi u oči, a onda najednom prasnuo u gromki smijeh. Mora da je to smijanje poduže trajalo dok se preda mnom pojavila gazdarica, signora Ana-Maria, žena siromašnog trgovca. Buljila je u mene svojim lijepim i zaprepaštenim plavim očima.

- Gospođo oprostite - jedva sam uspio prekinuti smijeh.

Gazdarica se šutke i sa strahom povukla i zatvorila za sobom sobna vrata.

Ne znam kako je i zašto nastupila ova promjena. Možda je bilo sasvim dovoljno to što sam vidio svoje lice u zrcalu i shvatio ono što sam u vatri očaja i straha zaboravljao, to jest da sam već prevalio šezdesetu i da s tim slabim srcem, uz veliku Božju milost (koju sumnjam da sam zaslužio!) mogu izdurati još godinu-dvije i ... *finito, caro mio*,¹ ni prst od buća, kako moji Iza Roka kažu. Ili mi se za trenutak

¹ (tal.) gotovo, dragi moj

vratio razum, da bih vidio sebe tako strašno smiješna. (Ta dosta sam se drugima smijao!) Vjerojatno je tome pridonijelo i moje otkriće dan prije, kad sam doznao od jednog prijatelja, kapetana, da je mladić s kojim sam davno prije sjedio u gostionici kraj Ponte Vecchija i mislio da je moj plaćeni ubojica zapravo nitko drugi do Sarov rođak. Sjetio sam se da je on bio jedan od trojice mladića koji su, poslije likvidacije „Družine od Bidzara“, odbili posipanje pepelom i došli ovamo.

*Insoma*², kao što me do tada obuzimao neshvatljiv strah i strepnja za životom, tako me sad spopala neka suluda odvažnost i ravnodušnost prema životu. Otišao sam Pelieriju kući i zamolio ga da mi kaže istinu u vezi s mojim pismima koje sam njegovim posredstvom upućivao toskanskom dvoru. Šutio je, ali kad sam mu zazvonio vrećicom pred nosom, progovorio je. Rekao mi je upravo ono što sam i sam pretpostavljao, to jest da je vojvoda stavio moja pisma „ad acta“ zbog dobrih odnosa s Dubrovačkom Republikom i sadašnjih interesa kršćanstva. Malo teže je išlo s pitanjem da li me odao nekome od predstavnika naše vlade. Dugo je nijekao, dok se ja opet nijesam mašio za kesicu s novcem i doznao da je Vinto napravio kopije mojih pisama i uz dobru nagradu ih predao našem konzulu u Firenzi.

Ne pamtim kad sam se tako dobro osjećao kao baš tada, vraćajući se iz posjeta Pelieriju. Kao da se oslobodih posljednjeg dijela tereta što me tako dugo i nemilosrdno pritiskivao. Dakle, vlada u Dubrovniku zna da sam pokušao s urotom protiv nje. Sudeći po svemu, nema više nikakva smisla moljakati gospodu u Firenzi. I neću, jer ne želim više izigravati jasnika. A gdje naći većeg jasnika od čovjeka koji traži pravdu? Nitko nema vremena da ga do kraja sasluša. Ljudi ga izbjegavaju jer im dosađuje, uvijek priča jedno te isto, ponavlja, neprestano ponavlja, u nekoj čudnoj

² (tal.) sve u svemu

groznici, pa ne primjećuje, ili neće da vidi svu strahotu ljudske ravnodušnosti. Opijen čemerom luta svijetom kao brod bez kormilara, sve dok se ne nasuče na kakvu podvodnu liticu i potone ili se razbije o negostoljubive i oštre hridi ravnodušnih obala.

Nikoga više ja neću moliti, rekao sam sebi, i prvi put nakon toliko vremena otišao u gostionicu. Pojeo sam pretila pečena kopuna i ispio dobru litru vina. Plašio sam se da mi sve to ne naškodi, jer sam zadugo doma jeo i pio iz straha da me u gostionicama ne otruju.

Nakon objeda vratio sam se u stan i odspavao nekoliko sati. Sanjao sam kao da su me tu neki ljudi uhvatili i silom odveli u Dubrovnik da mi sude kao veleizdajniku. Baš kad su me stražari povelili vezana iz tamnice u sudnicu, trgnuo sam se i probudio. Sjedeći u krevetu, dugo sam razmišljao o tom snu. Zašto da me oni silom dovlače, rekoh sebi. ja ću im sam doći i reći: „Tu sam, gospari, sudite mi.“ Sve ću im priznati, ali i reći još mnogo toga što neće naći u kopijama pisama. Činilo mi se da bih tim muškim, herojskim činom izbrisao svaki trag onog smiješnog straha i kukavičluka. I čvrsto sam odlučio tako postupiti.

VII.

Sunce je već odavno zašlo i nad Firenzom se hvatao prvi sumrak. Lijep je ovaj grad i veseo kao Dubrovnik. Dolje na malom trgu čujem svađu susjeda, što me neovisiljen zatvoriti prozor. Radije podnosim i kolovošku vrućinu negoli graju. Pa ipak ne mogu a da s vremena na vrijeme ne načulim uši kako bih uhvatio koju karakterističnu rečenicu žena koje se svađaju. (Što mogu, još je u meni pisac!)

- izdajico! izdajico! - viče jedna.
- Na sud! Na sud ćeš ti! - dreči druga.

Čuju se uzvici muškaraca znatiželjnika, koji posvađane bodre:

- Izdajica je, nego što! Na vješala! Na vješala!
- Na vješala! - prihvaća rulja.
- Na vješala!

PUBLIKA: *Na vješala! Smrt izdajniku!* Trešti vijećnica puna čeljadi. Predsjednik suda umiruje prisutnu publiku udarajući batom po stolu.

PREDSJEDNIK: *Silenlio!*¹ Publika se umiruje. *Dajem riječ javnom tužitelju.*

Ustaje mala i žgoljava osoba. Zapravo jedva se primjećuje da je ustao, toliko je malen. To je Luka Gučetić.

¹ Tišina!

Prije negoli počne svojim izlaganjem mali Luka će, po običaju, napraviti dugu, dugu pauzu. Lista papire pred sobom kao da nešto važno traži, a zapravo priprema svoj nastup, daje vremena prisutnima da shvate kako je on tu, među njima, on - Luka Gučetić. I neće početi prije negoli zavlada savršena tišina, a sve se oči upru u njega kao u božje moći. (Ah, ti mali ljudi, što li sve ne čine da bi istakli svoju mizeriju!)

Veoma dobro poznajem gospara Luku. Već dugi niz godina on je neka vrsta državnog javnog tužitelja i prvi čovjek u vladi. Oduvijek je pokazivao posebno zanimanje za ljude koji se bave književnošću i umjetnošću, iako o njihovu poslu zna vrlo malo. Nije išao na studije, i to je s ponosom isticao, tvrdeći da je današnje naukovanje čak i u teologiji štetno za moral ljudi i da slabi njihove patriotske osjećaje. Mislim da Luka najpotpunije i najjasnije predstavlja stanje duha u mojoj zemlji, gdje tako nemilosrdno vlada jednostrana prosječnost, ili, kako to pametniji kažu: mediokritet. Napisao je i objavio nekoliko loših pjesmica, a kada mu je država dala časnu dužnost da bdije nad njezinom sigurnošću i slobodom (da, slobodom!), zaboravio je na stihove. Potpuno se prestao baviti pjesmama i počeo se energično baviti pjesnicima dijeleći ih u svojim vatrenim govorima na prijatelje i neprijatelje. Svaki onaj „koji tamo nešto filozofira“ po njegovu mišljenju je zakleti neprijatelj, koga što prije treba odstraniti iz društva, „jer ako je jedna jabuka trula ...“, kako je on tu glupost često ponavljao.

Ali, valja priznati da vlast prosječnosti nije mogla pronaći boljeg i uvjerljivijeg zastupnika nego što je mali Luka. Jednom davno, sjećam se, zapitah Sara, zašto vlada, recimo, njega ne zaduži za ta kulturna i književna pitanja, zašto su, uostalom, na svim ključnim mjestima u vlasti ti polu-obrazovani i prosječni! Odgovorio mi je da to nije slučajno. Naprotiv, reče da se radi o sistemu vlasti zasnovanom na snazi mediokriteta. Kakvoj snazi mediokriteta, čudio sam se. Otkud mediokritetu snaga, pitao sam. „E, baš u tome je njegova snaga jer nema nikakvu snagu“, odgovorio je.

S malim Lukom, kao poglavarom Senatorske komisije za državnu sigurnost, prvi put sam se sreo u siječnju 1547. godine, kada sam odgovarao zbog veze s Regendorfom. Nije bilo nikakvih materijalnih dokaza o mojim vezama s grofovima političkim poslovima, a još manje s Bučinićima, što je Komisija, na veliku Lukinu žalost, konačno i utvrdila. Po načinu na koji je u toj istrazi sa mnom postupao, primijetio sam da me mrzi mnogo više negoli dok smo kao djeca zajedno išli u Crijevićevu školu. Ti mali ljudi znaju mrziti nekoga samo zato što je prst-dva od njega viši, a ja sam i onda od Luke bio viši dobar lakat i pol. Vjerujem da me taj isposnik i zbog toga mrzio, iako su, ipak, posrijedi bili mnogo dublji razlozi. „Lišo si pašo.² Budi dobar! Budi dobar“, rekao mi je na rastanku mali moćnik i dodao prijetećim glasom: „Opel ćemo se mi vidjeti. Budi dobar!“ - To „budi dobar“ uvijek mi je dobacivao umjesto pozdrava.

Zapamtio sam njegovu prijetnju o skorom viđenju i niiesam ie zaboravljaao. Ljudi Lukina kova (da ljudi!) ne znaju se šaliti. U posljednja dva i pol desetljeća, premda ne često, susretao sam okruglu, nabuhlu i dlakavu glavu s jednim okom koje kao da je nasred čela, čudnovato veliko i uvijek napola zaklopljeno, pa se čini da ima samo to jedno jedino oko poput nekog malog degeneričnog kiklopa. Najprije me to oko pogleda, a onda čujem ono: „Budi dobar!“ Nikad mi nije bilo jasno što mu to znači, ali sam znao da me mrzi. Prestao je govoriti tu odvratnu frazu poslije predstave „Skupa“, kada se po gradu govorkalo da sam njega uzeo kao model na lik Dunda Nika. Istini na volju, pišući tu komediju, nijesam na njega mislio, ali sam i sam kasnije vidio da je taj Dundo Niko pljunuti Luka. Nije mi bilo krivo što se to pripovijeda po gradu, niti sam ikad ozbiljnije pokušao razbiti te glasine. Potajno sam se veselio da je tako ispalo i da se mali kiklop zbog toga grize, iako se pravio da ga to nimalo ne uzbuđuje. Tek

² Glatko si prošao.

četiri godine kasnije, kad smo prvi put htjeli prikazati „ITekubu“, gospodar Luka je vrisnuo:

- Zavjera! Zavjera! Njemu treba suditi kao urotniku. Suditi izdajnika!

Tako je mali Luka govorio o meni u Malom vijeću 1558. godine. Kako li će tek sada govoriti?

LUKA: *Na osnovi Zakona o krivičnim djelima protiv slobode Dubrovačke Republike, podnosim optužnicu protiv Marina Držića, zvanog Vidra, rođenog 1508. godine u Dubrovniku od oca Marina i majke Anukle rođene Kotruljević, državljanina Dubrovačke Republike, neoženjena, svećenika i pisca. Promeškolji se i nastavi. U svojoj bjesomučnoj mržnji prema svemu onome što je ova Republika stvorila tijekom stoljeća i pod mudrom upravom svoje vlastele, optuženi Marin Držić-Vidra učinio je i posljedni korak u svojoj veleizdajničkoj raboti. On je...*

Kako je odvratno slušati te teške riječi o bjesomučnoj mržnji, mudroj upravi, veleizdajničkoj raboti, tuđinskim agentima, ečetera, ečetera,³ Sve te optužnice slične jedna drugoj kao jaje jajetu i sve su jednako krcate glupostima. Nekoliko puta slušao sam u Vijećnici tog malog kiklopa kako optužuje ljude, kao od šale, sipajući na njih svoj otrov.

LUKA: *Zajedno s nekim istomišljenicima kovao je urotu protiv domovine da bi srušio vlast i predao je u ruke strancima i nižim staležima. U tu svrhu obratio se Njegovoj preuzvišenosti toskanskom vojvodi Cosimu Prvome i sinu mu, preuzvišenom princu Francesku. No, zahvaljujući tradicionalnom prijateljstvu velike Toscanne s našom Republikom, a nadalje blagonaklonosti Njegove preuzvišenosti vojvode Cosima Prvoga, dobili smo u*

³ i tako dalje, i tako dalje

ruke kopije svih pisama. Zastane i klimne glavom prema Pelieriju koji sjedi u prvom redu. Publika aplaudira. Luka čeka da se dvorana stiša. Kao osoba kojoj je naša država dala u zadatak da ispita zločinačku rabotu dotičnog veleizdajnika, moram odmah naglasiti da sam kao službenik naše vlade godinama upozoravao na djelatnost optuženog koju je on vješto prikrivao plaštem tobožnjega književnog i kazališnog rada. A ja sam ne jedanput dokazivao da optuženi kroz svoja kvaziknjiževna djela protura najgnusnije pamflete protiv naše vlasti i države, turajući i zavodeći našu poštenu mladež, kao što smo svi se osvjedočili u slučaju „Družine od Bidzara“.

PUBLIKA: *Tako je! Smrt izdajniku! Na vješala!*

Hoće li baš svi što se okupe u Vijećnici na mom suđenju listom biti za to da me objese? I nekadašnji moji drugovi i prijatelji iz „Družine od Bidzara“?

Nijesam u stanju sve predvidjeti, ali sam više negoli siguran da će baš ti moji drugovi i prijatelji iz „Družine od Bidzara“ bit najgrlatiji pobornici Lukovih osuda. Za njih je to dobra prilika da dokažu vjernost u koju su im, ne tako davno, strogi čuvari posumnjali. Mnogi od njih će tražiti i da svjedoče protiv mene. Nemilice će bacati na mene blato, uvjereni da je to jedini način kojim će sebe oprati.

A Saro? Reći će mi odmah i otvoreno da sam kriv i da zaslužujem najstrožu kaznu. U njegovu držanju i tonu neće biti ničega prijateljskog. Osudit će moj čin s najdubljim prezrenjem, ali će se, svejedno, prihvatiti da me brani. Neće me izvlačiti, ali sam siguran da će pokušati moj čin protumačiti na drugačiji način od Lukovog, koji će, ako ništa drugo, a ono bar spriječiti rulju da me rastrga i omogućiti mi da kao čovjek umrem na vješalima. (Koja lijepa utjeha, prijatelju moj!)

PREDSJEDNIK: *Čuli ste optužnicu. Osjećate li se krivim?*

PUBLIKA (urla): *Na vješala! Na vješala!*

Zbog čega bih se osjećao krivim? Zbog toga što sam htio pomoći svom Gradu, i spasiti ga od propasti?

„Ali način! Način!” čujem Sarov glas.

A što u tom načinu nije dobro? To što sam zatražio pomoć od stranaca? Ali ja nijesam išao ni Turcima ni Mlečanima, jer mi je bilo jasno da se njima za to ne mogu i ne smijem obraćati. Nijesam to učinio ni s Ugraskom, Austrijom ili Španjolskom, jer sam znao da bismo tu uslugu mogli jednom tragično platiti. Izabrao sam Toscanu, moćnu europsku i kršćansku zemlju, vjerujući da bi ona pomogla stvaranju novog poretka u našoj Republici, koji bi je zaista učinio čvrstim bedemom zapadne Europe - *antemurale christianitatis*⁴.

„Način, način!” opet čujem Sara kako mi s ogorčenjem dobacuje.

Nema drugog načina, dragi prijatelju. Tirani se nikada ne odriču vlasti. Ona im se može samo silom oduzeti. Vidim da se groziš, ne usuđuješ se ni pogledati mi u oči da ne bih vidio koliko me prezireš. Žao mi je što je tolika provalija pukla između nas. Samo, pitam se, kada je nije bilo?

PREDSJEDNIK: *Marine Držiću, optužnica vas tereti za gnusno djelo veleizdaje?*

Nikad ja svoju domovinu ne bih izdao pa makar me pekli, kožu mi derali ili oči vadili. Volim ja nju više nego bilo tko od vas. Volim njene patnje i njenu borbu, junake i mučenike, pjesnike i znalce, kapetane i suknare. Ja samo ne volim one koji njom upravljaju. Ne volim ta mala jednooka čudovišta i njihovu prosječnost. Ne volim tu i takvu vlast, jednostavno ne volim tiraniju koja sebe poistovjećuje s domovinom. Dopustite da je to ipak nešto drugo, nešto sasvim drugo, dragi gospari!

⁴ *antemurale christianitatis* [antemurale kristianitatis] Gat.) - predziđe kršćanstva

Nije mi ni nakraj pameti da uvjeravam tirane u svoje rodoljublje. Za njih ne postoji domoljublje osim onoga kako ga oni shvac'aju, kao što ne postoji nikakve misli o državi osim njihove. Sve drugo je tuđe i strano, neprijateljsko, vrijedno samo teške osude. Ne godinama i desetljećima, već stoljećima, ogradili ste se željeznom zavjesom svojih tiranskih zakona prema svemu što bi moglo ugroziti vašu vlast. Većinu mojega naroda, kao i mene, guši taj poredak koji nas drži nižim bićima, nedostojnim da odlučuju o vlastitoj sudbini.

A tko je podigao moju domovinu? Tko ju je učinio moćnom i bogatom i tko ju je knjigom proslavio? Neću reći da smo to samo mi pučani učinili, no sigurno je da smo u tome brojni. Ali, kad se postavi pitanje tko uživa plodove naše borbe, truda i slave, onda to mi nijesmo, dragi gospari. Govorite protiv privilegija, čak zabranjujete podizanje spomenika zaslužnim ljudima (koje li *falsitat*Uf, a obitelji vlastelinske pretvorili ste u vladajuće dinastije. Na stotine njihovih gljnih nrinčeva dohivaju visoka i đob¹0 plaćena mjesta u državnoj službi, da bi nas pred strancima sramotili svojom nesposobnošću i glupostima. No, ti, ponekad i duševno zaostali prinčevi, politički su podobni, krvno vezani za vladajući sloj i zato pouzdani čuvari poretka.

Desetljećima gledam kako šačica glupih i izmoždenih vodi moju domovinu u sigurnu propast. Odumiru i posljednje muške glave uglednih vlasteoskih obitelji zbog ludih i neljudskih zakona koji im zabranjuju da se miješaju s nižim staležom. Iz dana u dan naša pomorska snaga je sve slabija, a trgovina opada. „Bit će bolje. Shvatit će oni da se tako više ne može!“ govorio je Saro. Ali kad, pitao sam ga. Kad nas Turci pojedu? Ili kad svi pučani ise le iz Republike u tuđinu? Već ih je toliko vrijednih otišlo.

Lako je Saru bili smiren. Njegov mutavi brat ne zna ni kako mu je ime, čitati još nije naučio, ali su mu u Gradu

⁵ licemjernost

dali lijepo mjesto i dobru plaću, dok se moj brat Vlaho godinama potucao po Rimu i Mlecima, ostavljajući tuđinu svoje slike i kipove. Dobri moj Saro je mislio da će oni kao što je mali Luka sami shvatiti ulogu mojih komedija u promjenama nabolje. Ne znam da li tako još uvijek misli i nakon onoga što smo doživjeli s „Hekubom“ u „Družini od Bidzara“, ali sam uvjeren da će mu se dizati kosa na glavi kada bude čitao ili slušao neke odlomke iz mojih pisama.

PREDSJEDNIK: Optuženi Držiću, pred ovim sudom se nalaze prijepisi pet pisama. Na prvom, s datumom od 1. srpnja 1566, stavili ste uputnicu: „Presvijetlom i preuzvišenom gospodinu vojvodi Firenze i Siene, na vlastite ruke, povjerljivo“. Drugo i treće, od drugog, odnosno trećeg srpnja iste godine uputili ste na istu adresu i s istom napomenom kao kod prvoga. Četvrto, datirano 23. srpnja 1566, upućeno je presvijetlom i preuzvišenom gospodinu princu Firenze i Siene, a peto, od 28. srpnja iste godine, upućeno je također princu Francesku. Sva pisma potpisali ste imenom: Marino Darsa Dubrovčanin.

LUKA: Gosparu predsjedniče, pročitajte samo što je podcrtano.

PREDSJEDNIK (čita): „Postoji narod koji moli Boga samo za jednu milost, to jest da se dvadesetorici nakaza, ludih i nesposobnih, oduzme nekorisna vlast i da Vaša preuzvišenost sastavi novu vladu u Dubrovniku.“

PUBLIKA (urla): Smrt izdajniku! Na vješala!

LUKA (nestrpljivo): Dalje, gosparu predsjedniče.

PREDSJEDNIK: „S ovom današnjom vlasti mogli bismo postati plijenom Turaka kad god im se prohtije: stoga je, gospodine Vojvodo, prijeko potrebno za spas Dubrovnika smijeniti vladu.,,

PUBLIKA: Na vješala s izdajnikom!

PREDSJEDNIK (čita): „*Gospodine Vojvodo, po mišljenju svih ljudi koji su s njima dolazili u dodir nijesu dostojni vladati i dvije trećine njih samih nijesu zadovoljni sadašnjom vlasti. Sva bi mladež prihvatila ove moje planove i ne može se učiniti pred Bogom bolje djelo nego oduzeti im tu vlast i stvoriti novu republiku... Do sada smo imali vladu na mletačku, a sada biste trebalo sastaviti na toskansku... Vijeće bismo osnovali na đeno-vešku, to jest da u nj ude pola vlastele i pola pučana...*”

PUBLIKA: *Smrt izdajniku!*

LUKA (umiruje publiku): *Nastavite, gosparu predsjedniče.*

PREDSJEDNIK: „*A da se izorši ovo sveto djelo, nijesu potrebna velika sredstva.*”

LUKA (upada): *Časni sude i poštovana publiko, obratite osobitu pozornost na ovo. (Daje znak predsjedniku da nastavi.)*

PREDSJEDNIK: „*...nijesu potrebna velika sredstva. Najprije bih htio dobiti papinu anatemu o njihovu izopćenju, krivotvorenju ili pravu, koja bi mnogo pridonijela da sve započne u Božju čast... Zatim želim imati pedesetak dobrih vojnika... Njih bi trebalo upućivati u deset odreda, svaki put po petoricu posebice, brodovima iz Mletaka, to jest dubrovačkim i drugim brigantinama koje dolaze u Dubrovnik i plove dalje... Ljudima koje bi Vaša Ekselencija poslala u Dubrovnik pridružio bih dovoljan broj svojih pristaša, domaćih i stran ih, koliko je potrebno za naš pothvat, a obećavam da će čitav narod pristati uz ovo dobro djelo koje želim kao svoj život...*”

PUBLIKA: *Na vješala s izdajnikom!*

- *Izdajice, na vješala! - čujem sve snažnije glasove koji dopiru s malog trga gdje se žene svađaju. Časak sam*

osluškiavao, a onda se digao i prišao prozoru. Otvorio sam ga, ne zato da čujem svađu koliko radi svježeg zraka, jer u sobi je odviše toplo i sparno. Prizor s trga mi je ipak privukao pažnju.

- Izdajica je, na vješala s njom! - čuli su se glasovi mladića.

- Nije istina. Pepina, reci joj tko je izdajica! - bodrili su drugi Pepinu.

- Ja izdajica? Zašto? - vikala je s balkona Pepina. - Zato što sam rekla istinu. Jesi, opet ti kažem, nabila si mužu rogove! - nastavi još žešće.

- Izdajica si i kučketina! - kriči druga, kojoj nijesam čuo ime.

Svađa je, kao obično, postala odviše monotona i nezanimljiva, pa sam opet zatvorio prozor i sjeo za stol. Nastavio sam prekinuta razmišljanja i nije mi trebalo mnogo pa da sebe opet vidim u Vijećnici, na optuženičkoj klupi. Nasuprot meni je Luka koji svoje optužnice protiv veleizdajnika uvijek iznosi „od rođenja pa do optuženičke klupe“. Tako on dokazuje svoju teoriju o zločinu veleizdaje, po kojoj zločinci „od malih nogu pokazuju svoj prljavi karakter“.

*LUKA: Gospari suci i porotnici, poštovana publiko.
Optuženi je od malih nogu pokazivao zle crte
svoga prljavog karaktera. Kao dječak, u školi...*

Kao dječak, u školi... Da, upravo tada sam zamrzio tog malog, žgoljavog kiklopa. (Kiklopića!) Sjedio je u prvoj klupi, sam, a ja sa Sarom iza njega. Koliko puta sam mu u mislima zario zube u šiju i nakon toga brisao usne kao da sam na njima zaista osjećao dlake s njegova vrata i smrad puti. Prvog dana kada smo se zajedno našli u školi, taj mali Luka mi je dao do znanja da me prezire, iako mu za to, sjećam se, nijesam pružio nikakav povod. Zapravo, ja još tada nijesam bio siguran u to da me netko može prezirati iz čista mira samo zato što je on vlastelin, a ja pučanin. To više što nikada u svojoj kući nijesam

ništa čuo od roditelja, ili starije braće, na temelju čega bih osjećao čak ni sumnjičavost prema vršnjacima iz višeg staleža. Naprotiv, otac mi je često i s dubokim poštovanjem govorio o vlasteli, njezinim zaslugama u vođenju države, ečetera, ečetera. Sad mi je, čini mi se, jasno da je on to radio najviše zato što je po nečemu u mom ponašanju namirisao našu zajedničku crtu karaktera, zbog koje je i on u mladosti imao mnogo neprilika u životu. To je, ponajprije tvrdoglavost i osjećaj ponosa. Izrana se on svim silama borio da mi „slomije rogove“ (kao što su i njemu slomili!), ali ništa osobito nije učinio, možda i zato jer vjerujem da se nije od srca trudio.

VIII.

LUKA: *Tu, u školi, optuženi je jasno pokazivao svoju zlu ćud, zbog čega su ga naši časni učitelji često i strogo kažnjavali. Sjećam se...*

Otac mi je čvrsto stezao šaku i vukao me, ubrzavajući svoj dugi korak. Cupkao sam za njim i saplitao se, dok su moji prijatelji trčali za mnom. Žurilo se ocu da sa mnom obračuna pa me, umjesto doma, doveo u butigu.¹

- Što ti misliš, je li, mulac nijedan? - dreknuo je na mene kao izbezumljen.

- Ćaće, nije on kriv - stade mi u obranu najstariji brat Nikola.

- Ti žitoP - izdera se na njega, a meni odvali takvu prdeljusku^{1 2 3} da mi se najednom sve u glavi zavrtjelo. Zateturao sam, ali se nekako uspjeh održati na nogama.

- Dosta je više tvojih furfantarija⁴! Dosta! - vikao je otac na sav glas, tako da sam ga i ja sasvim dobro čuo, iako mi je u ušima zvonilo najmanje deset katedrala. - I kako se ti samo usuđuješ? Znaš li ti čigov je on? Znaš li tko mu je ćaća? - nastavio je otac vikati, a žile na vratu mu nabrekle kao oni brodski konopi što ih je brat Nikola uporno slagao na policu.

- Gosparu Marine, nije on kriv! - dobacio je s vrata moj prijatelj Saro.

¹ trgovina

² Ti šuti!

³ duška

⁴ lopovluk

- Što nije kriv? - dreknu otac i suknu prema njemu kao da će i njega zgrabiti na vrat.

Saro se nije uplašio. Stajao je na vratima i gledao mom ocu ravno u oči.

- Onda bi učitelj toga stavio „na konja“, a ne njega! - smirenije će otac.

- Gospar učitelj nije pravo postupio - odgovorio mu je Saro staloženo i samouvjerenom kao da ima dvadeset i pet, a ne ciglih jedanaest godina kao i ja.

- Govoriš, učitelj krivo postupio? - nastavio je otac.

- Luka ga je prvi uvrijedio - oglasio se opet brat Nikola,

- Jest, prvi! - potvrdi Saro.

- Hajde ča! Doma! - viknuo je otac prema Saru, koji se bez riječi povukao ostalim svojim drugovima tamo na Placu.

- Koji avokato! Koji filozofi od dva petka! - dobacio je za njim.

- Mali Saro je pametan i pravedan - reče Nikola koji je bio prilično upućen u moje društvo i od mene ponešto doznao o malom Luki Gučetiću.

- Pravedan, pravedan! Ludarije! - i dalje se ljutio otac.

- Zašto onega nije stavio „na konja“ ako si ti pravedan? Zašto? - prosiktao mi je u lice i trenutak se zagledao u moje vlažne oči, a onda se lagano udaljio prema vratima. Tako je on uvijek činio kada mu je zbog nečega bilo osobito teško ili kad ne vjeruje u ono što sam govori. - Stavimo, dobro... - zamuckivao je od nervoze - ali što mu je trebalo govoriti ono učitelju?

- I ja bih mu rekao da me ni kriva ni dužna stavi „na konja“ - odgovorio je Nikola.

- Nek ide s vragom - promrmljao je otac, ali više kao da se ljuti na sebe negoli na mene. Gledao je neko vrijeme netremice tamo kroz vrata, prema grupici mojih prijatelja koji su čekali svršetak „lekcije“, a zatim mi se naglo obratio.

- Nu, hodi mali!

Znao sam da je grmljavina prošla. Prišao sam ocu, namignuvši usput Nikoli. On mi je stavio ruku na rame i izveo na Placu. Širokom gestom izvadio je tobolac pa stao polako odbrojavati. Tutnuo mi je u šaku novčiće i, kao barku, blago me odgurnuo prema prijateljima.

- Trataj ih, časti! - viknuo je za mnom.

Takav je bio moj pokojni otac. Grdio me i šamarao zbog moje prgavosti, a zapravo je u njoj potajno uživao. Trebalo je samo da bilo tko kaže kako sam ja u pravu pa da se on pokaje i po tko zna koji put uvidi da mu ja u stvari od njegovih pet sinova najviše sličim. I zaista, ne samo uzrastom, nego svim i svačim umetnuo sam se na oca. To je pokojna majka govorila još dok sam imao pet godina. „Vidiš, Marine, prečizi⁵ ti“, govorila je majka. „I ta prgavost je od tebe, sve“, uvjerala bi ga kada bih ja nešto razbio u kući i ne bih to htio priznati. Otac bi se, kao i sada, glasno ljutio, a potajno se radovao što sam upravo takav, sličan njemu.

Ponos na svoje porijeklo i mržnja prema nepravdi - dvije su bitne osobine očeva karaktera, koje su se kod mene vrlo rano zamjećivale. Po pričanju dunda Andrije, kojega ću ja kasnije naslijediti u svećeničkom zvanju, otac je upravo zbog tih karakternih osobina imao mnogo okapanja u životu i tek kad ih je nekako uspio potisnuti, počeo je napredovati u trgovini. Zato je meni odmah bilo jasno zašto ga je onako silno uzbudio moj slučaj u školi.

Što se zapravo dogodilo i zašto me učitelj stavio „na konja“?

Dva dana prije tog slučaja gospodar Ilija Crijević nam je govorio nešto o strašnoj kugi iz 1349. godine, koja je zahvatila i naš grad. Spomenuo je da su mnoge vlasteoske obitelji iselile tada iz grada, tražeći spas, ali da ih je vlada zbog toga lišila vlasteoskih prava i uvrstila među pučane. Sutradan, za vrijeme odmora u školi, moji prijatelji i ja

⁵ isti

nešto smo raspravljali, kad nam iznenadno priđe mali Luka Gučetić. Bez ikakva uvoda, kao s neba pa u rebra, obrati mi se:

- I vi Držići ste izdajnici.

- Izdajnik si ti. I čaća ti je izdajnik! - dočekam ga kao na os ti.

Saro me povukao za ruku u namjeri da se udaljimo od tog malog napasnika, ali mene je već spopao bijes i vrag me nije mogao spriječiti da do kraja ne raščistim račune s Lukom. Odavno sam ja znao tu priču o ser Marinu di Valo Darsa, mojem pradjedu i njegovu bratu, koji su zbog bježanja iz Grada u vrijeme kuge isključeni iz vlasteoskog stale-

prvi put vodio sa sobom na Koločep u našu crkvu. Znao sam o svemu tome mnogo više od kiklopčića i, da budem iskren, ni tada nijesam za tim žalio pa makar i sve bila istina.

- Izdajnici i kukavice! - ponovio je Luka.

— A što ste vi Gučetići? — nakostriješio sam se i prišao mu sasvim blizu. - Vi ste lupeži! - sasuo sam mu u lice, prignuvši se, jer sam bio mnogo viši od njega.

Patuljak se najednom namrštio, pozelenio, sav se pretvorio u kiklopsko oko. Mora da je silno bio smiješan jer su moji prijatelji prasnuli u smijeh.

Teško je reći da sam od prvog susreta s tim vršnjakom osjećao prema njemu odbojnost, ali za vrijeme zajedničkog školovanja nekoliko puta smo se oštro sukobili. Sigurno bih pretjerao ako kažem da sam još tada u njemu nanjušio pravog neprijatelja. Mora da sam zbog njega naprosto zamrzio sve male ružne ljude i čovuljke. I začudo, koliko god sam ih sreo u životu, svi su bili zli, zavidni, ogorčeni na cijeli svijet i sve oko sebe. Dovoljno je da ste samo prst od njih viši pa da vas odmah zažeze baš za toliko skratiti.

Sutradan, na početku nastave, morao sam se javiti u upravu škole. Tamo sam zatekao samog upravitelja, gospara Iliju Crijevića. Pio je neki lijek i rukom mi dao znak da

pričekam. Dok je stari Ilija pio lijek, ja sam ga kradomice promatrao. Bio je vec' potpuno oronuo i ruke su mu se tresle, pa jadnik nikako da prašak saspe u usta. Nije to više bila ni sjena od nekadašnjeg učitelja gospara Ilije Crijeviča, čak i od onoga prije dvije godine. Sjećam se, svidjela mu se pjesma koju sam bio napisao i pozvao me k sebi da u miru porazgovaramo. Pričao mi je o svojim studijama na Akademiji na Kvirinalu, gdje je učio Plauta i pisao pjesme na latinskom. Od tada, neko vrijeme, gospar Ilija je pokazivao prema meni posebnu naklonost i često me zajedno sa Sarom pozivao da sudjelujemo u predstava-
ma Plauta, koje je pripremao sa starijim učenicima.

Sada, pošto popi lijek, obratio mi se sasvim neljubazno.

- Što si ti to rekao Gučetiću?

- I on je meni, gosparu.

- Ne pitam što je on tebi rekao, nego što si ti njemu? - viknuo je gospar Ilija i zakašljao se. - Da su Gučetići lupeži? - dodao je promuklim glasom. - Je li? - obratio mi se i nastavio kašljati u veliki džepni rupčić.

„Ako on ima pravo reći da su Držići izdajnici, zašto ja nemam pravo reći da su Gučetići lupeži?“ mislio sam. Zar nije Element Gučetić, djed Lukin, zapisao u testament svojim nasljednicima da vrate državi 870 dukata koje je on za života ukrao? Nije mi išlo u glavu da to gospar Ilija ne zna, pa sam ga pokušao podsjetiti, na što je on gotovo vrisnuo:

- Vanka!⁶ „Na konja“!

Izašao sam natraške iz upraviteljeve sobe, strahujući da gospar Ilija ne baci za mnom kakav predmet sa stola. Tek što zatvorih za sobom vrata razreda, učitelj gospar Frano mi odmah pokaza „konja“. Naš „konj“ je bio nešto drukčiji od onih koje su upotrebljavali po Italiji. Bila je to obična klupa, samo s malo duljim nogama, tako da je otprilike

⁶ Van!

sezala nama do iznad pojasa. Kada zapovjedi učitelj da đak uzjaše „konja“, on trbuhom prilagne na sjedalo dok mu stopala vise nekoliko centimetara iznad poda. Tada se učitelj laća pruta i nemilice udara njime jasnika po stražnjici.

- Homo⁷ na konja! - zapovjedio je šepavi učitelj gospodar Frano, uzimajući sa stola tanku drenovu šibu.

Bez riječi sam prilgao na „konja“ i zažmurio. Imao sam već iskustva s „konjem“ i znao sam da je najgore pretrpjeti prva dva udarca. Šibanje se dalje lakše podnosilo, jer se stražnjica zagrije, utrne, što li. Tek poslije, kad se guza ohladi, počinju muke Tantalove. I hajde, tada, majčin sine, sjedi na nju ako možeš.

Junački sam izdržao dvanaest „masnih“ ne pustivši glasa iz sebe. „Sjahao“ sam s „konja“ sam, bez učiteljeve pomoći, i uputio se brzim korakom na svoje mjesto u klupu.

Gospar Frano očito nije bio zadovoljan mojom muškom izdržljivošću: - Drugi put ćeš paziti što govoriš, je li? - dobacio je gegajući se za mnom.

Napravio sam se kao da nijesam čuo i ne obrativši pažnju na njegovu primjedbu, pokušavao sjesti na ranjavu stražnjicu.

- Jesi li me čuo? - izderao se učitelj.

- Čuo sam - odgovorim tiho i preko volje, što šepavca još više razbijesni.

- Hoćeš rijet da si nepravedno kažnjen? - iscerio se učitelj.

- Tako je, gospodar - odgovorih.

- Luka je prvi počeo! - stade mi u obranu Saro.

- Tebe nitko ništa ne pita - prosikta učitelj na njega. - Mi najbolje znamo tko je kriv - doda prijetećim glasom i odšepesa prema prozoru.

⁷ Idemo

- Ja nijesam kriv! - ponovim glasnije.

Gospar Frano se trgnuo. Prilazio mi je lagano šepajući, sve onako polako gore, pa polako dolje, s razjapljenim ustima i izbečenim očima, oprezno, reklo bi se kao da okušava rub duboke provalije koju mora preskočiti. Zastao je podalje od mene, kao da se smrtno uplašio i brzo se natraške povukao prema svom stolu.

Tad sam, čini mi se, prvi put osjetio da te male silnike ništa ne može tako iznenaditi i zastrašiti kao hrabrost njihove žrtve. Šepavi učitelj sigurno nije tako nešto doživio otkad zna za sebe. Stajao je kraj stola nekoliko časaka poput kipa, a zatim se naglo obratio redaru:

- Pripazi, eto me *subito*⁸ - rekao je i nestao iz razreda.

Mislili smo da je pošao upravitelju, no čini se da je odgegao ravno u butigu moga oca. Vrag će znati što je sve taj kilavi učo ocu natrućao, dok me ćaće pričekao pred školom i onako krvnički me odvukao u butigu.

IX.

LUKA: *I dok su se njegova braća i otac njegov trudili da pošteno zarađuju i unaprijede gospodarstvo, pokazujući na taj način prave vrline pučana, dotle je optuženi...*

Već u sedamnaestoj godini počeo sam pokazivati neke osobine svoga karaktera, prema kojima je moja prgavost iz mladih dana bila pir i Božić. Pijanke, tučnjave, a borami i sumnjive žene, postali su moja svakidašnjica. Otac me više nije mogao šamarati jer sam od njega bio za glavu viši, a k tomu još i snažan kao bik. Pokušavao me on na razne načine urazumiti, pa kada mu nije pošlo za rukom, tješio se nadom da ću se ipak promijeniti čim postanem punoljetan i preuzmem od dunda Andrije rektorat nad crkvom u Gradu (Domino) i na Koločepu (Sveti Petar), kojeg su Držići odavno imali kao nasljedno pravo. Poslije pjesnika Džora Držića rektorat je prešao na njegova polubrata Andriju, a kako u njegovoj obitelji nije bilo muške glave, onda je, po pravilu, morao prijeći na najmlađeg sina mojega oca, to jest na mene.

Vrijeme od završetka škole pa do navršenih osamnaest godina proveo sam u krajnjoj bezbrižnosti. Nakon odlaska najstarijeg brata Nikole, a malo kasnije i Vlaha, otac me doveo u butigu da pomažem Vici i Ivanu. Ubrzo se otkrilo da ja nemam nikakva smisla za taj posao i da činim više štete negoli koristi. Po očevu nalogu brat Viče me trebao „uvesti“ u trgovinu. Viče je već bio gotovo potpuno preuzeo posao od oca, brzo ga unapređivao i širio. Osim trgovine sirovinama počeo se baviti bankarstvom, a kada je stao

ulagati novac u osiguranje brodova i njihovih tereta, kapital naše kuće se utrostručio. Po gradu se uvelike govorilo o Vidnim sposobnostima, na što je otac bio osobito ponosan.

Brat Viče me je ozbiljno pokušavao uvesti u posao, opraštajući mi velikodušno i moje nedovoljno zanimanje i slab smisao za trgovinu, ali kada sam već treći put pogrešno izračunao i naplatio nešto na našu štetu, brat je planuo. Riječ po riječ i zamalo da se uhvatismo za guše. Možda bi to toga i došlo da se nije umiješao Ivan. Odmah poslije toga Viče je postavio ocu ultimatum: „Ili on ili ja iz butige!”

Naravno, otac je bez dvoumljena prihvatio Vicin zahtjev, kojemu sam se i ja potajno radovao, jer većina mojih drugova bila je potpuno slobodna i uživala po cijeli dan u dokoličarenju. Kakve li sreće, sad sam i ja dobio punu slobodu. Da ocu ne bi palo na pamet opet me vratiti u butigu, glumio sam silnu uvrijeđenost i kod kuće razgovarao samo s majkom. Zbog te pogrešne taktike zamalo se ne dogodi upravo to što nijesam želio, Otac nije mogao podnositi moju uvrijeđenost i jednoga dana, grleći me, saopći kako će on sve opet s Vicom udesiti.

- Ne, čaće, više ni mrtav u butigu! - preduhitrio sam ga.

- A što ćeš činiti¹, još si u sedamnaestoj? - pitao me zabrinuto.

- Pusti dijete! - ponavljala je majka.

Otac joj ništa nije htio govoriti, ali kad bih ja izašao, osuo bi po majci.

- A vidiš li ti što čini? Nema ga doma po cijelu noć!

- Kad se zapopi, sve će ga proći!¹ - govorila je majka.

- Bojim se da prije toga ne svrši na galiju. Zla društva se uhvatio! Ja to ne mogu pustiti! - pjenio se otac prijeteći da me neće pustiti u kuću ako „samo još jednom” dođem onako kasno.

Pa ipak, sve više sam kući kasnio, a otac se sve manje ljutio. „Kad se zapopi, pasat će ga!”¹- prihvatio je majčinu nadu.

¹ proći će ga

- Dat¹ će Bog, dat¹! - mrmrljala je majka.

- I hoće. Pametan je to mulac, altroke² pametan! - dodavao bi uvijek ovu zadnju rečenicu, kroz koju je uzgredno iskazivao svoj pravi odnos prema meni. Mogu reći da je oduvijek, bez obzira na moju razuzdanost, koja me krasila „od malih nogu”, otac prema meni osjećao mnogo više negoli prema ostaloj djeci. On se ponosio Vicinim i Ivanovim smislom za trgovinu i novčarstvo, ali je s puno više uživanja govorio o mom književnom talentu ili o Vlahovu smislu za kiparstvo. Usudio bih se tvrditi da je mene od sve djece najviše volio, ali na jedan čudan i njemu svojstven način. I to je, čini mi se, najljepše što sam imao u životu. Ta čudna, divna ljubav. Na žalost, to sam tek sada otkrio. Zar je trebalo toliko vremena i prostora da bih je vidio i osjetio? U čemu je naša ljudska manjkavost da ne vidimo ili previdimo prave prijatelje? Da li u tome što nas je taj opaki život tjerao da samo o neprijateljima mislimo?

xUCUUJV-CO-^{i t-dlrrv mnl}WVVÜiUJ

min rlonn i^lrl ^lIrr>t
llllU(x)^m^t\,x za VUI ivvvi oo,

ofl

ma koliko izgledao raspušten, malo ili nimalo razlikovao od života većine mojih vršnjaka u gradu. Tu, svakako, mislim na mladiće iz vlasteoskih obitelji i sinove bogatih pučana. Valja napomenuti da su moji odavno pripadali redu *antonina*, koji se već stotinama godina ne miješaju s ostalim pučanima. (Koja glupost!) Otac je to naročito volio isticati: „Znaš li ti tko si?” - zaškiljio bi, podigavši desnu obrvu i odmah dodao: „Nas je među prvima zaštitio sveti Antun. Među prvima, mali moj, i nemoj to nigda smetnuti s uma!”

² i još kako

X.

LUKA: Što reći o čovjeku koji je s nepunih osamnaest godina griješio protiv Božjih zapovijedi?

Te, 1525. godine, vlada je na poklade dopustila maskirati se samo zadnja dva dana i zaprijetila strogim kaznama onima koji budu govorili proste riječi. Saro, Tomo, Šimun i ja dogovorili smo se naći maskirani u gostionici „batese” Pavice na Prijekom. Tako smo zvali našu Pavu Primorku, jer je u njezinoj betuli¹ uvijek čekalo po nekoliko djevojaka za provod. Mahom su to bile otpuštene sluškinje, porijeklom seljanke ili sirote pučanke, koje su tobože pomagale Pavici, a zapravo su bile prostitutke. „Djevojke” (kako ih je zvala Pavica) stanovale su poviše betule, na prvom katu.

- Djevojčice pošle ća! - dočeka me Saro čim se pojavih na vratima Pavičine betule.

- Batesa, đe su ti male? - obratim joj se u falsetu.

- Kako da te ne poznam, huncute nijedan - odgovori Pavica omjeravajući me od glave do pete.

- To ti je oni od poreza! Maškaro se - upade Šimun.

- Od vraga i sotone a ne od poreza - odvrati Pavica i priđe mi bliže. - Lupežu, lupežu, dobro si se maškaro - doda zavirujući mi u zakrbuljeno lice.

- *Ma ke*, to je oni što hita¹ ² po gradu rufijane³ - dobaci Tomo.

¹ krčmica

² lovi

³ svodnike

- Bio bi on može bit' i taj i oni drugi da mu nije ovega nosa - namigne Pavica i prišapne mi hitro: - Poslije navrati, a njih vodi ća đe znaš!

- A, nema šaptanja! - zagrajaše prijatelji.

- Jesam li pogodila? - zapita Pavica, opet mi namigujući.

- Svaka čast! - rekoh normalnim glasom. - Dunkve⁴, što čekamo? Manu s neba? - obratim se prijateljima.

- Govori da ih nema! - reče Šimun.

- Batesa, a đe su ti male? - zapitam je tobože začuđen.

- Pošle su ća. Zašto nijeste rekli da ćete doć? Nije vas tu bilo nekoliko⁵! - pravdala se batesa.

- Pravo govori! - pnteknem joj u pomoć. - Homo dalje! - rekoh i prvi napustim gostionicu.

Sišli smo s Prijekog na Placu koja je već vrila od maškara. Malo smo se poigrali u gužvi, a onda se stali dogovarati kuda i kako krenuti. To nam nikako nije polazilo za rukom. Saro je predlagao da se ide u Podmirje Kati „guzatoj“, Šimun na Dvičine skaline, a Tomo na Peline. U jeku nagađanja priđe nam, sjećam se, osoba maskirana u Židova.

- Ti li si, Maro? Saro? - podviknuo je maskirani gost.

- Divo! - prepoznah ga odmah.

- Ajme, što ih je tamo na Placi kod fontane - nastavi Divo. - Homo ća! - doda i povuče Sara za sobom.

Trčali smo prema fontani znajući da ćemo tamo zateći ponekog seljaka iz Hercegovine koji još uvijek nije uspio prodati svoj sir ili kozlića. Rado smo se zabavljali s naivnošću tih jadnih i primitivnih siromaha, koji su najčešće pješačili desetine i desetine kilometara surovim i kamenitim hercegovačkim bespućima da bi, za dinare što tu zarade, kupili kakvu sitnicu. Mene, kao ni moje prijatelje nimalo nije diralo njihovo uboštvo. Naprotiv, znali smo se mnogo puta s njima vrlo okrutno poigrati. Jedini Saro se ponekad

⁴ dakle

⁵ neko vrijeme

ljutio na naše „novele“ s hercegovačkim vlasima. Sjećam se, baš ovoga dana, s njim sam se dobro porječkao zbog jednog starca koga smo do te mjere izludili da smo mu i bradu ošišali.

Svađa sa Sarom dobro mi je došla da napustim društvo (tobože naljućen) i odem na ugovoreni sastanak s Ankom kod batese Pavice na Prijeko. Da bi moja ljutnja izgledala uvjerljivije, pošao sam prema kući, ali čim sam im se izgubio iz vida, prešao sam Placu i na Prijeko.

Iako sam dosta kasnio, Anka je bila sigurna da ću doći. Tiho sam zazviždao i istog trenutka na prozoru poviše betule pojavila se Anka. Dala mi je znak da su vrata otvorena i ja hitro uđem.

- Pst! - stavila mi je prste na usta.
- Ima li još koga? - zapitao sam.
- Sama sam, ma Pavica gore još nije zaspala.

Zagrlila me i uvela u sobu. Osjetio sam toplinu njena daha i stao je grliti i ljubiti.

- Polako, polako! - smirivala me ona drhtavim glasom.

XI.

LUKA: *Demon poroka obuzeo je njegovu dušu. Hic iacet lepus*¹ (Lukina omiljena latinska fraza koju obično upotrebljava gdje ne treba.)

Ne, nijesam se u Anku zaljubio, bez obzira na mojih sedamnaest godina. A ona u mene jest, jer nešto kasnije, kad joj rekoh da bi i Saro rado s njom vodio ljubav, lice joj je poružnjelo od uvrijeđenosti. Mislio sam da su to samo finte, ali malo zatim je nestala iz grada i pojavila se opet u njemu niz godina kasnije.

Ne bih se ja uopće sjetio sada te lijepo i mlade Primorke da uz njenu uspomenu nije vezana istinita priča. Od nje sam samo malo čuo, dok su mi ostalo drugi ispričali. Za posljednje kuge, rekoše, izgubila je cijelu obitelj i ostala sama s nenavršenih deset godina. Uzeo ju je k sebi rođak, koji je bio župnik u selu, i brinuo se o njoj kao o vlastitu djetetu. Kažu da je taj mladi pop bio veoma učen, pošten i razborit čovjek. Naučio je svoju nećakinju čitati, kao i mnogo čemu korisnomu, a ona je zauzvrat vodila njegovo kućanstvo. I baš kada je jednog dana stavila objed pred đunda, upali su u kuću stražari iz grada i odveli ih oboje u tamnicu. Tamo su doznali da je sluškinja uvaženog vlastelina, koji je imao ljetnikovac u njihovu selu, tužila popa da mu je dala tri stotine dukata što ih je ukrala u svoga gospodara. Ankin dundo se zaklinjao da mu ta žena nije donosila nikakav novac i da je jedva poznaje, ali je sluški-

¹ (lat.) U tom grmu leži zec.

nja uporno i bezočno tvrdila svoje. Nedugo zatim Anku su pustili kući. No, došavši u selo, rekoše joj da su vlasti zakovale kućna vrata i da tamo više ne može ući. Motala se po selu ne bi li je netko od rođaka ili seljana primio u kuću, ali zaludu, jer su se ljudi plašili. Negdje pred noć, toga dana, kada već nije znala ni kud će ni što će, prišao joj je sluga uvaženog gospara i poveo je u ljetnikovac. Gospar, koji je tada imao nešto malo više od četrdeset godina, ali još uvijek snažan i privlačan muškarac, primio ju je, kažu, veoma gostoljubivo i odmah joj obećao službu.

Taj uvaženi gospar davno je umro. *De mortuis nihil nisi bene*², kaže se, ali o nekima se ipak ne može i ne smije istina prešutjeti. Grad će ovoga gospara još malo pamtit i kao Lukina prethodnika, po njegovim optužnicama protiv mnogih pametnih i valjanih ljudi i, dakako, po lice-mjerstvu. Ja ga se najviše sjećam po tome što je bio toliko sličan, a u isto vrijeme i toliko drugačiji od malog Luke. Za razliku od ružnog kiklopčića, bio je to stasit i lijep čovjek, vrlo pobožan, mnogo pametniji od svog nasljednika, lukav, prepreden i pokvaren da se zamisliti ne može. A koji tek glumac! Obraćao se svjetini tužnim svetačkim licem, punim isposničke dobrote u razumijevanja i vezao drhtavim glasom mreže od riječi u koje ih je lovio. Kad bi osjetio da mu riječi nemaju „težinu“, da mu se mreža zapliće, stao bi se širokim gestama udarati u prsa, istiskajući na svoje lijepe oči prave pravcate suze. Na kraju bi uvijek vapio da ljudi budu skromni i moralni, plašeći ih pri tome višnjim silama i zakonom, a sve bi to završio s izvrtanjem svojih lijepih plavih očiju i s rukom na grudima kao sveti Aleksej.

Uvaženi gospar je imao ženu i troje djece, ali je često sam, s poslugom, boravio u velikom ljetnikovcu. Zbog mira, govorio je, da bi se posve mogao „predati državnim poslovima“, a zapravo je bančio i terevenčio s mladim kozicama³ iz Konavala koje je često mijenjao.

² (lat.) O mrtvima samo dobro.

³ sluškinjice

Već treće noći, sjećam se, sama Anka mi je to ispričala, ušao je nepozvan u njenu sobu taj poštovani gospodar. Pokušala se braniti, ali, po svoj prilici, ni tako dugo ni tako snažno da bi u tom uspjela.

U zapisniku sa suda, koji mi je Saro mnogo kasnije donio pokazati, bio je potpis uvaženog gospara ispod kraćeg izvještaja o smrti utamničenog popa iz Primorja. Zanimalo nas je sve to, pa nam je jedan umirovljeni stražar iz tamnice potanko ispričao o smrti Ankina dunda. Reče da su ga dugo rastezali na „paranku“⁴, tražeći od njega priznanje, a kako je on to uporno odbijao, nastavili su s rastezanjem sve dok se obje nesretnikove ruke nijesu jednostavno izvalile. Cijelo poslijepodne i noć urlikao je jadnik od bolova i negdje pred zoru umro.

Nakon dundove smrti Anka je kratko vrijeme služila kod uvaženog gospara i bila otpuštena. Sad je pogotovo u selu nitko nije htio primiti jer se doznalo i za njezine veze s uvaženim gospodarom. Nije joj preostalo ništa drugo nego krenuti u grad, da bi nakon kraćeg lutanja od nemila do nedraga završila u jeftinom sviaiišlu balese Pavice.

Reći će netko da je ovo sladunjava priča o posrnutim djevojkama koje one same izmišljaju da bi otupile srdžbu i prezir poštena svijeta. Ali, ako se pričama doda i to da je Ankin dundo znao za grešni život uvaženog gospara, za njegovo licemjerje, i da ga je od toga pokušavao odvratiti, onda nije teško povjerovati i u priču, zapravo istinu, da je uvaženi gospodar izmislio igru sa sluškinjom i dukatima samo zato da bi začepio usta jednom poštenom i valjanom čovjeku. I to zauvijek začepio.

Ja potpuno vjerujem u dodatak priči, jer se na takav i sličan način (Bože sačuvaj drugačije!) kod nas oduvijek začepljuju usta svakomu onom tko pokuša dirnuti u nepovredivu vlast. I ne samo nama pučanima, nego i vlasteli koja smogne toliko snage da se uzvisi poviše gradskih zidina i vidi širi i svjetliji obzor od tog trulog baldahina razapetog na četiri gradske tvrđave.

⁴ kolotur

XII.

LUKA: *Iako s punoljetstvom prihvaća svećenički poziv, optuženi nastavlja svojim grešnim životom, nastojeći zavesti na krivi put sinove naših najboljih obitelji u Republici. Ako je jedna jabuka gnjila među stotinu zdravih, onda će...*

Kad sam navršio osamnaestu godinu, naše društvo iz školskih klupa još uvijek je čvrsto bilo na okupu. Saro i Divo, kao vlastelini, ušli su u Veliko vijeće i čekali da ih pošalju nekamo u diplomatsku službu. Ja sam primio rektorat nad crkvama i postao đakon, a Šimun i Tomo, također pučani, čekali su da prvi put krenu s karavanama put Turske. Sve to nama nije nimalo smetalo da nastavimo živjeti kao i dotad, čak mnogo žešće i bezbrižnije. „Sinko moj, valjalo bi da *fermaš*”¹ - prekoračio me otac, savjetujući me da se okanim takvog života.

Ovo je inače bilo vrijeme kada sam slušao puno savjeta koje mi je ponekad davao i Sarov otac, gospodar Orsat. Često sam zalazio u njegovu kuću i tamo sam se osjećao kao domaći. Gospodar Orsat se bavio fizikom i astronomijom, ali je pisao i pjesme, koje sam mu često recitirao. Bio je to veoma obrazovan i pametan čovjek. Govorio je grčki i latinski jezik kao svoj, dugo i uporno proučavao neke fizikalne zakone, a za vedrih noći do kasna promatrao zvijezde. Imao je golemu i bogatu biblioteku u koju je uložio velik dio svog imutka, zbog čega je njegov brat Nikola često rečao. Mislim da u braku nije bio sretan pa je

¹ da prestaneš

utjehu, čini se, nalazio u znanosti i poeziji. Politika ga uopće nije zanimala, pa je i kasnije bio prilično ravnodušan prema idejama svoga sina.

U Sarovu sam kuću često zalazio i zbog njihove sluškinje Anukle. Svratio bih kradomice kad bi gospođa Ore, Sarova majka, pošla s tetkom i kćerkom na misu. Ali, ubrzo sam odustao od tih posjeta jer mi se brbljava Anukla popela na glavu. Muku sam mučio dok bih je nekako ušutkao i poveo u njezinu sobicu pod šufitom.² Nadugo i široko pričala je kako je njena gospođa martorižava,³ kako joj ne da živa mira, nego je juri „te pođi tamo, te pođi ovamo, te daj to, te daj ovo, te obuci mi ovo, te svući mi ovo“. Na kraju bi stala plakati i zaklinjali se da će bježati u svijet od te nevolje.

Istina, Sarova majka, gospođa Ore, bila je poznata po „velikoj modi“, i u svojim pedesetim godinama nosila se i držala kao djevojčica. I ja sam ponekad bio svjedok Anuklinom martorižavanju pa sam je donekle i razumio, ali nijesam imao ni vojic ni smiSia da satima s nj om o tom naričem.

Jedino što me odbijalo u Sarovoj kući bila je česta prisutnost njegova dunda Nikole. Bio je to neženja, velik čistunac, ženomrzac i zakleti vegetarijanac. Za razliku od brata Orsata, bio je poluobrazovan i prosječne pameti, pretjerano pobožan i osoran prema ljudima iz nižih slojeva. Osobito nije volio knjige, naravno svjetovne, i svaki put kada bi mu brat kupio neku knjigu, nije ga dva dana bilo u posjetu. Tako sam ja u odsutnosti dunda Nikole doznavao da je gospodar Orsat nabavio nove knjige i trčao bih u biblioteku pogledati ih.

Svoja neslaganja s bratom iskaljivao je gospodar Nikola na nama. „Nigda ništa od vas“, dobacivao nam je u prolazu, ili bolje reći, ispljuvivao bi na nas ove riječi, jer u razgovoru sa Sarom i sa mnom taj čovjek nikad s lica nije skidao

² tavan

³ mući

krinku odvratnosti i gađenja. Bio je to jedan od onih dvadeset najmoćnijih i najuglednijih u vlasti Republike. Sve do smrti obavljao je u vladi značajne dužnosti, a nekoliko puta je biran za kneza. Uvijek namršten i zlovoljan, s maskom na licu, bio je spreman svakog časa dijeliti oštre lekcije. Mene osobito nije podnosio i jedva se susprezao da mi to najotvorenije ne kaže. Ali je zato Sarovu ocu neprestano govorio da me ne pušta u kuću i da ja nijesam prilika za Sara. Iznervirala bi ga bratovljeva mirnoća i nezainteresiranost, pa bi, odlazeći, zastao da se na nama iskali:

- Što vi činite za Republiku? Ništa. U moje doba, kada sam ja bio mlad... - ponavljao je uvijek iste fraze, a kad bi primijetio da ga ozbiljno ne slušamo, prezrivo bi udario štapom o pod i otišao.

I u Divovoj kući nijesam se osjećao tuđim. Njegov otac, gospar Frano, bio je vrlo zanimljiv čovjek. Uz ostalo, posjedovao je velika imanja na Pelješcu i uspješno se bavio trgovinom. Imao je onog pravog trgovačkog duha (koji je inače pripadao pučanima), i dok su kasnije mnogi jedva vezali kraj s krajem, gospar Frano je dobro zarađivao. Po gradu se govorilo o njegovoj škrtosti i lukavstvu, a nadasve o tome da je rođenog brata prevario, prigrabivši sebi sva imanja na Pelješcu. Šaputalo se da je prvu ženu, koja mu je donijela silno blago u miraz, sam otrovao zato što nije mogla roditi, kao i još mnogo toga što samo naš grad može o nekom ispusti. Na sve te glasine nijesam obraćao pažnju, nešto zbog toga što mi je gospar Frano izgledao sasvim ugodan u društvu, ali mislim da je naviše posrijedi bila moja tajna simpatija prema njegovoj kćeri Pavli koja je tada bila dosta mlađa od nas.

XIII.

LUKA: *Sjetimo se žrtava njegova pogubnog utjecaja.
Facta loquuntur!*¹

Tog popodneva dogovorili smo se svi naći na Maloj placi, blizu Divove kuće. Dundo Nikola je zadržao mene i Sara svojim propovijedima i kada smo došli na Malu placu, Diva i ostalih već nije bilo. Pošli smo po gradu tražiti ih i nakon dužeg vremena nađosmo ih kraj fontane. Tek što im priđosmo, Divo vikne: „Eno ga!” i poleti za mladićem koji je bio upravo izašao iz obližnje kuće.

- Napadnuiuo ga! – viknuo je Simun u šali, samo da uplaši bjegunca.

- Kako te nije sram? - odjednom se tu nađe stari gospodar Lukša.

- Šalili smo se - pravdao se Šimun.

- Ništa, gospodar Lukša, šala! - upleo se i Saro da smiri narogušenoga gospara Lukšu, koji je bio jedan od zagovornika da se i najbezazlenije tučnjave u gradu kažnjavaju protjerivanjem (ako se radilo o vlastelinu) i slanjem na galiju (za pučane).

- Što je bilo? - pitali smo Šimuna nakon što je gospodar Lukša otišao.

- Ništa nije bilo - nasmijao sa Šimun. - Tu smo vas čekali, kad naiđe taj Gundulić i dobaci Divu da je „izabrao pravo društvo”. Riječ po riječ, i posvadiše se. Divo za nož, a ovaj, koliko ga noge nose, bjež' tu u tetke.

¹ (lat.) Djela govore.

- Nije se valjda Divo serio² najedio? - zapitao je Saro.
- *Ma ke*, samo radi pazara!

Dok smo o tom kraj fontane razgovarali, nedaleko od nas čula se vika, a onda smo vidjeli Diva kako istrči iz jedne od sporednih ulica i ravno ode u crkvu.

Bilo nam je svima jasno što se dogodilo. Plahi Divo se, čini se, nije šalio. Obližnja galama postajala je sve glasnijom, i kad odlučismo krenuti joj u susret, prema nama su išla dvojica stražara. Prišli su Šimunu i naredili mu da poče s njima.

Sutradan smo doznali da je mladi Gundulič ranjen u ruku i da su braća gospara Frana uspjela izvesti Diva iz crkve i otpremiti ga preko granice. Veselili smo se da im je to pošlo za rukom jer smo znali kakva ga je kazna čekala. Jedini način da se to izbjegne bilo je bježanje preko granice, što su već mnogi prije Diva učinili. Tada ih država osudi, u odsutnosti, na progonstvo koje može potrajati godinama, ali ni pomilovanja nijesu rijetka kad se radi o pripadnicima vlasteoskog staleža. Sjećam se, te iste godine, po nalogu vlade, pohvatano je u inozemstvu i dovedeno u Dubrovnik na desetine osuđenih pučana. Tko zna koliko je u to utrošeno novaca, ali nedugo zatim sve su ih pomilovali samo zato da bi mogli pomilovati i jednog vlastelina osuđenog zbog dvostrukog ubojstva koji je još uvijek bio izvan domovine.

Vjerovali smo da će Diva ubrzo pomilovati s obzirom na njegova utjecajnog dunda. O tome smo, čini mi se, govorili Saro i ja, kad dotrči k nama Tomo s viješću da će Šimunu suditi kao „kolovođi zločina“ nad mladim Gunduličem. Dan ili dva kasnije dobio sam poziv od suca iz Dvora. Saro i Tomo su također dobili pozive, pa smo se zajedno uputili u Dvor.

Dvojica sudaca ispitala su nas na dugo i široko o slučaju ranjavanja Gundulića, čas pojedinačno - jednog

² ozbiljno

po jednog, čas svu trojicu zajedno. Za sve vrijeme bio je prisutan i gospodar Lukša, koji je samo slušao i šutio.

- Je li dotični Šimun viknuo: „Napadnimo ga“? - obraćao se Saru jedan od sudaca.

- To je bila samo šala - ponavljao je Saro.

- Ja pitam: je li istina da je dotični Šimun to viknuo ili nije? - uporno je inzistirao sudac Baljivi, koji je inače bio poznat po bolesti probave i neprestanom podrigivanju.

- Jest! - odgovorili smo svi u jedan glas. - Ali... - pokušavali smo objasniti.

- Ne pitamo vas što vi o tome mislite, nego je li on to rekao ili nije? — zagrmio je Baljivi, podrignuvši na kraju tako snažno da se sušičavi Lukša stresao od straha.

- Eto gospara Lukše, pa neka reče - obrati se Saro sušičavom gospodaru Lukši, koji, umjesto odgovora, prezrivo zakrene glavom.

- Hote ča! Doma! - rekao nam je Baljivi i ustao.

Kad smo izašli iz Dvora, čini mi se da mi Saro reče da se Šimunu loše piše.

XIV.

LUKA: *Kamo sreće da smo i njega poslali na galiju, kao što smo pravedno činili sa svima njemu sličnim. Apage, satanas!*¹

U cik zimske zore netko je snažno zalupao na kućna vrata. Digao sam se i otvorio predosjećajući strašnu vijest. I zaista, bio je to Tomo koji me obavijestio da su sinoć kasno osudili Šimuna.

- Na galiju! - promućao je Tomo.
- Na galiju? - ponovio sam s nevjericom.
- Sigurno - potvrdio je prijatelj.

Malo kasnije obojica smo otišli Saru, koji nam prizna da je on o tome znao i dva dana prije, ali da nam nije mogao reći.

- Jesi li pokušao nešto s dundom Nikolom? - zapitao sam.

- *Ma ke*, znaš ga! - tužno je Saro slegao ramenima.
- Okovat će ga - i na galiju? - protisnuh kroz natečeno grlo.
- Sutra u podne - reče Saro muklo.

Sjedili smo i dugo šutjeli, a onda smo Tomo i ja napustili prijateljevu kuću. Išli smo lagano prema Placi, koja je, sjećam se, bila pusta, ili mi se to samo tako pričinjalo. Tomo je usput načinjao razgovor, ali meni se nije govorilo.

¹ (lat.) Odlazi, sotonno!

Ubrzo sam zaželio biti sam, pa sam izmislio neki razlog i rastao se s. Tomom.

Nesvjesno sam skrenuo s Place u ulicu koja vodi prema kuci Šimunove tetke. Već izdaleka sam čuo kuknjavu.

- Udarila kap jadnicu, bolje ne idi k njoj - reče mi jedna žena koja je upravo izlazila iz kuće tete Mare. Jadnica, pomislio sam i produžio. Što će biti sa Šimunom ako mu tetka umre? A ona će sigurno umrijeti. Čuo sam kad je žena za mnom dobacila: „Dabogda ako i do večeras izdura.“ Osjećao sam kao da mi neka kliješta stežu grlo. Kako će Šimunu biti kada uza sve sazna i o tetkinoj smrti? Osim nje nikoga od bližih nije imao. Dok je još bio u kolijevci, roditelji su mu stradali u nekoj nesreći na mom. Otac mu je bio imućniji pučanin - *antonin*, trgovac, ali je iza sebe ostavio dosta dugova, pa se cijelo imanje, poslije njegove smrti, brzo raspalo. Teta Mara nije imala djece, a muž joj je rano umro. Nije se drugi put htjela udavati, nego je prigrllila Šimuna i zavjetovala se da će ga „izvesti na put“.

fVwrin'li cn Vci ni u Hd i trt u vlct fn^ rulcp i mnnaim nncnrnfomo

u gradu šila je skupocjene haljine. Danju i noću je radila samo da njezinu Šimunu ne bi nedostajalo nešto što ostali njegovi vršnjaci imaju. Pobrinula se bila i za njegovu budućnost, sporazumjevši se već davno s Tomovim ocem da Šimuna zajedno s Tomom otpremi u trgovinu. I to se uskoro trebalo dogoditi.

Osudu nad Šimunom doživio sam kao bolnu nepravdu. Sve žešće sam osjećao pritisak u grlu i prsima, a suze su mi navirale na oči. Dolazilo mi je ne da plačem, nego da urličem. Ljudi koji su prolazili mimo mene primjećivali su to i osvrtali se za mnom. Otrčao sam, sjećam se, kući i čim sjedoh za stol u svojoj sobi, suze su mi preplavile oči.

- Što je, sinko? - prenula me majka.

Zagrlio sam je i ljubeći zamolio da me ostavi samoga. Čim je izašla, uzeo sam komadić papira i pero. Htio sam napisati pjesmu. Mislim da sam baš tada, prvi put u životu, osjetio potrebu da napišem pjesmu. Dobro pamtim da je nijesam napisao. Buljio sam netremice u papir ne osjećajući

ništa više osim gorčine u ustima i olova u očima. Možda bih je ipak napisao da nakon majke nije došao i otac.

- Ti pazi što činiš - rekao je stojeći mi blizu.

Nijesam ništa odgovorio:

- Čuješ li ti mene, a? - glasnije će otac.

- Čuo sam - odgovorih preko volje.

- Ti se u sve to ne miješaj - oštrije će otac. - Tko ga je čero da viče! - dodao je nesigurno.

- Čaće, to nije pravo - odbrusio sam ljutito.

- Briga tebe je li pravo ili nije. Svoj posao i pamet u glavu - reče otac i stade uznemireno šetati po sobi. Budi sretan da je sve tako finulo². Mogli su i tebe na galiju! - dodao je pa opet nastavio premjeravati koracima sobu. Sve mi je govorilo da je i njega ta nepravda kosnula i njegovo govorenje imalo je jednu jedinu svrhu da zataška taj osjećaj, da ga potisne.

- Ni kriva ni dužna ga osuđuju! - glasno sam viknuo.

Otac se naglo zaustavio u hodu. Neko vrijeme je šutke gledao u mene, a onda mi prišao i zagrlio me.

- Što ćemo kad je tako. Smiri se, ludo moja - milovao me jednom rukom, a drugom brisao svoje suze. - Ja isto mislim da to nije pravo, ma... - odmahnuo je rukom i nastavio šetati po sobi.

Dugo sam osluškivao potmuli bat njegovih koraka.

- Nemoj ići tamo - molećivo mi se obratio.

- Neću! - odgovorio sam kratko i izašao iz kuće.

Otac me dobro poznavao i s pravom je strepio da što ne učinim, zbog čega me i molio da ne idem u luku gledati kad budu Šimuna okovanog ukrcavali na galiju. Poznavajući sebe i sam sam se bojao hoću li to moći mirno podnijeti, no svejedno sam odlučio poći.

U gradskoj luci bilo je puno čeljadi. Nas trojica prijatelja progurali smo se kroz radoznale na svega nekoliko metara od galije i strpljivo čekali. Nakon više od jednog sata stražari su donijeli između sebe trojicu okovanih, ali među

² završilo

njima nije bilo Šimuna. Čim su ih ukrkali, galija je isplovila. Ja i moji prijatelji gotovo poludismo od sreće misleći da je Šimun pomilovan. Ali, samo malo kasnije doznali smo da se prijatelj sam u tamnici objesio.

Ogorčeni i potišteni dugo smo lutali Gradom koji mi se tada pričinja gorim od pakla, morskijim od bilo čega na ovom svijetu, gradom-tamnicom, gdje sami vragovi gospodare. Svratili smo na kraju staroj Santeliji na Garištu i do kasno u noć gasili vinom požar svog očaja i bijesa.

XV.

LUKA: *Od rane mladosti optuženi Držić iskazuje svoju mržnju prema našem Gradu i vlasti.*

Tjedan ili dva nakon Šimunove smrti umrla je i njegova tetka Mara. Saro i ja pošli smo joj na sprovod, a poslije toga svratili k mojima doma. Otac je primijetio da smo bezvoljni i odmah naredio slugi da donese vino.

- Sad ćemo mi lijepo uhitit' mali balun¹ - šalio se otac nalijevajući vino. - Hoćete li da vam ispričam jednu šalu? - nastavio je još veselije i ispričao neku smiješnu priču o fratru i Turčinu koju nam je već tko zna koliko puta ponovio, pa kad primijeti da ga ne slušamo, prekine je naglo se uozbiljivši. - Što ćete, tako vam je to djeco moja. Sudbina. Umrla bi ona i bez toga. Bila je stara, bolesna - dodao je nesigurno.

- Ne bi umrla, ćaće, da se to Šimunu nije dogodilo.

- Ne bi, gosparu Marine - potvrdio je Saro.

- Pa sad, što se tu može? Ništa. Zaludu je tu nekoga krivit¹ - s mukom izgovori otac.

- Zna se tko je kriv - dobacio sam ljutito.

- Nepravda, gosparu Marine - otvoreno će Saro. To me potaklo da još ljuće iskalim i ja svoj bijes:

- To što ovdje čine, ne čine ni Turci, ni Arapi, ni Mlečani.

¹ ponapiti se

- *Žito! Basla!* - viknuo je otac na mene, ali me nije uspio ušutkati. Sva žuč što se u meni godinama kupila dobila je priliku da se izlije. Ne mogu se sjetiti što sam još sve tada rekao, ali znam da sam otvoreno i jasno dao ocu do znanja da mrzim nepravdu i tiraniju. Mora da je to bilo odviše oštro dok mi je Saro naglo prestao povlađivati i prešao na očevu stranu da me smiruje.

Moj izljev žuči prilično je ošamutio oca. Očekivao sam da će skočiti na me čim Saro izađe iz kuc'e, no na moje veliko iznenađenje otišao je u svoju sobu ne rekavši ni riječi. Tek na večer, kad sam se kasno vratio kući, zatekao sam ga za stolom u mojoj sobi.

- Moram s tobom govorit¹ - rekao je sasvim mirno i tiho. Jesi li ti svjestan svega onoga što si jutros...? - zamuca otac.

- Jesam - odgovorih.

- A znaš li ti što si sve rekao? - nastavi otac smireno.

- Znam.

- A znaš li pred kim si govorio? - reče naglašavajući ono „pred kim“.

- Znam.

Nakon kraće stanke otac reče:

- Bojim se da ćeš i ti finut¹ na galiju.

- Kao da je tu nešto bolje - odgovorim drskije. Primijetio sam kako ocu podrhtava brada.

- Ti si pun mržnje, sinko moj - procijedio je promuklo.

- Mrzim nepravdu.

- Što ti tu možeš učiniti? Što? - stao je otac vikati drmusajući me za ramena. - Ne možeš, ništa ne možeš. Samo zlo na sebe navući, ništa više! - vikao je i tresao me kao da me na taj način želio osvijestiti. Naglo je zamuknuo i otišao iz moje sobe.

Te noći nijesam mogao zaspati. Kad mi je bijes protutnjio, i samome mi je bilo čudno otkud u meni toliko žuči. Da li zbog gubitka prijatelja ili je to bio samo povod oslo-

bađanju osjećaja koji su se godinama u meni skupljali? Siguran sam da je sve to bila samo spontana pobuna, jer u tim sam godinama mnogo više osjećao nego mislio, više govorio nego slušao i više nagađao negoli sam znao.

XVI.

LUKA: *Ovo je razdoblje kad optuženi de facto počinje svoju djelatnost protiv Grada i Republike.*

Odavno sam bio napustio očev dom i iznajmio stan u jednoj od kuća u ulici Među crevjari. Vlasnik kuće bio je ženski samostan svetog Andrije, pa sam kao svećenik plaćao manju najamninu od ostalih. To mi je dobro došlo, jer prihvodi od crkava bili su odviše mali i za čovjeka koji nije rasipao novac kao ja. No otac i braća imali su sve manje sreće s trgovinom a sve više gubitaka, pa od njih nijesam mogao očekivati nikakvu pomoć. Tako su započele moje neprilike s novcem, koje me neće napuštati sve do sada, mislim do kraja života.

Ali, ovih godina počinje i moje ozbiljnije zanimanje za kazalište.

Dok sam pohađao Crijevićevu školu, pomalo sam se bavio kazalištem, sudjelujući u školskim predstavama s djelima latinskih pisaca. Poslije škole češće smo u Sarovoj kući „činili komedije“, ali to nije bilo neko ozbiljno bavljenje.

Ne bih se mogao sjetiti kako i kada je nastalo moje oduševljenje glumom. Mislim da je taj zanos teatrom najednom u meni buknuo i obuzeo me poput bolesti. Možda je tome ipak pridonijelo moje upoznavanje s dvije godine mlađim prijateljem, vlastelinom Marinom Mihovim Bunićem, koji se bio upravo vratio u grad sa studija u Sieni. Saro me s njim upoznao i brzo smo postali nerazdvojni prijatelji. Bunić je donio iz Siene cijelu hrpu komedija

poznatih talijanskih pisaca, a najviše Aretinovih. Tom prilikom, sjećam se, rekao mi je da mu je pisac osobno dao te komedije i da ga je s njim upoznao moj brat Vlaho, kojega su tada u Italiji mnogo cijenili kao vrsna kipara i slikara. „S Brochelijem i Aretinom je kao nokat i meso, Biagio Drusiano!“ - s poštovanjem je izgovarao ime moga brata i da bi nas uvjerio koliko Vlaha cijene u Italiji, spomenuo je njegov veliki i lijepi kiparski rad koji se nalazi u poznatoj zbirci rimskog kardinala Rodolfa Pia di Caprija. (Radilo se o znamenitom Globusu, s mnoštvom izrezbarenih minijatura, koji sam nešto kasnije, za posjeta Rimu, i sam vidio!)

Kad sam pročitao Bunićev prijevod Aretinove komedije, nijesam bio zadovoljan. Njaprije sam to rekao Saru, a onda i Buniću.

- Ne gusta me.¹ To nijesu čeljad, nego pupice! - objašnjavao sam mu nastojeći da ga ne pozlijedim.

- Evo tebi pa ih ti učini živijem - odgovorio je bez trunke ljutnje i zamolio me da to svakako učinim.

Dugo sam se mučio s Aretinovim tekstom nastojeći da likove malo oživim, da budu stvarniji. Ne sjećam se koliko sam u tom zaista uspio, ali kad sam donio komediju, prepravljenu na moj način, Bunić i ostali bili su oduševljeni. Odmah smo se prihvatili pripremanja predstave, jer su poklade bile blizu i valjalo je dobro zapeti pa da sve na vrijeme bude spravljeno. Bunić nam je pokazao kako se to radi u Sieni, što je bilo potpuno drukčije od onoga kako smo mi radili u Crijevićevoj školi. Sve me to živo zanimalo i s pravim zadovoljstvom sam glumio glavnog junaka u komediji. No, kad smo već bili potpuno gotovi, čak i sav dekor napravili i obojili, počelo se govorkati da vlada neće ovih poklada dopustiti izvođenje predstava. Bunić nas je, međutim, hrabrio obećavajući da će sve to urediti njegov dundo Marin Zamanja.

Tako je i bilo. Marin Zamanja, koji je šest mjeseci prije bio izabran za novog providura Republike, učinio je da

¹ Ne sviđa me se.

vlada našoj družini izda dozvolu za javno prikazivanje Aretinove komedije. Predstava se trebala održati Prid Dvorom, gdje se to oduvijek činilo, ali smo je zbog kiše morali prikazati u Vijećnici. Imali smo neprilika s ponovnim postavljanjem scene u Vijećnici, ali sve smo nekako uspjeli dovesti u red. Na predstavi je, pored ostalih uglednih gostiju, bio i Marin Zamanja. Nakon prikazivanja ostao je s nama i čestitao svima, a meni posebno. Mislim da sam i ja tada bio osobito raspoložen, pa sam izvaljivao neke duhovitosti i do suza zasmijavao gospara Zamanju.

Tih poklada ja sam već mnogo toga znao o Marinu Zamanji. Govorilo se o njegovu velikom ugledu na španjolskom dvoru, kao i izuzetnim vrlinama vrsnog diplomata. I prije odlaska u španjolsku misiju imao je dosta osobnih neprijatelja u Gradu, a poslije povratka otuda, s najvećim kraljevim priznanjem i odličjima, neprijatelji su se upeterostručili. Tako je to uvijek bilo u našem gradu: što više vrijediš, više te mrze.

Kolale su i raznorazne priče kako Zamanja mnoge stvari radi mimo znanja vlade i kako se želi nametnuti svojom prošpanjolskom politikom. No, uveliko se šušalo i to da drži u rukama konce svih špijunskih službi zapadnih zemalja i da radi na rušenju sadašnje vlasti u Republici. Nijesam vjerovao u sve te glasine, ali, onoliko koliko sam znao o Zamanji, osobito mi se svidio zbog zagovaranja interesa Španjolske i ostalih zapadnih zemalja. To je odgovaralo mom tadašnjem vjerovanju u Španjolsku kao najčistiju i najsnažniju kršćansku zemlju.

Valja napomenuti da sam u to vrijeme navršio dvadeset i sedmu godinu. Nijesam se bitno izmijenio u usporedbi s mladićkim godinama, ali sam ipak u mnogočem postao drugačiji. Umjesto ljutnje na nepravdu, sve više sam se smijao pravdi, a umjesto da zavrćem šije pojedincima i mrzim ih, osjećao sam sve dublju potrebu da ih prikažem u komediji, da ih opišem. U tom smislu na mene je mnogo utjecao Saro, uspjevši me oduševiti svojim idejama o našoj

Republici, koja ne bi više bila tako ropski okrenuta Turcima, već se slobodno vezala s moćnim kršćanskim Zapadom. U Marinu Zamanji on je vidio najmoćniju snagu takve politike.

Ja ću tek kasnije bolje upoznati Marina Zamanju, ali taj prvi susret s njim, poslije predstave, ostavio je na mene dubok dojam.

XVII.

LUKA: Zašto se optuženi stalno vrzmao po kući gospara Marina Zamanje? O pravom smislu tih posjeta najbolje govori iskaz svjedoka Vlahušića.

Prvi put sam u kuću Zamanja ušao u proljeće 1536. Seko, Marinov sin, imao je rođendan i pozvao Sara, Bunića i mene na feštu. Već tada sam uočio da se u toj kući skuplja mnogo stranaca - Španjolaca, Talijana i Austrijanaca. Domaćini su nam ih, sjećam se, predstavili kao trgovce bakrenom rudom, a Bunić mi je kasnije rekao da su to sve samt špijuni, Nijesam mu to ozbiljno uzeo, znajući da se njegova obitelj odavno nije slagala sa Zamanjama, pa sam pretpostavljao da se kod njega radi o nekoj vrsti tradicionalnog neprijateljstva.

Kasnije sam se uvjerio da je Bunić bio u pravu, usprkos nastojanjima gospara Zamanje i njegova sina da mi nijednom riječju ili gestom ne odaju pravo zanimanje njihovih stranih gostiju. Čini mi se da sam razumio njihov oprezni stav, ali ja sam svakako htio dokazati domaćinu svoju spremnost da služim njegovim idejama. Vjerojatno mi se svidjela tajnovitost posla i podgrijavała mi maštu. No, što sam više nastojao približiti im se, oni su prema meni postajali sve zatvoreniji.

Kolovoza te godine opet se počelo govorkati o Mihju Bućiniću, koji je dvadeset dana prije pobjegao iz zatvora, i njegovim vezama s Marinom Zamanjom. Svašta se govorilo, pa čak i o mogućnosti da Zamanji sude kao veleizdajniku. Mislio sam da je to prava prilika do pođem k njemu i pokažem mu svoju privrženost.

Samo dan prije tog mojega posjeta Zamanjama, rivijer je u pratnji zdura¹ čitao na Luži zaključak Malog vijeća kojim se nudi osam stotina dukata ubojicama braće Bučinića. Ta afera s Bučinićima počela je davno, negdje 1529. godine, kada su uhvaćena šifrirana pisma Miha Bučinića, uglednog dubrovačkog vlastelina, u kojima je izvještavao kralja Ferdinanda I. o prilikama u Turskoj. U istrazi, tada, nije utvrđena Mihova krivica, ali tri godine kasnije vlada ponovno otkriva njegovu protudržavnu djelatnost i osuđuje ga na godinu strogog zatvora „iza dvojih zaključanih vrata“ s doživotnim gubitkom vlastelinskih prava. Suđenje se obavilo javno, a kao pomoćnik glavnog tužitelja (onog uvaženog gospara što je upropastio Anku) pojavio se mali i mladi Luka Gučetić. Bio je to njegov prvi javni istup, pošto se vratio s očeva imanja iz Konavala. Svojim čvrstim stavom prema izdajniku, kao i prijedlogom oštre osude, mali Luka je odmah pobrao simpatije većine vlastele u Malom vijeću i Senatu. Zahtijevao je od suda da Bučinića kazne s četiri godine strogog zatvora „iza dvojih zaključanih vrata“, no sud i porota su se odlučili za samo jednu. Bučinić je odležao u tamnici samo nekoliko mjeseci i u noći između 24. i 25. srpnja pobjegao iz zatvora i zajedno sa svojim sinom prebjegao u Austriju. Vijest o tom bijegu zatekla je ljude u Gradu kao grom iz vedra neba. Znalo se da je vlada bila poduzela posebne mjere u čuvanju tamnice i da je zatvorenik mogao pobjeći samo uz pomoć neke važne i utjecajne ličnosti. Naravno, tko bi taj utjecajni mogao biti nego Marin Zamanja!

Mislio sam, kako već rekoh, da je prilika više negoli idealna za otvoren i muški razgovor, pa kud puklo da puklo. Nijesam siguran da li je posrijedi bila stvarna želja da se uključim u otpor ili se radilo o mladenačkoj radoznalosti i želji za avanturom. Ipak, vrlo dobro se sjećam da sam zbog tog posjeta dugo bio očajan i grizao se kao nikada u životu. Zašto? Da se pokušam prisjetiti događaja!

¹ tjelesni stražar dubrovačkog kneza

Sve je počelo na ulaznim vratima, kada me sluga Vlahušić presreo kao iza busije i po običaju gnjavio istim pitanjem: „Zašto te gospodar opet zove?“ „Što vas briga!“, promrsio sam mrzovoljno i projurio pokraj zaprepaštenog sluge. Ni sad mi nije jasno što je u tom čovjeku bilo tako ružno da sam već od prvog susreta osjećao prema njemu gađenje. Kao da gledam njegovu četvrtastu glavu i male svinjeće oči iz kojih je naprosto kapalo slugansko podlaštvo. Prsio se i uvijek smijuljio, oponašajući gospare, gledao s visoka i klimao četvrtastom glavom na način kako to samo primitivci znaju, misleći da tako izigrava važnu osobu.

U salonu sam, osim Seka i oca mu Marina, zatekao naglo prekinuo njihov razgovor, što me zbunilo ili, možda, čak ozlojedilo. Na ljubazno domaćinovo pitanje zašto sam došao, stao sam pričati o ćakulama po gradu u vezi s Bučinićima, sve nekako zbrda-zdola, uzaludno očekujući da domaćin prihvati razgovor. Gospodar Marin je samo šutio, mene ozbiljno i s vremena na vrijeme muklo kašljucao. Pustio me tako da se praćakam u baruštini vlastitih gluposti, a ja umjesto da prestanem ili promijenim temu, uporno, kako to samo glupost može, nastavih o Bučinićima nemuštim i istrzanim govorom, s nekom prozrivom usiljenošću, baš kao kakav jadni i sitni provokator. Nemam pojma kako sam prestao lupetati, ali pamtim da sam se naglo ustao i pri tome prevrnuo bocu rakije koja je bila na stolu. U namjeri da spriječim njeno izlivanje po skupom, vezenom stolnjaku, učinih po stolu darmar slomivši usput dvije kristalne čaše. Ispričavajući se domaćinima, natraške sam napustio salon i zamalo me vrag ne odnese niza stube da se u zadnji čas ne domogoh rukom ograde. Prije negoli sam se uputio niza stubište, čuo sam glasove iz salona. Nijesam htio osluškiivati iz straha da ne čujem što ružno o sebi.

Očajan i slomljen spuštao sam se niz stepenice, koje su mi se činile dužim od onih što vode na dno pakla. I dolje, u njihovu podnožju, opet me presrela četvrtasta glava s

malim svinječim očima i uobičajenim pitanjem: „O čemu ste lijepo govorili?“ Zastao sam, sjećam se, da ga pljunem, udarim ili bilo što učinim, no umjesto svega toga šapnem mu na uho: „Kujemo urotu!“ - i brzo nestadoh. Ta šala me izvukla iz vrtloga očaja, ali samo zakratko. Danima sam bio bezvoljan i utučen, ljut na sve i svakoga, a osobito na sebe. Pokušao sam najprije krivnju za svoje glupo ponašanje svaliti na leđa Zamanja i njihova pretjeranoga nepovjerenja, kako to obično činimo u želji da spasimo vlastito mišljenje o sebi. Ubrzo sam ipak priznao krivnju i gotovo se pomirio s mišlju da sam svojom glupavošću produbio njihovo nepovjerenje, ako ne i zauvijek zalupio za sobom vratima njihove kuće.

Dosta kasnije, kako se to dogodilo, i sam ću se uvjeriti da su moji zaključci o tom posjetu Zamanjama bili odviše pretjerani i uzgred ću otkriti da naša gledanja na vlastite postupke najčešće nijesu realna, ne samo kad se radi o uspjesima nego i neuspjesima, o pobjedama i o porazima. Uočih da u našem ponašanju uvijek ima nešto što drugima omogućuje da osjete bit htijenja, da nam otkriju dušu. I zaista, kad sam se prvi put nakon toga pojavio u Zamanjinoj kući, ni po čemu nijesam mogao zaključiti da su o mojoj smušenosti mislili što i ja. Naprotiv, činilo mi se da sa mnom sada razgovaraju s mnogo više povjerenja.

XVIII.

LUKA: *Neka optuženi odgovori na pitanje kako je i zašto upoznao Stefana Palazija, o kome svi znamo da je bio ne samo moralna nakaza, nego i okorjeli neprijatelj naše vlastele, Grada i države?*

U proljeće godine 1538. Sveta liga počinje ratovati protiv Turske na Jadranu. Udružena španjolska, mletačka i papinska flota, pod komandom Andrea Dorije, počela je svoj pobjedonosni pohod na naše obale. U strahu da se dubrovačko brodovlje ne priključi tom pohodu, što bi ozlojedilo Turke, dubrovačka vlada zabrani izlaz većini brodova iz svih luka u Republici, a onima izvan matičnih voda strogo naredi da izbjegavaju susrete s flotom Svete lige i ne pridruže joj se.

Počeo je rat koji je imao golemih posljedica za gospodarstvo Republike, a posebno za trgovinu, jer su Mleci bili zabranili Dubrovniku svako trgovanje s Turskom. To je dovelo pod stečaj mnoge trgovce. Toliki od njih, do jučer imućni, postajali su preko noći puki siromasi.

Moj otac i braća nijesu bili pogođeni samo kao trgovci, nego i kao novčari koji su ulagali novac u osiguranje brodova i tereta.

Još u veljači te godine dobio sam mjesto orguljaša u Katedrali i na taj način vidno popravio svoje prihode. Sve rjeđe sam navraćao k svojim, i ne bih znao što se stvarno s njima događa, da jednog dana ne banuše u moj stan.

- Sinko moj, vidiš li ti sve ovo? - zapitao me otac.

- Oli¹ ćete i vi na bubanj? - pokušah se našaliti, ali njima očito nije bilo do šale.

Viče mi je objasnio da do kraja godine moraju isplatiti dug od pet tisuća dukata i da bih ja trebao zamoliti gospara Zamanju kako bi im vlada u ovom roku odobrila plaćanje samo polovice duga, koliko bi oni, uz veliko odricanje, mogli isplatiti.

Nikad prije toga nijesam vidio oca tako jadna. A i brat Viče se veoma izmijenio, nije izgledao kao prije. Nekako pošao u se, smanjio se. Ni traga u njemu od nekadašnjeg ponosa i samosvijesti, kao da je sve to nekud ishlapilo. Kad je govorio da će, zbog isplate dugova, i kuću morati prodati, zaplakao je.

Na rastanku je otac nekoliko puta ponovio da će me što prije „osloboditi vlasti“, to jest isključiti moj dio imanja iz zajedničkog, da bi me oslobodio odgovornosti u slučaju stečaja.

Istog dana otišao sam k Zamanjama. U njihovoj kući osjećao sam se već domaćim, iako baš tih dana, zbog sviranja u crkvi i jada ljuvenih, nijesam imao vremena da ih češće posjećujem. Svaki put kada bi im došli neki važniji strani gosti poručivali su po slugi Vlahušiću da neizostavno dođem. Gospar Marin je bio oduševljen mojim smislom za zabavu i često bi rekao da ne može zamisliti ugodno društvo bez mene. Govorio je da lijepo pjevam i recitiram, da znam duhovito pričati, da dobro igram karte i da se lijepo razumijem u jela i pića. I ja mislim da mi je uloga zabavljača više pristajala i činila veće zadovoljstvo od sviranja u crkvi. (Neka mi Bog oprost!)

Te večeri, sjećam se, nijesam imao što za večeru, pa i sama pomisao da ću se uskoro obreti za bogatom gosparskom trpezom ubrzavala je moje korake. Pred Zamanjinom kućom sreo me sluga Vlahušić i rekao da ga je gospar upravo k meni poslao.

¹_{zar}

Dok sam se lagano peo uz stepenice, čuo sam ozgor, iz salona, glasan žamor.

- *Ecce homo!*² - kliknuo je gospar Zamanja kad me ugleda na vratima. Osjetio sam na sebi kišu radoznalih pogleda, ali sam se na to već bio navikao i nijesam se čutio nelagodno.

- Najduhovitije čeljade u gradu! - dodao je domaćin na talijanskom i odmah me predstavio starijem simpatičnom čovjeku.

- Ja sam Stefan Palazio! - reče stranac s blagim ironičnim smiješkom.

Teli smo i pili, čakulajući usput, a onda me gospar Zamanja zamolio da ispričam nekoliko smiješnih zgoda o pokojnom učitelju Crijeviću. Dok sam ja to pričao na dosta lošem talijanskom jeziku, Palazio je grcao od smijeha.

Poslije večere domaćin je odveo Palazia i još neke goste u mali salon.

- Što će rijet da je ovoliko čeljadi? - zapitah Selca pošto izađosmo na balkon udahnuti malo svježeg zraka.

- Proslavlja Dorijin pohod na Herceg-Novi - reče i ukratko mi objasni da je to čovjek koji u Dubrovniku predstavlja interese španjolske krune. Podsjetio me na nedavne priče, koje sam i sam čuo, o nekom nastranom Španjolcu koji se ovdje u gradu druži s pučanima i otvoreno govori protiv sadašnjeg poretka u Republici. Zbog toga je naša vlada, reče Seko, uložila žalbu španjolskom namjesniku.

Prije rastanka s domaćinima i gostima uspio sam s gosparom Marinom razgovarati i o očevoj molbi. Kratko mi je odgovorio da otac ne brine i da će sve biti uređeno.

² (lat.) Evo čovjeka!

XIX.

LUKA: *Upravo te, 1538. godine, zbog raspuštenog života i rasipništva, otac odjeljuje optuženoga od ostale braće kao što se trula jabuka...*

Unatoč olakšicama koje su ocu i braći date zaslugom gospara Zamanje, njihov položaj je iz dana u dan postajao sve težim. Jednog poslijepodneva pozvao me otac i pokazao mi papire, ovjerene pečatima i potpisima državne kancelarije, na kojima je pisalo da sam u imovinskom smislu potpuno samostalan i da nemam nikakve odgovornosti prema ostalim članovima obitelji, kao što oni nemaju prema meni.

Neupućenima se činilo da je ta očeva gesta rezultat njegove ljutnje na mene, a zapravo je to bilo smišljeno lukavstvo da se spasi što se spasiti dade. Time što je ostale članove obitelji oslobodio odgovornosti prema meni, on je i mene oslobodio odgovornosti prema njima dajući mi priliku da, u slučaju njihova stečaja, moj dio ostane nedirnut.

Primijetio sam da ocu nije bilo lako provesti tu svoju lukavu ideju, jer je Viče još uvijek tiho protestirao, smatrajući da bi svi podjednako morali biti odgovorni. „Neka mu ostane“, ponavljao je otac, vjerujući još uvijek da će se ostvariti njegova nada o mom odlasku na studije u Italiju. S činovnicima u državnoj upravi ocu je bilo mnogo lakše. S osobnim zadovoljstvom i vrlo brzo (da se otac ne predomisli!) izdali su rješenje o raskidu moje obitelji sa mnom. Kao da su to godinama čekali, pa, eto, jedva dočekali da im se želja ispuni.

- *Finalmente*¹ da ste se toga izroda deliberali^{1 2} - radovao se škrti i krezubi gospar Nikša, kojemu je na deset metara zaudaralo iz usta. - Bravo, ma bravo! - tapšao je mog oca po ramenu, a kad je otac uskoro bankrotirao i shvatio očevo lukavstvo s mojim „oslobađanjem“, zamalo ga nije udarila kap. Cijeli tjedan nije dolazio u butigu.

- Neka crkne, lupež - sladio se otac, usprkos nevoljama koje su se na njega bile srušile.

¹ (tal.) napokon

² oslobodili

XX.

LUKA: *Optuženi ne haje za tragediju svojih najbližih. Sempre idem*¹ *Nastavlja svojim grešnim životom, pokušavajući u svoje sotonske mreže uloviti mlađe duše djece prvih muževa Republike.*

Otkad je Saro pošao na studije u Rim, a Tomo se dao u trgovinu Levantom, najviše sam se radovao sastancima s Đivovom sestrom Pavlom. Bila je u cvijetu mladosti, lijepa, pametna i plemenita. Iz one djevojčice koju poznavah u ranoj mladosti razvila se prava pravcata žena. U licu se nije puno izmijenila, ali se u njenim plavim očima, kao u dubokim planinskim jezerima, jače zrcalilo bogatstvo njezine divne duše. Primijetio sam to prvi put onoga dana kada je Saro odlazio u Italiju. Pozdravljajući se sa svima, svratili smo gospodar Franu, koji je odmah zazvao Pavlu da nas posluži kotonjatom.^{1 2}

Nakon Sarova odlaska često sam dolazio u kuću gospodar Frana, Divova oca. U početku sam mislio da to činim zato što sam se navikao i osjećao se ugodno, ali ubrzo zaključih da je to sve zbog Pavle i da sam u nju do guše zaljubljen. Ponekad bih i dva puta na dan svratio, izmišljajući pri tome razne vijesti o Divu ili o tobožnjoj skorjoj namjeri vlade da proglasi pomilovanje. Gospar Frano je rado slušao moje izmišljotine, ali se, sudeći po svemu, pomirio već sa sudbinom da se Divo više nikada neće vratiti. Zadnji put mu se sin javio prije tri godine i

¹ (lat.) Uvijek isti!

² slatko od dunja

od tada ni traga ni glasa o njemu. Govorilo se da je oputovao u daleku Indiju i da su ga tamo ubili divljaci. Neki su opet tvrdili da je kao časnik španjolske ratne mornarice poginuo u borbi s alžirskim gusarima. Bilo je još nekoliko priča o Đivovoj sudbini, no svima im je zajedničko to što im je nedostajalo pravih dokaza. Možda se zbog toga gospodar Frano ipak potajno nadao.

Dok bih razgovarao s njezinim ocem, Pavle se neprestano vrzmala po saloči i s vremena na vrijeme bacila prema meni usplahiren pogled. Primjećivao sam kako je obliva rumenilo u mojoj prisutnosti i kako, usprkos tome, sama pronalazi razloge da se što duže zadrži u mojoj blizini. Nije mi to bilo teško otkriti, jer sam tada već mnogo znao o djevojačkom srcu. Ali, kako se s njom nasamo naći? Dugo me je taj problem mučio i, začudo, ona me jednostavno preduhitrila. Jednog dana, dok sam vježbao u „Dominu“ neke pjesme sa zborom, došao je njen mali brat Vlaho i donio mi njezino pismo. Kako sam bio sretan. U prvi mah nijesam mogao vjerovati da je to istina. Zagrlio sam malog Vlaha i velikodušno mu sasuo u šaku sitniše što sam imao u kesici. Odmah sam, sjećam se, pustio ljude iz zbora, a ja što sam brže mogao pođoh kući da pročitam pismo. Koja sreća! Koji zanos! Kao odgovor na njeno pismo ispjevao sam pjesmu koju sam joj sutradan uspio dati a da njeni ukućani ne primijete.

Vlaho mi je danima donosio pisma, a ja joj pjevao pjesme i dolazio u njenu kuću da joj ih osobno uručim. Nijesam to činio iz nepovjerenja prema Vlahu, nego mi se sviđalo baš to da dočekam trenutak kad ostanemo sami i brzo joj u šaku stavim presavijeni papirić. To je ipak za mene bila prilika da je dotaknem, pa makar tako brzo i ovlaš. Ja sam taj dodir osjećao i bio beskrajno sretan.

Nije mi ni padalo na pamet da će nas Vlaho izdati, jer sam mu i kasnije, kada nije činio usluge, često davao sitnež ili vrećicu zahara.¹ Zato sam se iznenadio kada mi

¹ bombona

jednog dana Pavle poruči da je Vlaho sve rekao ocu. Prestao sam svraćati u njenu kuću, ali smo se nastavili potajno sastajati na dvorišnom prozoru koji je bio na stražnjoj strani kuće i gledao prema crkvi. Rijetko je tko zalazio u slijepu uličicu između crkve i njihove kuće pa sam mirne duše mogao biti s njom tih desetak minuta dok bi se njezina majka i tetka spremale na misu.

Tako smo se sastajali sve do onog dana kada iznenadno osjetih nečiju ruku na svom ramenu. - Tu li si, pasji sine! - dreknuo je stari Frano i odgurnuo me s prozora, a onda zamahnuo štapom. Uspio sam nekako izbjeći udarac, a kada je i drugi put nasrnuo, istrgnuo sam mu štap iz ruku, slomio ga i bacio u kanalić kraj crkve. Odustao je nasrtati na mene, čak se za dobra tri koraka povukao i stao glasno vrijeđati: - Mizerijo, ako te još jednom uhitim, neka znaš da ću te ostima ubiti. Oči ću ti iskopat'. Ostima! - pjenio se gospar Frano. - Prije ću je mrtvu viđet' nego s takvijem, mizerijo. Znaš li ti čigova je ona? Znaš li ti da je ona vladika?? Vladika! A tko si ti? - derao se zajapureni gospar Frano, potpuno izobličen u licu. Nijesam ni riječi izustio, a kad je počeo zazivati u pomoć stražu, brzo sam odmaglio.

Da mi se to dogodilo nekoliko godina prije, taj sukob bi izgledao posve drukčiji. Ne znam što bih mu učinio, ali znam da se ne bih zadovoljio samo time da mu slomijem štap. Sada, na pragu tridesete godine, nakon dosta toga što sam proživio i doživio, nije mi bilo ni nakraj pameti pitati se otkud tom budali pravo da me vrijeđa i ponizuje. Već mi je bilo potpuno jasno da on na to ima pravo. I kad sam tek počeo vezu s Pavlom, znao sam da je to meni zabranjeno. Pa, ipak, nijesam odustao. Iz ljubavi ili iz inata? Mislim da se radilo i o jednom i o drugom.

Nedugo nakon ovog događaja čuo sam da je gospar Frano otpremio Pavlu na Pelješac, gdje je dugo ostala kod nekog rođaka na očevu imanju.

² vlastelinka, plerakinja

XXI.

LUKA: *Taj i takav čovjek u svojoj tridesetoj godini traži državnu stipendiju da bi mogao studirati?!*

Sa srpanjskim vrućinama 1538. godine došle su mom ocu nove i teže nevolje. Svojim križarskim brodovljem Doria je opsjedao Herceg-Novi. Nadomak Dubrovniku plovile su lađe s križarskim zastavama, a gradska i gruška luka bile su krcate naših usidrenih brodova koji nijesu mogli isploviti. Gotovo svaki dan gradom se prenosio glas o bankrotu ovoga ili onoga trgovca. Vladine komisije radile su danonoćno, a vjeronjci su trčali gradom kao muhe bez glave u nastojanju da spase što se spasiti da.

Gospar Zamanja je učinio da vlada odobri ocu i braći plaćanje samo polovice od ukupnog duga koji je iznosio pet tisuća dukata. Otac i Viče su uspjeli skrpiti tu svotu i za njih je situacija privremeno bila riješena. U tom su im pomogli brat Ivan i Nikola, koji su se, u međuvremenu, na Vicin poziv vratili s Levanta kući. No strah od onog najgoreg još uvijek je lebdio nad njima. Po ugovoru, drugi dio duga morali su isplatiti odmah početkom 1539. godine. Otac je mislio doći do novaca ako rat između Svete lige i Turaka prestane. On se jadnič nadao da će Turci jačim protu-udarom otjerati križarsku flotu, ali po vijestima koje su stizale Doria je vrlo spretno vodio rat i uskoro se očekivao pad Herceg-Novog. Ja sam se veselio Dorijinu uspjehu i, usprkos svemu, ljutio sam se na svoje što zbog vlastitih interesa zanemaruju svete ideale kršćanskog svijeta.

Pavle se zbog bolesti vratila s Pelješca i po gradu se pričalo da sam ja za to kriv i da mi gospar Frano ozbiljno

prijeti. Govorilo se da se odbila udati za čovjeka kojega joj je otac odabrao i da hoće u samostan, naravno sve zbog mene.

Priče nijesu bile sasvim neosnovane. Naprotiv, gospar Frano je bio ogorčen na mene i zaista mi, kako se u nas kaže, „spravljaao trapulu”¹. Oca je sve to prilično zabrinjavalo i nekoliko puta me zvao k sebi, upozoravajući me da se ne prtim u gospara. Nikako ga nijesam mogao uvjeriti da sam s Pavlom prekinuo, kao što stvarno i jesam. Dugo poslije njena odlaska na Pelješac bio sam utučen, ali također i svjestan da je moram zaboraviti, pa sam se malo-pomalo pomirio sa sudbinom. Događalo se to onda kada nekim slučajem u gradu nije bilo nijednog od mojih drugova i prijatelja, a Zamanje upravo otputovale u Italiju. Osjećao sam se jadno kao u kakvoj paklenoj spilji. Žudio sam izaći iz te tjeskobne rupetine makar kamo, samo da više nijesam tu, jer me od tjeskobe počeo hvatati neki čudni strah. I upravo tih dana, nakon jedne mise u Katedrali, na kojoj sam svirao na orguljama, prišao mi je gospar Baro Zizerović, veoma ugledan vlastelin i prijatelj moga oca. Uzeo me pod ruku i lagano poveo prema svojoj kući.

Gospar Baro je najprije okolišao, dok odjednom ne prijede na stvar:

- Ti si inteligentan - počeo je, sjećam se, da bi me odmah zatim podsjetio kako sam ja nekad davno govorio njemu o tome da bih rado pošao u Italiju na studije. - Nigda nije kasno! - nastavio me mudro uvjeravati i na kraju obećao da će osobno moliti vladu za moju stipendiju i garantirati za mene. Kad mi je spomenuo da će mom ocu biti posebno drago što ću poći na studije, bilo mi je jasno „otkle vjetar puše”.

Dunkve,^{1 2} hoće da me se riješe na lijep način, da učine na volju gosparu Franu, mislio sam. Zažarila se u meni

¹ spremao klopku

² dakle

davno zapretna vatra prkosa, ali se ubrzo opet sakrila pod pepelom što ga je u meni život i iskustvo nataložilo. Pristao sam ići na studije, i to što prije.

S gospodarom Barom Zizerovićem susreo sam se negdje polovicom srpnja (zanimljivo je, vidjet ćete, da su mi se sve krupne stvari događale baš u tom mjesecu!) a već potkraj mjeseca vlada mi je dodijelila trideset zlatnih dukata kao jednokratnu pomoć za studij prava. Nije to veliki novac, ali sam računao da ću se do polaska snaći za koji solad.³ Trebalo je da idem u Anconu, gdje je većina naših studirala, ali ja sam želio u Sienu. U meni su snažno živjele Bunićeve pripovijesti o sijenskom sveučilištu, kazališnim družinama

i Kt imr\m ctnHprjtclmm 'Zn/rthi

Ah, kako sam nestrpljivo čekao da što prije odem, da se izvučem iz te proklete rupetine u kojoj mi je iz dana u dan postajalo sve mračnije i tjeskobnije.

Kako sam duboko mrzio svoj grad.

³ novčić

XXII.

LUKA: *Optuženi pokušava iskoristiti svoj odlazak u Italiju da bi izbjegao obaveze prema vjerojnicima, ali mu to neće poći za rukom.*

Nakon dužeg boravka u Italiji vratili su se u grad gospodar Marin Zamanja i sin mu Seko. U njihovu društvu brzo me prošla uznemirenost i tjeskoba. Dovedi su sa sobom neke prijatelje iz Ancone i svakodnevno je gospodar Zamanja u njihovu čast priređivao večere i zabave. Gotovo nijesam ni izlazio iz njihova ljetnikovca u Gružu, a često se događalo da sam ostajao prenoćiti. Poslije svih onih jada i nedaća što su me skolile zadnjih mjeseci, osjećao sam potrebu da se opustim i na sve zaboravim.

Uza sve to nijesam prestajao misliti na svoj skori odlazak u Sienu. Naprotiv, odredio sam da svakako u rujnu krenem. Ali, kao uvijek, novac je bio u pitanju. Bio sam i previše zadužen da bih se još zaduživao. Po očevu savjetu našao sam kupca da mu prodam pravo na četvrtinu majčina miraza. Morao sam to obaviti u najvećoj tajnosti zbog vjetrovnika koji bi to odmah sebi prigrabili. Podmitio sam činovnika u kancelariji i udesio s njim da sve obavimo ranom zorom, i to predzadnjeg dana kolovoza.

Potkraj kolovoza 1538. godine Doria konačno zauzima Herceg-Novi. Usprkos oštrim vladinim mjerama narod u gradu je ovu pobjedu dočekao s velikim zadovoljstvom. U Zamanjinu ljetnikovcu signor Palazio je priredio neku vrstu zabave, ali samo za uži krug gostiju. Među ostalima i ja sam bio pozvan.

Na zabavi je bilo lijepo i veselo. Signor Palazio je bio osobito zadovoljan mojim epigramima, koje sam recitirao na talijanskom jeziku. Svi su mi čestitali, a onda smo, zbog vrućine, otišli u veliku lođu, gdje je čekao prepun stol jela i pića. Gospar Zamanja mi dade mjesto blizu gosta, računajući valjda na to da se zabava nastavi i za trpezom.

Lako je biti duhovit pri bogatoj trpezi. Pjevao sam kao rijetko kada prije i lupetao kojekakve duhovitosti na račun naše vlade, u čemu je signor Palazio naprosto uživao. Jedva mi je pošlo za rukom da napustim društvo prije negoli se zatvore vrata od Grada. Bilo im je zaista žao, a tek meni što sam se odrekao uživanja za stolom prepunim samih delicija.¹ Učinio sam to teška srca, ali me tjerala pomisao na sutrašnji važni posao, koji je trebalo rano obaviti s kupcem dijela majčina miraza.

Rano ujutro, kao što smo se dogovorili, kupac me čekao s činovnikom u kancelariji. Činilo se da će sve dobro ispasti, aii tek sto odućismo staviti potpise na ugovor, u kancelariju nahrupi jedan od mojih vjerovnika, derući se i mašući mjenicom. Tek što je činovnik ovoga uspio smiriti, pojavila se sestra Antonija, badesa samostana Svetog Andrije, kojima cijele dvije godine nijesam plaćao najam za kuću.

Shvatio sam da je sve to činovnikovo maslo. Uspio sam izvući samo petinu vrijednosti imanja (bolje išta nego ništa!) i sutradan, zadnjeg dana kolovoza, ukrcao sam se na oveći brod koji je vozio rudu u Anconu.

Bili smo daleko otplovili, a otac je još uvijek stajao na vrhu mula² i domahivao mi rukom.

¹ poslastice

² raolo, lučki nasip

XXIII.

LUKA: *Što je optuženi radio i čim se bavio u Sieni od 1538. do 1543. godine?*

Nakon tri mjeseca provedena u Sieni osjećao sam se u njoj kao kod kuće. Brzo sam stekao poznanstva i prijateljstva i zavolio ovaj grad koji me po mnogočemu podsjećao na rodni Dubrovnik. Upisao sam studije glazbe i literature, a ne pravo, kako sam obećao gosparu Baru i ocu.

Prve dvije godine bio sam veoma vrijedan student, ali početkom treće moju pažnju sve više zaokuplja kazalište. Ono o čemu mi je nekad Bunić pričao sad sam gledao vlastitim očima i uvjerio se da sam došao iz jednog sasvim drukčijeg svijeta. Jer, ma koliko se naš grad ograđivao zidinama, on je svejedno bio pod snažnim utjecajem Istoka, ne samo u političkom i gospodarskom, nego i u kulturnom smislu.

Došavši u Sienu, ja sam se našao na Zapadu, u kulturi i civilizaciji koja je bila prilično drukčija od one u mojoj domovini. Dugo mi je trebalo da to dublje shvatim, da se oslobodim onih mnogobrojnih stega i strahova koje sam sa sobom donio. Iako sam, čini mi se, oduvijek nosio u sebi misao o slobodnoj ličnosti i njezinu nesputavanju, osobito u duhovnom životu, bio sam u prvi mah iznenađen činjenicom da ta i takva sloboda zaista postoji. Prihvatio sam je kao što pijanac grabi čašu vina i stao je žedno piti.

Daleko od toga da je i na Zapadu sve bilo lijepo i savršeno, ali je zacijelo bilo bolje i ljudskije od onoga u mojoj zemlji. Mogao sam vidjeti koliko u svemu zaostajemo

za tim svijetom, a nadasve u kulturi i umjetnosti. Sve to što mi tamo radimo, činilo mi se blijedom kopijom ovoga što sam tu vidio i upoznao. Zbog toga, koliko god sam bio silno ushićen kazalištem u Sieni, toliko me i tuga spopadala zbog domaće mizerije. Tada, odmah na početku, rodila se moja neodoljiva želja da dobro upoznam taj teatar i da znanje o njemu ponesem u domovinu. Ta mi se misao činila mnogo važnijom od studija književnosti i glazbe, zbog čega sam se početkom treće godine prijavio u glavnu sveučilišnu družinu.

Na pivoj predstavi neke anonimne komedije, koju je prikazivala sveučilišna družina, igrao sam manju ulogu, za

l<xl rli u co m rlnk i fl čp rlr\hxro 1a rlr\fnmo/^o
uuu^u ksv/v uv.- p vn r ala vu- (umuvu) rrllex TVTp
y uv rviv. i iv.

dugo zatim objavio sam se u glavnoj ulozi (opet neke komedije, čijega se ni naslova ni autora ne sjećam!) i požnjeo nezapamćen uspjeh. Zahvaljujući tome stekao sam dobar glas među profesorima i kolegama studentima na sveučilištu, što će kasnije imati nesumnjiv utjecaj na moj

jerl-Ar-v-r Tri o M'fvvr/i rrooi i s3 13 << tsj
if-001 JLlca viiu^H/ iuuura uvv.u^ur0l.a.

Za sve vrijeme održavao sam s ocem kakve-takve veze. Sudeći po rijetkim pismima koja sam od njega dobivao stanje u mojoj obitelji postajalo je sve teže. A prilike na našoj obali postajale su sve napetije i neizvjesnije. Nedugo nakon mog odlaska Hajredin Barbarosa je napao Herceg-Novu i ubrzo ga osvojio, zarobivši velik broj Španjolaca. Doria se povukao sa svojim brodovima, ali je još uvijek bio nadomak Dubrovniku, tako da vlada još nije dopuštala plovidbu usidrenim trgovačkim lađama. Sjećam se, otac mi je tada pisao da su isplatili sav dug na početku godine, ali se zato morao odreći naše obiteljske kuće. Savjetovao mi je da ne dolazim doma za praznike, upozoravajući na nesigurnost putovanja, a zapravo se plašio da mu ne zatražim novaca, ili, još gore, da se zbog novca ne bi više ni vratio u Sienu.

Na očevu, a i moju sreću nije mi bilo nakraj pameti ići kući preko praznika. Bilo mi je tu, kako već rekoh, vrlo lijepo, nadasve u trećoj godini studija, kada su me izabrali

za upravitelja studentskog doma i vicerektora sveučilišta. Kao upravitelj doma imao sam zasebnu sobu i dvojicu slugu, a kao vicerektor sveučilišta obavljao sam dužnosti rektora, jer te godine rektor nije biran. Ne mogu reći da sam te časne dužnosti osobito savjesno obavljao. Veći dio vremena trošio sam na pisanje ili uvježbavanje kazališnih predstava.

Negdje početkom 1542. godine upoznao sam se s jednim od najuglednijih građana Siene - Boncompagnom della Gazzai. Taj neobično simpatični čovjek srednjih godina, koji je, osim svog golemog imanja, volio i teatar, osobno se pojavio u rektoratu sveučilišta zajedno s jednim mojim prijateljem.

- Ja bih vas molio ako biste htjeli sudjelovati u jednoj komediji... - počeo je nekom kilometarskom rečenicom, punom obzira i gosparske finoće.

- Kako ne, kako ne - prihvatio sam s oduševljenjem. Već sam o tom čovjeku mnogo znao, a posebno o njegovoj palači, gdje se, po pričanju nekih mojih prijatelja, moglo naći u izobilju ne samo duhovne hrane, nego i one druge za želudac, koje je nama studentima ipak manjkalo.

Ubrzo nakon tog susreta počeli smo vježbati Boncompagnove komedije. Zaista sam bio zaprepašten neviđenom raskoši njegove palače, a kada nas je nakon prve probe pozvao u salon na zakusku, još jednom sam se pošteno začudio. Bila je to trpeza kakvu do sada moje oči nijesu vidjele. Najveće gozbe, koje sam pamtio iz doma Zamanja, bile su prema ovoj „zakusci“ prava sitnica. Ajme, čega sve nije bilo na tom stolu! Kojih li delicija, za svetoga Tripuna, kako bi rekao jedan moj prijatelj iz Kotora. Gdje je prije bio ovaj čovjek, mislio sam, grizući butić mladog fazana i zalijevajući ga gustim francuskim vinom što teče niz grlo kao ulje i razgaljuje čudesnom toplinom, kao da sama božanska vatra ulazi u čovjeka.

I tako, poslije svake probe - „zakuska“. A meni baš tih dana obustavili davati u studentskom domu, zbog dugova.

XXIV.

LUKA: *Umjesto da uči i studira, on se odaje raskalašenom životu i glumi u prostačkim komedijama. Zbog toga je optuženi morao odgovarati*
ftrpd šiip' Msbnm firilirijm

Zahvaljujući dobrom bogatom stolu signora Boncompagna, brzo i lako smo pripremili njegovu komediju i odlučili je prikazati publici 9. veljače 1542. Osim uvježbavanja komada dosta vremena smo provodili u korisnim i zanimljivim razgovorima, osobito za stolom na „zakuskama“. Sam Boncompagno je bio vrlo obrazovan, a poznao je i literaturu i kazalište bolje nego itko u Sieni. Govorio je divnim talijanskim jezikom i tako pametno da smo ga mi, naročito stranci, s uživanjem slušali. Sudeći po svemu onome što sam tamo vidio, njegova kuća je bila neka vrsta kulturnog i umjetničkog žarišta Siene. Osim kazališne družine tu se sastajao i poveliki orkestar, koji se svojom kvalitetom mogao mjeriti s najboljim orkestrima na europskim kraljevskim dvorovima.

Boncompagnovu kuću pamtim i po čestim raspravama iz područja filozofije, umjetnosti i religije, koje su me osobito zanimale. Ne sjećam se sada koje i kakve sam sve ličnosti tamo susretao, ali neke od njih još uvijek nijesam zaboravio. Među njima ni visokog i mršavog čovjeka pedesetih godina, dobroćudna i pametna lica. Čudnovato se oblačio (kao mi kad smo se maškarali u negromante¹) pa sam mu možda zato ja prikrpio nadimak Negromant.

¹ čarobnjak, opsjenar

Da li je bio neki učenjak, umjetnik ili nešto drugo, zaista ne znam, no vrlo mudro je o svemu i svačemu govorio i većina nas slušala ga je s uživanjem.

Imao je taj Negromant neku svoju vlastitu filozofiju „o svijetu kakv jest i kakav bi, po Božjoj pravdi, imao biti“. Propovijedao je o pohlepi za novcem i vlašću, o dobru i zlu, o tim vječnim temama, ali na način koji je bio sasvim nov i meni čudesno blizak. Imao je divnih opažanja o nejednakosti među ljudima i razlozima njihova postojanja. Uvjeravao nas je da Božje pravde na zemlji neće biti sve dok ne nestane ono „MOJE“ i „TVOJE“ i dok se te riječi ne zamijene jednom koja će izražavati zajednički, opći cilj. On je, čini mi se, duboko vjerovao da sva zla na ovom svijetu potječu od materijalne nejednakosti i od nemoći čovjeka da se odrekne poroka gramzivosti i želje da vlada svojim bližnjima.

Često bih se s Negromantom našao u kakvoj sijenskoj gostionici i satima raspravljao. Uživao sam u tim razgovorima i ne jednom mi se dogodilo da sam cijelu Sienu pretražio ne bih li ga našao. Bilo mi je silno žao kad dozirah da je taj čovjek nestao iz grada i da se više neće vraćati. Sve do povratka kući nadao sam se da će se ipak odnekud pojaviti, isto onako iznenadno kao što je nestao, ali se to nije dogodilo.

Osim Negromanta zapamtio sam dobro i signora Lorenza, velikog poštovatelja Machiavellija i njegovih političkih teorija. Znao je „Vladara“ napamet i za svaku priliku je imao pripremljen citat kojim bi doskočio sugovorniku.

- Svatko mora imati duh sposoban da se okrene već prema tome kako mu to nalaže vjetar i varljiva fortuna! - obratio bi se ovom rečenicom onima koji bi se jicali na svoju sudbinu.

Signor Lorenzo je bio ne samo teoretski uvjereni makjavelist, nego i mnogo više: makjavelist praktičar. Taj nije priznavao nikakve obzire. Tako, na primjer, da bi stekao što veću naklonost signora Boncompagna, čuo sam svojim

ušima kako ocrnjuje jednog od naših kolega, ni kriva ni dužna. Zbog toga dugo vremena nijesam htio s njim ni riječi progovoriti, dajući mu otvoreno do znanja da ga prezirem, ali s vremenom otkrih da su većina ljudi oko mene kao i on, ako ne i mnogo gori, pa čak i sam sebi priznah da nijesam posve drukčiji od ostalih. Upravo mi je ta spoznaja pomogla da drukčije od svoje prvotne ideje glumim lik ljubavnika u Boncompagnovoj komediji.

Ako sam i zaboravio mnoge zanimljive ljude koje sam upoznao u Boncompagnovoj kući, još uvijek mi je u živom sjećanju sve ono što se tamo događalo. Za mene, koji sam prije koju godinu bio došao iz Dubrovnika, sve je izgledalo čudesno lijepo i odmah sam pomišljao: kako bismo nešto takvo mogli imati u svojoj domovini? Predajući se maštanjju, vidio sam Sarovu, Bunićevu ili Zamanjinu kuću punu naše učene čeljadi, kako razdijeljeni u grupice vatreno raspravljaju o poeziji i filozofiji. (Eh, bio sam još uvijek mlad!)

Za dva mjeseca, koliko smo pripremali predstavu, imao sam priliku još bolje i potpunije upoznati njezina autora signora Boncompagna.

Ja sam ipak u Sienu došao s nekim „znanjem“ o životu u Italiji i posebno u ovom gradu. Čuo sam dosta od Bunića, a i gospodar Baro Zizerović mi je, pred odlazak, na dugo i široko pripovijedao o „nekakvijem libertatima“², tvrdeći da „s one strane vlada veliki nemoral“ i da se od toga moram čuvati kao od samog vraga.

Nije mi dugo trebalo da se uvjerim koliko su moji čudoredni zemljaci pretjerivali. Boncompagno je, recimo, priređivao velike i raskošne zabave, i kao svaki mlađi čovjek volio je društvo lijepih mladih djevojaka. Ali, tu nije bilo nikakve raspojasanosti. Naprotiv, mnogo se držalo do lijepog ponašanja. Pjevalo se i plesalo, šalilo i zadirkivalo - sve u granicama pristojnosti koju bi prihvatio i slobodoumniji jezuit. Sam Boncompagno bio je vrlo pobo-

² slobodama (u ponašanju)

žan, što kao pametan čovjek nije grubo isticao, i znao je to na nenametljiv način dati do znanja onima neupućenima. Utoliko su mi se čudnije činile kasnije priče po Dubrovniku kako je Boncompagnova komedija, u kojoj sam ja glumio, bogohulna i nemoralna i kako su vlasti zbog toga zabranile njezino prikazivanje, a sve nas sudionike strogo kaznile. No, ja se, hvala dragom Bogu, i dan-danas dobro sjećam što je zapravo bilo u vezi s tom predstavom.

Prikazivanje komedije proteklo je u najboljem redu. Večer smo nastavili diskusijama o predstavi, uz zakusku koja je bila dosta bogatija od onih što nam ih je domaćin priređivao u vrijeme proba. Domaćin je bio zadovoljan i veseo, pa nas je zamolio da nastavimo sa zabavom i poslije sata do kojeg je vlada u Sieni dopuštala noćno sastajanje. Stražari su u dva navrata dolazili upozoravati domaćina da prestane sa zabavom i da se gosti razidu kućama. Signor Boncompagno je oba puta obećao da će se pridržavati zakona o noćnom redu i miru, ali, zanesen slavom, zaboravljao je ispuniti svoja obećanja. To je, vjerojatno, razbijesnilo kapetana noćne straže, koji je došao s nekoliko stražara i dosta grubo naredio domaćinu da prestane sa zabavom, a zatim nas sve popisao.

Neki od gostiju već su sutradan bili pozvani u državnu kancelariju i ispitivani. Ja sam među posljednjima bio pozvan na preslušanje i odmah sam primijetio da se činovnici s poštovanjem odnose prema mojoj tituli vicerektora Sveučilišta.

Nedugo nakon saslušanja obznanjene su presude za sve prisutne na fešti poslije izvedbe Boncompagnove komedije. Većini su određene prilično visoke novčane kazne, a nekima od njih, koji su vrijeđali kapetana, i progonstvo iz grada u trajanju od tri mjeseca. Mene nijesu ni spomenuli.

XXV.

LUKA: *Nakon četiri godine skitnje i raspuštena života po Sieni i ostalim talijanskim gradovima optuženi se vraća u Dubrovnik. Umjesto diplome donosi sa sobom zle, buntovničke misli i ideje.*

Još u zimu 1542. odlučio sam se vratiti u domovinu. Dugo nijesam plaćao najam upravi doma, a još sam im dugovao onaj objed koji sam bio priredio za šire društvo u čast moje promocije za vicerektora sveučilišta. Osim loga, imao sam dosta sitnih dugova kod kolega i prijatelja, a nijesam vidio načina kako da im vratim. Od oca sam, umjesto pomoći u novcu, dobivao pisma s tužaljka ma o teškom stanju. Studije sam bio potpuno zapustio, kazalište također i uglavnom sam se bavio čitanjem Plauta.

Najteže mi je bilo s vjerovnicima. Svakodnevno sam ih susretao, lagao im i petljao samo da ih umirim, ali mnogi od njih su mi bili prestali vjerovati i oštro prijekali. Voda mi je, što se kaže, došla do ušiju i nije bilo druge nego izvjetriti, nestati iz Siene, kao što je to učinio signor Lorenzo, riješivši se na taj način svih dugova.

Početakom proljeća sljedeće godine napustio sam Sienu, tajno, da nitko živ nije znao. Otišao sam najprije u Rim, s nadom da ću tamo naći nekog Dubrovčanina koji će mi pomoći da se vratim u domovinu. I zaista, imao sam sreću susresti tamo vlastelina Luja Sarakovića koji je bio izvrstan Sarov prijatelj. Poznavao sam ga otprije, a tek sam tada imao priliku da ga bolje upoznam. Bio je krcat novaca, ali za dva mjeseca burnog života u Rimu i Firenzi sve smo spiskali. Ostalo nam je tek toliko da se dokopamo Ancone.

Tu je on imao dobrog prijatelja, veoma bogatog novčara Firentinca, koji je i meni posudio stotinu dukata. Ostali smo dva tjedna u Anconi, a onda se jednog dana ukrkali na brod sa zastavom svetog Vlaha i zajedrili prema Dubrovniku.

Vratio sam se u rodni grad nakon četiri godine boravka u Sieni. Nijesam sobom donio nikakvu diplomu, ali sam došao s nekim znanjima i spoznajama zbog kojih sam sad Dubrovnik gledao sasvim drugim očima. Poslije Siene, Rima, Firenze i Ancone, tih snažnih kulturnih i gospodarskih središta zapadne Europe, moj rodni grad me podsjećao na priče o istočnjačkim kasabama gdje u svemu vlada onaj tipični vazalni duh.

Oduvijek sam, čini mi se, prezirao taj i takav duh, njegovu pseću spremnost da služi svemu i svakomu samo da bi u sjenci moćnika lagodno živio. Žalosno je, ali istinito da taj moj jadni narod stoljećima i stoljećima pjeva hvalospjeve svojim gospodarima, iskreno ili neiskreno, ali uporno i dosljedno kao da je to jedini način opstanka. Pjevao ih je Bizantu, pa Mlecima i, konačno, evo, pjeva ih na sav glas Turcima, a pjevat će ih tko zna još koliko i tko zna kome. „To je taj vazalni duh!“, govorio je, sjećam se, Palazio, ali kad sam to slušao, nijesam osjećao svu rugobu takvog duha.

Boravak u Italiji učinio me prilično drukčijim i znatno obogatio moja shvaćanja o svim bitnim pitanjima moga vremena. Postao sam to u dodiru s jednom ljudskom i kulturnijom sredinom u kojoj je vladao drukčiji duh. Uočio sam tamo da novac i imanje nijesu jedine vrijednosti i da se mnogi ljudi, nadahnuti istinskim Kristovim naukom, strasno i nesebično zalažu za vraćanje svijeta njegovu pravom putu. U srcu sam donio riječi mog znanca „Negromanta“ i njegovu nadu u bolji i ljepši svijet od ovoga kakav jest. Donio sam vjeru u snagu onih koji će nam pomoći da se oslobodimo prokletog vazalstva, a s njim i naše duhovne zatucanosti. Sad sam s oduševljenjem prihvatio Zamanjinu ideju o Španjolskoj kao glavnoj snazi Zapada,

vjerujući da je ona jedina sposobna i voljna ujediniti cijelu Europu u borbi protiv Turaka. Zato sam prema toj zemlji osjećao žarku ljubav i spremnost da joj služim, kao što me sve snažnije preplavljivala mržnja i prezir prema ljudima koji vode našu zemlju i kojima ni do čega nije stalo doli sebičnih ciljeva.

Mislim da je upravo tih dana počela u meni naglo sazrijevati i misao o potrebi rušenja vlasti i uspostavljanju novog, pravednijeg poretka. Tome su sigurno pridonijeli i mnogi važni događaji kojima je to razdoblje obilovalo.

U Dubrovnik sam se vratio za vrijeme sukoba Španjolske i Francuske, kada je grad vrvio od raznih špijuna. Glavni obavještajni centar za Francuze držao je nadbiskup Trivulzi, dok je španjolski (sad mi je to bilo potpuno jasni!) bio u kući Marina Zamanje. Češće sam tih dana zalazio u kuću Zamanja i gosparu Marinu je bilo drago što se zanimam za „španjolsku stvar“, ali je još uvijek izbjegavao da o tom sa mnom otvorenije govori. I kada sam ga pitao o poznatom slučaju trgovca iz Ancone. govorio je o njemu kao da ga uopće ne poznaje, iako sam ga ja bar dvaput sreo u njegovoj kući.

U slučaju trgovca iz Ancone radilo se o već uobičajenom političkom ubojstvu. Stražari su, sjećam se, provalili u kuću gdje je trgovac stanovao, ubili ga i odnijeli sa sobom njegova pisma s potpisom Ferdinanda I. Vlada je ovu smrt protumačila kao nesretan slučaj; da je tobože s oružjem poletio na stražare, a ovi ga u samoobrani ubili. Nema to, naravno, nikakve veze s istinom, jer se radilo o mučkom umorstvu. Mnoge je taj slučaj ogorčio, a posebno Sara, koji je tada bio samo svratio u grad na putu iz Mletaka u Napulj.

Za boravka u Italiji nijesam se susretao sa Sarom, ali bi mi se često javio pismom ili porukom po kakvom trgovcu ili diplomatu. Za sve vrijeme Saro je obavljao neke važne državne poslove i neprestano putovao. Naš ponovni susret, nakon četiri godine, bio je više nego dirljiv. Obojica smo se rasplakali od radosti i cijeli dan proveli zajedno, obilazeći

„stara mjesta“ kao svetišta. Išli smo Bunićevima da im Saro preda poruke Marina koji je sa svojim rođakom osnovao u Mlecima veletrgovačko poduzeće. Svratili smo i Zamanji. Sjećam se, Saro se dugo zadržao u domaćinovoј radnoj sobi, dok sam ja sa Sekom raspravljao u salonu o pojednostima u vezi sa smrću trgovca iz Ancone. I Seko, kao i otac mu, pravio se da uopće ne poznaje trgovca.

Istog dana uvečer Saro me do u sitnice upoznao ne samo sa slučajem ubijenog trgovca iz Ancone, nego i s razgovorom što ga je u četiri oka vodio s gospodarom Zamanjom. Ja sam iz toga zaključio da se i Saro veoma promijenio, a nadasve ću uočiti njegovo čvrsto opredjeljenje za stavove koje je u politici zastupao Marin Zamanja. Ne znam što me od toga moglo više oduševiti.

XXVI.

LUKA: *Optuženi nastavlja život u ovom gradu svojim raspojasanim i rasipničkim životom, ne kajući za to što njegova vrijedna braća i otac materijalno propadaju.*

I sljedeće, 1544. godine, nijesam uspio dobiti nikakav posao iako se za to bio zauzeo i gospar Zamanja. Imao sam nešto malo novaca, tek toliko da preživim. Počeo sam se opet zaduživati, i umjesto da sjednem i pišem komedije, kako sam o tom maštao u Sieni, da osnivam kazališne

irn^otrtp –

r^o r

onm mlolltj
uaini ihlOiiU ivalvu pl VVZji V J^oLj; OijV^oVJA^o VJ-Cii.

1 π 1

T T.

Otac i braća su bili u mnogo težoj situaciji od one u kojoj sam ih ostavio na odlasku u Sienu. I Vlaho je, još dok sam ga godinu dana prije posjećivao u Rimu, jedva vezao kraj s krajem, a ove godine se i on našao u Dubrovniku, gol kao prst, kako narod kaže. Nije imao novaca da plati put ženi i djeci, pa sam se morao zadužiti kod jednog prijatelja i to mu omogućiti.

Bila je već jesen kad je Vlahova žena Anđela sa sinovima Marijom i Jeronimom došla iz Mletaka. Otac je prvi put vidio svoje unuke i bio čudesno sretan. Pomagao je Vlahu da se s obitelji smjesti u kuću koja je bila vlasništvo majčine rodbine. „Dat će Bog, salvat^o ćemo se“, ponavljao je otac svaki put kad bih ga zatekao s unucima. Ali, već u studentom dogodilo se ono što se dugo očekivalo.

Bankrot se neumoljivo približavao. Braća su otvoreno optuživala Vica da je za sve kriva avantura s osiguranjem

¹ spasiti

brodova, tako da je, unatoč očevu smirivanju atmosfera u kući postala gotovo neizdrživa. Toliko puta sam zatekao Vica da plače. Čudno me se doimao taj njegov plač. On je bio najstariji brat i, otkad znam za sebe, činilo mi se da je on glava naše obitelji, a ne otac. U gradu je cijenjen kao veoma sposoban, pametan i snalažljiv, a poseban smisao za trgovinu naslijedio je sigurno po majčinoj liniji, od Kotruljevića. Uvjeren sam da bi s tim osiguranjem brodova čudo postigao da nije bilo rata između Svete lige i Turske.

No, ja ga, svejedno, nikada nijesam osobito volio. Nije mi se sviđala njegova želja za vlašću, njegovo pravo da se prema svima nama - mlađima odnosi kao prema manje vrijednima. Pa ipak, bilo je teško onoga dana kada me Vlaho došao obavijestiti da se Viče jedva uspio „skloniti u crkvu“, pobjegavši stražarima. Vlaho mi je sve potanko ispričao: kako je napravljen popis u butigi i osnovana komisija koja će u ime vlade povesti krivični postupak protiv Viče, Nikole i Ivana.

Dok je Viče potražio zaštitu u crkvi, otac je s majkom otišao Vlahu i ja sam ga tamo zatekao u igri s unucima. Kao da se ništa nije dogodilo, veselo je hihotao s razigranim dječacima. „Dat će Bog, opet ćemo mi isplutat'. Je li tako Jeriću moj?" govorio je obraćajući se unuku.

XXVII.

LUKA: *Neka optuženi odgovori na pitanje što je radio u društvu španjolskog diplomata Gerarda Veltvika i Francuza Jeana de Monlika, koji su također bili gosti u kući gospara Marina Zamanje, ljeta gospodnjeg 1544?*

Drama moje obitelji privodila se kraju. Poveden je krivični postupak protiv Viče i braće. Nakon dugih rasprava donesena je odluka - presuda koja, zahvaljujući Zamanji i nekim očevim prijateljima, nije svu trojicu braće protjerala r»a rnhi<n iV» nKoirP7olo rlo n mIm.od- 1UUU vvv4- dn. ... isplate preostale dugove. U tim teškim trenucima među prvima im je priskočio u pomoć gospodar Baro Zizerović. Uposlio je u svom poduzeću Nikolu i Ivana, otpremivši ih s karavanom u Tursku. Viče je, opet zaslugom gospara Bara, dobio posao u Dogani¹. I Vlaho je počeo pomalo zarađivati, slikajući po crkvama, tako da je, sve u svemu, katastrofa prebrođena.

Svi su se nekako snašli, a ja još uvijek nijesam uspijevao naći posao. Prihodi od crkava bili su premaleni, tek toliko da se preživi, a mene baš tada spopade strast kockanja. Vrag me namjerio u Zamanjinoj kući na neke ljude iz pratnje španjolskog carskog poslanika Nizozemca Gerarda Veltvika, koji se zajedno s francuskim poslanikom Jeanom de Monlikom našao tih dana u Dubrovniku.

Obojica diplomata ostala su u gradu nešto duže od dva tjedna. Doznao sam od ljudi iz pratnje da su ta ugledna

¹ carinarnica

gospoda imala odmah produžiti za Carigrad, ali se na putu iz Mletaka Monlik razbolio i tako su morali tu ostati dok ne ozdravi. Vlada je gostima iskazivala osobitu čast, brinući se o tome da njihov boravak u Dubrovniku bude što ugodniji. Gospar Zamanja se i osobno brinuo za Veltvika pa je drugu ili treću večer nakon njegova dolaska pozvao i mene u ljetnikovac da bih zabavljao gosta.

Po svoj prilici bio sam zanimljiv Nizozemcu dok me gospar Zamanja za Veltvikova boravka u gradu nekoliko puta pozivao u ljetnikovac. Sjećam se, na jednoj od tih večeri Veltvik je bio osobito raspoložen pa je oponašao svog francuskog kolegu Monlika. Pričao je o izletu što ga je dubrovačka vlada u njihovu čast priredila. Odveli su ih, reče, u Rijeku i častili jednom zakušicom u tamošnjem franjevačkom samostanu. Veltvik je tvrdio da je to razbjesnilo Francuza i da je upravo zbog toga načeo osjetljivu temu oko stvari nadbiskupa Trivulzija, što su ostale poslije njegove smrti. „Protestiram u ime njegova veličanstva!“ oponašao je Nizozemac Monlika, govoreći kroz nos i posebno naglašavajući ono „r“.

- Gospar Monlik inače ima loše mišljenje o nama Dubrovčanima - primijetio je gospar Zamanja sa smiješkom.

- A što je tek meni govorio dok smo putovali ovamo - nastavio je Veltvik oponašajući kolegu. - „Dubrovčani? Hm, hm. To su nestalni ljudi, hvalisavci, prevrtljivci i lažovi.“ Tako mi je govorio! „Prevrtljivci i lažovi!“ - ponovio je pripiti gost, ali tako kao da i sam dijeli to mišljenje s kolegom, što je izazvao kraću neugodnu stanku. Osjetio je to i Veltvik, pa brže-bolje promijenio temu.

Nekoliko dana nakon odlaska dvojice diplomata u gradu se uvelike pričalo kako je prgavi Francuz dobro natrao nos našoj vladi zbog stvari pokojnog nadbiskupa Trivulzija.

Žao mi je što nijesam više pažnje obratio razgovorima između Veltvika i Zamanje. Vjerojatno je tu bilo još zanimljivih stvari, ali, kako rekoh, kockanje me suviše zaoкупilo, u varljivoj nadi da ću se na taj način domoći novca. Mora da sam pri tome imao na pameti slučaj starog

Lukarevića, koji je, za mog djetinjstva, dobio na kocki
grdne solde. Ne znam kako je to Lukareviću polazilo za
rukom ali unatoč svim naprezanjima, kocka mi nije bila
sklona. Ono što bih kod jednih dobio s drugima sam
gubio i tako ostajao uvijek na istome.

XXVIII.

LUKA: *Slijedi izdajnička avantura optuženog u društvu ozloglašenog grofa Rogendorfa, koji se te iste, 1544. godine, sasvim neslučajno našao u našem gradu.*

Kraj godine dočekaao sam bez prebijene pare. Stanodavac mi je već bio zaprijetio izbacivanjem iz kuće ako do Nove godine ne isplatim svu najamninu. Iako sam bio do grla zadužen, i dalje sam se zaduživao. Jeza me hvatala pri pomisli kako ću i kada vratiti tolike puste dugove. Da moja nesreća bude teža, zima je došla neočekivano rano, i to s nepodnošljivom studenom burom. Nijesam se imao gdje ogrijati ni komu otići. S Vlahom sam se posvadio još u proljeće, a otac se naljutio na me zbog kockanja. Nijedan od mojih prijatelja nije bio u Gradu, a k Zamanjama sam prestao ići jer me bilo sram zbog dugova Seku.

Glad i nevolja me natjeraše da se, nakon tolikih godina, opet spetljam s Anuklom, sluškinjom u Sarovoj kući. Svaki dan, poslije podne, uvukao bih se kradomice u magazin gospara Orsata gdje bi me Anukla čekala s objedom. Nekoliko tjedana sam junački trpio njeno trabunjanje o tome kako je gospođa sada još više „martorižava“ i kako ne zna što će ni kuda će od te nevolje. „Anukla, pod' tamo, Anukla, pod' vamo. Ja joj donesi ono što je rekla, a ona govori da nije rekla to, nego drugo.“

Tako je Anukla sate i sate mljela dok sam ja jeo ukusne i obilate objede. Onda mi se odjednom sve to smučilo i odlučim da ću radije i umrijeti nego da me ta budala „martorižava“. Prestao sam k njoj dolaziti, ali ću vrlo brzo

zažaliti što sam učinio takvu glupost. Slušajući kako mi krče crijeva od gladi, sjećao sam se onih delicija što su me svakog dana čekale u magazinu gospara Orsata. A, bogami, i Anukla nije bila loša. Jest da je bila brbljava i dosadna, ali bila je i zgodna žena. Nekoliko puta sam donosio odluku da pođem k njoj, i kada sam konačno pošao, bilo je kasno. U magazinu sam je zatekao sa stražarom Stjepom, zvanim „Herkules“. Istoga dana, pred večer, našao me „Herkules“ u betuli na Garištu i ozbiljno mi zaprijetio da se „maknem od male i magazina“, a niti dva tjedna kasnije oženio se Anuklom.

Zima se oteгла u beskraj. Hladnu i oštru buru zamijenila je trula i vlažna šiločina.¹ Curilo je iz neba i zemlje, sve je oko mene bilo sivo, vlažno i hladno. U takvom vremenu nesreće se čine i većima i težima nego što jesu. Tko zna što bi se sa mnom dogodilo da iznenadno ne dobih poziv od gospara Zamanje.

- Što je s tobom? - dočekaо me gospodar Marin čim stupih u njegovu toplu radnu sobu.

Čini mi se da mu rekoh kako sam cijelu zimu bio na Koločepu zbog poslova oko crkve. On me prekinuo i po običaju prešao *in medias res*! Objasnio mi je da se u gradu već nekoliko dana nalazi austrijski grof Kristof Rogendorf, do kojeg mu je neobično stalo, i zamolio me da na večer svakako dođem u kuću gdje je grof odsjeo.

- Voli se zabaviti i dobro pojesti! - upozorio me gospodar Marin na rastanku i prepustio me Seku koji me podrobnije upoznaо s grofovom ličnošću. To što je sin dvorjanina Karla V. i nije me se toliko dojmilo koliko činjenica da je pukovnik carske garde, koji se srčano borio protiv Turaka u Ugarskoj i Tunisu.

Od svega što mi Zamanje rekoše najviše me obradovalo da će taj grof dulje ostati u gradu. Znaо sam da će o meni ovisiti koliko ću ostati u njegovu društvu i cijelo vrijeme do večeri smišljao sam kako to postići.^{1 2}

¹ snažni šilok (južni vjetar)

² (lat.) u sredinu stvari, tj. odmah prijeći na stvar

Na večer sam došao u stan grofa s pripremljenim šalama o živahnim sluškinjicama i pokvarenim gosparima, jer sam se još u Sieni uvjerio da su to jedine teme kojima je Nijemce moguće nasmijati. I nijesam se prevario. Visoki, snažni grof s jarećom bradom, malim očima i velikim nosom, plavim od vina kao balančana³, smijao se mojim glupim šalama poput zaostala djeteta. „Brafo, brafo. Molto pene⁴” - pljeskao je ručtinama, obraćajući mi se nekim užasnim španjolsko-talijanskim jezikom s karakterističnim njemačkim izgovorom.

Rogendorfu se zaista svidio moj način zabave, pa me zamolio, po svom tajniku Antoniju, da i sutra svakako dođem k njemu na večeru.

Tako je to s grofom išlo nekoliko dana, a onda sam ga jedne večeri poveo u batese Pavice na Prijeko. Po dogovoru, čekale su nas dvije „dumnice”. Mari „Stonjanki” nije smetala ni grofova visina ni snaga i cvjetala je od radosti što mu se više svidjela od Mande iz Kotora.

Poslije treće boce vina grof je uveliko grlio Maru. Ja fostro servitor!” - ponavljao je, ljubeći Maru u debeli vrat.

Sutradan sam čuo od tajnika Antonija da me grof hvalio pred gosparom Zamanjom, što sam odmah iskoristio i putem Seka predložio da me Rogendorf primi u stalnu službu. Začudo, grof je bez velikog razmišljanja prihvatio moju ponudu, što me uistinu obradovalo. Kako sam tek bio sretan doznajući od pratnje da je gospodar svratio u Dubrovnik na svom planiranom putovanju u Svetu zemlju!

Ali, umjesto u Svetu zemlju grof se iznenada odlučio vratiti u Beč. Malo me razočarala ta vijest, ali kako još nikada nijesam bio u austrijskoj prijestolnici, pomislim da je to i te kakva prilika. Već sam se bio dobro upoznao s grofovom poslugom i pratnjom, među kojima sam osobito cijenio tajnika Antonija, Španjolca, izvrsnog mačevaoca, veoma kulturnog, uglađenog i finog gospara. On je sve

³ patlidžan

⁴ (tal.) *molto bene* - vrlo dobro

znao o grofu pa sam od njega doznao mnoge pojedinosti iz Rogendorfova života. Najviše mi je pričao o grofovoj ženi, udovici saskog vojvode, koja je jedna od najuglednijih dama na bečkom dvoru, i o intrigama u vezi sa ženidbom. Po njegovim riječima ispadalo je kao da je Rogendorf napustio Beč teško razočaran u svoj brak i da je pošao u Svetu zemlju tražiti duši smirenje. Priča mi se činila zanimljivom, ali i neuvjerljivom, jer sam bio gotovo potpuno siguran da on, uz pomoć Zamanje, obavlja neku važnu političku misiju. Pokušao sam to nekako dati do znanja Antoniju, ali se nije dao pokolebati. Tvrdio je da se grof vraća u Beč samo zato što je s dvora dobio pismo u kojemu mu javljaju da će se njegov spor sa ženom riješiti u njegovu korist. Čudan lukavac ovaj Španjolac, mislio sam.

Uoči polaska u Beč grof je cijeli dan proveo kod gospara Zamanje. Pred večer je gospodar Marin i mene pozvao, ali samo na kraće vrijeme. Poželio mi je sretan put, a onda,

MU oaoovim

itjVdAJ mm Uit L.U iz. DCCa. UUiiIJCII IiC- ■■■

ka pisma za njega, savjetujući me da budem s pismima oprezan, jer su mu, kako reče, „veoma važna”. Vjerovao je da ga razumijem i nije osjećao potrebu potanjeg objašnjavanja. Očinski se nasmiješio i potapšao me po ramenu.

XXIX.

LUKA: Na putu za Beč, 1545. godine, optuženi odsjeda u kući veleizdajnika Bučinića, braće Miha i Pava, koji uz pomoć sa strane upravo pripremaju novu urotu protiv naše Republike.

Put za Beč vodio nas je preko Nove Gradiške. Na ulazu u taj grad dočekalo nas je nekoliko konjanika. Sijedi jahač, vjerojatno najstariji među njima, prišao je grofu i zaželio mu dobrodošlicu. Srdačno su se pozdravili i zajedno krenuli prema središtu grada. Usput, Antonio mi reče da su to neki Dubrovčani, kojima su bili svratili i na putu u Dubrovnik. Odmah sam pomislio da se radi o braći Bučinićima i njihovim sinovima.

Zaustavili smo se pred ovećom kućom koja je dominirala prostranim trgom. Tamo nas je čekalo krdo Bučinićevih slugu. Jedni su isprezali konje i vodili ih u staje, dok su drugi pomagali nama - posluži da se smjestimo u susjednoj kućici za služinčad.

Tek što sam odložio stvari, pojavio se u sobi jedan od Bučinićevih slugu i lijepo me zamolio da se javim njegovu gospodaru.

- Poznam ti ja ćaću, dobro ga poznam - reče gospodar Miho, pošto mu se predstavih. - A i ti si, kako čujem... - nasmijao se srdačno. Nastavili smo tako veselo čavrljati, a ja sam to cijelo vrijeme mislio na sliku o tom čovjeku koja mi je urezana u svijest još od rane mladosti. Ne samo da nije sličio čudovištu s iskešenim zubima i krvavim smrknutim pogledom, nego je imao vrlo lijepo i ugodno ljudsko

lice. Unatoč poodraaklim godinama gospodar Miho je djelovao čilo i veselo, a svojom duhovitošću i vedrinom više je podsjećao na kakvog dobrog starog glumca komičara negoli političkog urotnika.

Nekoliko dana provedenih kod Bučinića u Gradiški protekli su u razgovorima o politici, stanju u Turskoj i bogatim gozbama u grofovju čast. Za to vrijeme upoznao sam dosta ljudi koji su svraćali Bučinićima, sigurno s istim i sličnim razlozima kao i grof. Sudeći po mnogo čemu ta kuća je bila jedna od špijunskih centrala, kao i Zamanjina u Gradu, samo što se ovdje glasno o svemu razgovaralo. Slušajući te razgovore i uplićući se u njih, iako veoma oprezno, ja sam sve više osjećao da i sam pripadam tom svijetu zavjerenika. I premda sam već napunio trideset i sedam godina, obuzimao me neki dječjački ponos na misiju koju mi je napokon povjerio gospodar Zamanja.

Ispunjala me neopisiva radost slušajući slobodne stavove i slobodna mišljenja o poretku u mojoj domovini. Sve ono o čemu se u gjaau nije šinjelu guvoiti, ovdje se govorilo glasno i nedvosmisleno. Nesposobnost vlade, njezin ropski odnos prema Turcima i nepravda prema pučanima - bile su osnovne teme dugih i pametnih rasprava.

Tu i tada upoznao sam Mihova sina Marina, lijepog i pametnog mladića, s kojim sam se brzo sprijateljio. Mladi Bučinić me uvjeravao da stvari u Dubrovniku neće moći ići dalje kako su do sada išle i da će tih „dvadeset nakaza“ (baš tako je rekao!) morati predati vlast u ruke onima koji će Republici svetog Vlaha povratiti čast i ponos.

Marin Bučinić je bio desetak godina mlađi od mene, pa se ne treba čuditi što je s toliko žara prihvatio očeve ideje. Sa zanimanjem sam slušao njegove planove o budućnosti naše domovine, koja je ponajviše ovisila o kralju Ferdinandu I. i njegovoj želji da ponovno preuzme protektorat nad Dubrovnikom. „Kralj će nam pomoći da srušimo tu gnjilu vlast!“ samouvjereno je tvrdio mladić.

XXX.

LUKA: *Optuženi iz Beča donosi u Dubrovnik tri tajna pisma, što jasno dokazuje da nije pošao s grofom „per dare qualche spasso al ditto conte”¹, kako je to sam svojevremeno izjavio pred našom Komisijom, nego zbog veleizdajničke rabote.*

U Beču sam se zadržao nepuna tri mjeseca. To je bilo premalo da upoznam tako velik grad i mnoštvo znamenitosti u njemu, ali i previše za siromašnog slugu, sobara, koji je s mizernom plaćom jedva vezao kraj s krajem. Za sve to vrijeme možda sam dva do tri puta vidio gospodara. Grof se uglavnom bavio na dvoru ili je išao na izlete i lov. Nas je smjestio u svoju ljetnu kuću, gdje mu je bila majka, koja nas je progonila kao Bog vragove.

Tajnik Antonio se češće viđao s gospodarom i kao uvijek bio dokraja upućen u sve grofove poslove. „Njegovo veličanstvo će ipak presuditi u korist supruge”, šapnuo mi je jedne večeri i zabrinuto klimao glavom. Dakle, ipak su bili u pitanju i problemi sa ženom, koji su očito zadavali veliku brigu ne samo grofu, nego i tajniku Antoniju. Nikad mi nije bilo jasno što je tako čvrsto vezalo ovog Španjolca s Rogendorfom. Znam samo da je Antonio bio vjeran svom gospodaru kao pas, ako ne i više. Uočio sam to još u Dubrovniku, poslije dugih razgovora s ovim čudakom. „Što će biti s grofom?” često bi uzdahnuo i istinski se rastužio. Tako je i sada uzdisao strahujući da bi kralj mogao presuditi spor u korist grofove žene.

¹ (tal.) da malko zabavi spomenutog grofa

Bio sam već sit Antonijevih uzdisanja za gospodarom, sit Beča, a nadasve one teške i neukusne hrane. Jedva sam čekao kada će mi grof dati ta pisma za Zamanju pa da krenem na jug. Konačno mi ih je ipak dao i naredio da odmah putujem.

Dva grofova pisma, jedno gosparu Zamanji, a drugo Seku, predao sam istog dana kad sam se vratio u Dubrovnik. Treće pismo bilo je adresirano na ime kapetana broda s kojim smo prije tri mjeseca plovili iz Grada do Splita.

Pronašao sam kapetana u njegovoj kući na Prijekom, predao mu pismo i onda smo zajedno pošli prema gostionici batese Pavice. Začudio sam se kad ugledah zakovana vrata Pavičine betule. Kapetan mi ispriča na brzinu kako su prije nekoliko dana uhvatili Pavicu i još jednu njenu „dumnicu“ s turskim mornarima i kako će ih sutra oboje privezati za berlinu - sramni stup. Obavijestio me kapetan još o nekim novostima u gradu, a zatim predložio da pođemo mladoj Santeliji na Garište. „Čini krasan brudet!“ namignuo mi je kapetan.

Kod mlade Santelije, osim lijepog brudeta, našlo se i sira iz ulja, pa tučenih maslina i još nekih domaćih delicija. Kapetan me nutkao da jedem i naručujem što želim. Bio je veseo i raspoložen, po čemu sam mogao zaključiti da mu je pismo što ga donesoh iz Beča mnogo značilo. Siti i pijani, negdje kasno popodne pošli smo njegovoj kući, gdje sam tu noć i prespavao.

Sutradan, poslije doručka, otišli smo na Placu, gdje se već na prostoru oko berline skupila masa svijeta.

- Rufijana²! Smeće tursko! Ženetine! - čuo sam podvikanje i glasan smijeh, što me podsjećalo na djetinjstvo, kada me ova vrsta teatra osobito veselila. Sjećam se, natjecali smo se tko će više puta pljunuti u lice zavezanog za berlinu ili pak tko naći pogrdniju riječ. I meni je sve to bilo veoma zanimljivo do one zime kada su zavezali za

² svodilja

stup jednu staricu. Kad sam, pretrčavajući pokraj nje, htio pljunuti, tako me čudno pogledala da sam se jednostavno zaustavio, ukočio. Dugo poslije toga u snu mi se javljalo to čudesno, bolno staričino lice.

Približavajući se sada berlini, u svijesti mi se, nakon toliko vremena, pojavilo staričino lice i ja sam stao. Kapetan me gotovo silom vukao naprijed. Okružen podivljalom svjetinom, stajao sam kraj prijatelja ne usuđujući se pogledati prema sramnom stupu. Tek pošto se svjetina umirila, podigao sam lagano pogled i tamo, pokraj batese Pavice, prepoznao Anku. Neko vrijeme sam je promatrao, uzaludno očekujući da i ona podigne pogled, kao da sam se htio potpuno uvjeriti da je preda mnom zaista ona. S gađanjem sam odvratio pogled i odmah otišao, obećavši kapetanu da ću se vratiti.

Iskreno i duboko prezirao sam tu djevojku i nijesam imao nikakvih opravdanja za njeno gnusno djelo.

XXXI.

LUKA: *Pred istom Komisijom optuženi je tvrdio da s grofom Rogendorфом odlazi u Carigrad „per vedere delle cose del mondo”.¹ No, postoje jasni dokazi da je on na taj put pošao iz istih razloga zbog kojih je išao u Beč.*

Četiri mjeseca nakon povratka iz Beča nijesam opet mogao naći posao u gradu koji bi mi omogućio kakvu-takvu zaradu. Tek što bi se negdje pružila prilika, odmah bi se pojavio neki „moralno podobniji” od mene. Bili su to uglavnom polupismeni ili nepismeni dripci, a ponekad i pravi idioti. Tako su, na primjer, na rad u carinarnici, umjesto mene, primili mog vršnjaka Džona Gradića, za kojega je svojevrmeno i pokojni učitelj Frano, poznat kao ulizica moćnika, otvoreno rekao da je duševno zaostao. „Kako to?” pitao sam Seka, koji me kao i Saro tješio da to neće još dugo potrajati.

I dok je mene izjedalo ogorčenje trećerazrednog građanina, stari vjerovnici, zajedno s novima, nasrtali su bezobzirno na mene, pa sam ubrzo ostao i bez ono malo novaca što sam, kao nagradu za donesena pisma iz Beča, dobio od Zamanja i kapetana. Bio bih zapao u velike neprilike da se u gradu ne pojavi prijatelj Bunić, koji se nakon nekoliko godina provedenih u Mlecima zauvijek vratio u domovinu. Posudio mi je novaca i savjetovao mi da osnujemo kazališnu družinu za koju bih ja pisao komedije i pastoralne igre.

¹ (tal.) da vidi svijeta

Bio sam sasvim ozbiljno prionuo uz posao i već imao jasnu zamisao komedije, „Pomet“, ali vjerovnici su, nakon kraće pauze, opet nasrnuli na mene. Kako pisati kad sam dragocjeno vrijeme i snagu morao trošiti na uvjeravanje ljudi da ću im dug vratiti, na laži, petljanja, od čega me duša boljela? Toliko puta sam sjedao za stol i počinjao „Pometa“, ali misli bi mi odmah pošle sasvim drugim tokom, ili bi se jednostavno ugasile, a ja opustio glavu na stol i zaspao. Nekoliko puta me tako za stolom zaticao moj prijatelj Bunić. Gorko sam mu se jadao na svoj položaj dužnika, a on mi je, opet, po tko zna koji put, posuđivao novac da vratim dugove.

Vuklo se to tako sve do srpnja, kada već zaista nijesam znao što ću činiti od svog pasjeg života. Više me još bilo sram od prijatelja Bunića, kojemu sam također bio obećao vratiti posuđeni novac do polovice lipnja, pa sam izbjegavao susrete s njim poručujući mu da sam veoma bolestan. A i on je, čini se, bio digao ruke od mene. Rijetko kad sam se osjećao tako jadno, ne videći nikakve mogućnosti da se iz tog jada izbavim.

Sam Bog posla grofa Rogendorfa da opet svrati u Dubrovnik. Istoga dana sastao sam se s tajnikom Antonijem koji mi saopći da već sljedeći tjedan kreću preko Carigrada u Svetu zemlju i da su se smjestili u ljetnikovcu Zamanja.

Otišao sam s Antonijem pozdraviti grofa i zaželiti mu dobrodošlicu. Tamo sam zatekao, pored oca i sina Zamanja, Marina Sorkočevića i gospara Nikolu, koga su zvali Skaveta.

- Prafo, prafo! - nasmijao se grof kad me vidio i rukovao se sa mnom.

Malo kasnije pozvali su me na večeru, koju ne bih zapamtio iako je bila obilata, ali upravo kad smo posjedali za veliki stol, na vratima salona pojavio se mladi Marin Bučinić. Njegova prisutnost me pomalo zbunila, jer je dubrovačka vlada nedavno i njega proglasila veleizdajnikom, raspisavši nagradu za njegovu glavu. Javio mi se kao stari prijatelj i sjeo baš pokraj mene, što me još više zbunilo.

Rogendorfa je brzo svladao dingač. S vremena na vrijeme podigao bi malo pospano lice s namjerom da se nekom u društvu obrati, ali bi mu glava naglo klonula i prevjesila se kao u obješena čovjeka.

Nije mnogo trebalo pa da se oslobodim nelagodnosti koju sam osjetio pri susretu s mladim Bučinićem. Čini se da sam se i ja njemu svidio kao i on meni, što ga je vjerojatno ponuklo da mi predloži da, ako želim, krenem s njima prema Carigradu. Uvjerio me da će to grof prihvatiti, jer mu upravo treba tumač za službenike turskog cara koji su većinom iz naših krajeva.

Sutradan me Antonio obavijestio da sam primljen kao tumač u grofovu službu.

Mjesec i pol dana proveo sam u ljetnikovcu a da uopće nijesam išao u grad. Koja ljepota i koji divni mir nakon svega što sam prije toga doživljavao! Ne mogu reći ni da mi je bilo dosadno. Tajnika Antonija baš tada uhvatila neka silna strast za kartanjem, a meni se opet kocka posrećila, i lijepih novaca sam dobio. Kasnije smo se mladi Bučinić i ja udružili, i jadni Antonio zadnji dan jedva vrati nešto malo od svote koju je s nama izgubio.

Ipak sam želio da što prije krenemo u Carigrad, to više što mi se činilo da neće biti lijepo ako tamo stignemo u zimu. No, grofu kao da se uopće nije išlo iz Grada. A što bi mu se i išlo kad je tu uživao kao bubreg u loju? Gospar Zamanja i ostali što su tada zalazili u ljetnikovac činili su sve da grof bude što zadovoljniji. I vlada je, kao i prošli put, odavala dužno poštovanje gostu iz Austrije. Bogzna bismo li krenuli i u rujnu da vlada nije saznala o nazočnosti mladog Bučinića u Gradu.

Oko ljetnikovca u Gružu neprestano su se smjenjivale straže, a grofovoj posluzi bio je zabranjen izlazak. Grofa je to silno uvrijedilo i on donese odluku da krajem prvog tjedna u rujnu isplovimo iz Gruža.

Sjećam se, dan prije negoli će Malo vijeće narediti hajku za mladim Bučinićem, grof je o tom saznao, vjerojatno

preko gospara Zamanje. Istog dana navečer prebacio je Bučinića u Tursku, a nama svima naredio da se spremimo za skori polazak. Već sutradan bjegunac se javio iz Turske, obavještavajući grofa da kreće prema Ulcinju, gdje će dočekati naš brod.

Čim je vlada saznala o Bučinićevu bijegu, povukla je straže oko ljetnikovca. Javili su nam da možemo slobodno izlaziti i ići čak u grad, ali grof je čvrsto odlučio da se putuje, kako je već navijestio. Pozvao je onog istog kaptana koji nas je vozio u Split i dao mu novac za opskrbu broda.

Imao sam već priliku vidjeti ljutitog i razdraženog grofa, spremnog da učini sve samo da bi osvetio uvrijeđenu taštinu. U tim prilikama obično je prizivao k sebi lukavog tajnika Antonija, koji je, opet, kako mi se činilo, uživao služiti njegovim osvetama. Ovog puta tajnik mu je predložio da napišu jedan proglas u nekoliko primjeraka u kome bi, osim napada na dubrovačku vladu, ponudili tisuću dukata onome tko ubije eventualnog ubojicu mladog Bučinića.

Antonio je napisao oglase i potpisao ih grofovom imenom, a onda ih dao jednom od kapetanovih znanaca da ih, istog jutra kad mi isplovimo, izlijepi na javnim mjestima u gradu.

Za boravka u Ulcinju, gdje nas je čekao mladi Bučinić, čuli smo kakvu su gužvu u Dubrovniku izazvali Antonijevi oglasi.

XXXII.

LUKA: *Zbog služenja stranom agentu optuženi je 10. siječnja 1545. odgovarao pred Komisijom za sigurnost države, ali zahvaljujući lukavstvu pošlo*

my ip -7V7 rub, nm, sijn, lmn/ig u obn ^nion *ij+**

Cijeli listopad i studeni proveo sam u Carigradu kao grofov tumač. Zahvaljujući toj okolnosti uspio sam dobiti pravu sliku o grofu, koga sam dotada, uza sve njegove sitne grijeha, ipak smatrao velikim kršćaninom. Čak sam nekad mislio da on samo izigrava taj raskalašeni i razuzdani život, kako bi što manje drugima upadao u oči i tako lakše obavljao svete misije koje mu je povjerilo kršćanstvo. Sad moram priznati da nijesam imao ni pojma o njegovu karakteru sve do dolaska u Carigrad. I prvih dana, dok je pregovarao s opunomoćenicima turskog sultana u vezi sa svojim prelaskom u službu Turcima, bio sam uvjeren da su to neke njegove lukave diplomatske igre. Ali dalji razgovori s opunomoćenicima posve su zbunili i mene i mladog Bučinića. Nijesmo se usuđivali postavljati grofu bilo kakva pitanja, a tajnik Antonio najednom se zatvorio prema nama, izbjegavajući susrete i razgovore.

Ipak sam se, jednom, usudio prići Antoniju i otvoreno ga zapitati što se s grofom događa. Tajnik me odmah upozorio da se ne radi ni o kakvim diplomatskim smicalicama, nego o „niskoj raboti“, kojom se, čini se, grof služi zato da bi se osvetio kralju zbog njegove odluke da spor presudi u korist Rogendorfove žene. „Slutio sam to“, smrk-nuto je govorio tajnik Antonio i nakon kraće stanke dodao:

„Ali mislio sam da će ga ta osveta odvesti u službu španjolskom dvoru, a ne Turcima.“

Rogendorf je u Carigradu živio na visokoj nozi, priređujući objede i večere za domaćine i strance, tako da je ubrzo potrošio ionako male zalihe novaca. Već se u desetom mjesecu počeo zaduživati, a Turci su mu obećavali novčanu pomoć ako prijede na islam. On je otezao da promijeni vjeru, zbog čega će mu Turci uskratiti pomoć, tako da smo morali napustiti palaču i preseliti se u malu kuću.

Grof se nastavio zaduživati, dok nam jednog dana početkom prosinca ne saopći da se svi snalazimo kako znamo i umijemo, jer nas više ne može držati u službi. Antoniju, Bučiniću i meni to je dobro došlo da se vraga napokon oslobodimo, jer, kakav je, mogao bi nas još i prodati Turcima kao roblje.

Antonio i Bučinić su otišli u Beč izvijestiti kralja o slučaju s grofom i predati izvještaje o stanju u carskoj prijestolnici, zbog čega je Bučinić i pošao na ovaj put, dok sam ja uspio naći neke našijence i s njima se uputiti u Dubrovnik.

Došavši u Grad, odmah sam pošao Zamanji i odnio mu pismo mladog Bučinića u kojemu ga je izvještavao i o slučaju Rogendorfa. Gospar Marin je i sa mnom dugo o tom raspredao. Upozorio me da budem spreman na poziv Komisije iz Dvora koja će me saslušavati u vezi s Rogendorfovom boravkom u Dubrovniku. Afera s onim oglasima, koji su bili izlijepljeni po grofovnu nalogu za našeg polaska u Carigrad, još uvijek je zapravo trajala. Doznao sam da je i gospar Marin Zamanja odgovarao pred Senatskom komisijom koju je vodio mali Luka Gučetić, a svemu tome kumovao knez Stjepan Gradić.

Ne sjećam se sada je li to bilo devetog ili desetog siječnja 1545. kada sam pošao pred Senatsku komisiju. Luka se pravio kao da me uopće ne poznaje, iako me nekoliko dana prije sreo na Placi i dobacio mi ono: „Budi dobar!“ Postavljao mi je pitanja u vezi s posljednjim Rogen-

dorfovim boravkom u Dubrovniku, o odnosu gospara Zamanje s tim čovjekom, o tome koji su sve ljudi iz Grada zalazili u Zamanjin gručki ljetnikovac za vrijeme grofova boravka, kao i o mojoj ulozi. Govorio sam sve onako kako je zaista bilo, ali uglavnom o onome što je i on već znao, pa ga je to razbjesnilo i stao je na me vikati, prijeteći mi tamnicom i protjerivanjem iz grada. U grubosti je bio toliko pretjerao da ga je njegov šef, uvaženi gospodar, blago na to upozorio. Prestao me nazivati izdajnikom i urotnikom, ali je i dalje tvrdio da sam, kako reče, umiješan u veleizdajničku rabotu.

Do kraja ispitivanja ostao sam prilično miran, neprestano

Marina Zamanje i grofa Rogendorfa, kao ni o ostalim ljudima koje sam susretao u grofovu društvu. Za sebe rekoh da sam napustio Rogendorfa u Carigradu zbog sukoba s mladim Bučinićem koji me, rekoh, vrijeđao govoreći protiv naše vlade i poretka.

Sve u svemu lijepo sam se izvukao na tim preslušanjima, koja su znala ponekad trajati i po nekoliko sati. Unatoč Lukinu nastojanju da me proglasi krivim, Komisija me oslobodila svake krivnje. Lijepo i prelijepo sam prošao ako se uzme u obzir da je, samo deset dana poslije mog slučaja, pred tom istom komisijom pjesnik Nikola Nalješković dobio ništa manje nego tri mjeseca zatvora u jednoj od zloglasnih „donjih tamnica”. Nijesam bio u Gradu kada se prikazivala ta Nalješkovićeva farsa i ne znam koliko je vrijeđala javni moral i ugled vlasti, ali kazna je bila zaista i velika i stroga.

XXXIII.

LUKA: *Od godine 1548. optuženi otvoreno i javno počinje propagirati svoje prevratničke nazore.*

Početakom 1548. navršio sam četrdeset godina. To je doba u životu čovjeka kad osjeća punu duhovnu i fizičku snagu i kada je najsposobniji da nešto stvori. Svijest o tome, kao i niz drugih okolnosti sve više su me okretali pisanju. Ponajprije, nijesam mogao podnositi očevu ljutnju (zbog mog ludog života!) i znao sam da će se pomiriti sa mnom ako se ozbiljnije posvetim pisanju. On je oduvijek želio da ja nastavim književnu tradiciju Držića, koja je našoj obitelji u gradu davala posebno mjesto, osobito poslije mnogo cijenjenog pjesnika, strica Džora. Isto tako, vrlo značajan za mene bio je i Sarov povratak u grad. Otac mu, gospar Orsat, umro je prethodne godine, a on je već u siječnju napustio službu u Napulju i vratio se u grad da preuzme upravljanje imanjem. Prijatelj Bunić je, za mog boravka u Carigradu, zadnji put otišao u Mletke da bi likvidirao poduzeće koje je tamo zajedno s rođakom osnovao, i ni on nije imao više nikakvih namjera da napušta Grad. Bio je ljut na mene, ali ne toliko zbog dugova koliko zbog moje neozbiljnosti. I čim sam pokrenuo ideju o osnivanju kazališne družine, sve je zaboravio priskočivši mi u pomoć.

Za razliku od Bunića, Saro nikada nije pokazivao neko osobito zanimanje za kazalište. Sad se najednom počeo za to zanimati, čak više i od Bunića, tjerajući me da pišem komedije. Landrajući europskim prijestolnicama, otkrio je u teatru snažnu i pogodnu tribinu za širenje političkih

ideja. Imao je on o tom cijelu teoriju, koju sam često i sa zanimanjem slušao.

U Sarovim riječima otkrivao sam mnogo više negoli su one same po sebi kazivale. Obradovala me njegova uvjerenost u snagu kazališne riječi, u koju sam ja, čini mi se, odavno već vjerovao. U meni se rađala ozbiljna i istinska želja za pisanjem.

Možda su na moje takvo određenje utjecale i tadašnje prilike u Gradu, poznate po hajci na državne neprijatelje i neprestanom radu Senatske komisije. Sve se to umnogome pojačalo poslije izvještaja Ilije Đurašića, koji je kao poklisar u Beču otkrio urotu protiv Republike i donio potvrde o tome kako braća Bučinići nagovaraju Ferdinanda I. da traži od Dubrovačke Republike isplatu prihoda koje gotovo dva stoljeća nijesu plaćali. Širile su se glasine o nekim strancima u Brindisiju koji se pripremaju ilegalno doći u Dubrovnik da zapale arsenal za račun Španjolske.

Sve je **to dobro poslužilo** 79 obračun sa svima onima koji se nijesu slagali s vladinom politikom. U ime interesa državne sigurnosti i očuvanja slobode mnogi nedužni ljudi su osuđivani i zatvarani. Osim Stjepa Gradića, koji je bio ogorčen zbog izbora Zamanje za kneza, krajem siječnja, najvatreniji i najuporniji progonitelj vještica postao je mali Luka. Siguran sam da bi i mene strpao u tamnicu nakon Đurašićeva izvještaja, ali ga je u tom spriječio Saro. „Ne brini, ti samo piši“, rekao mi je kad đobih poziv da se javim pred Komisiju.

Dva mjeseca nijesam ni povirio u gostionice, a kada ne bih pisao, odlazio sam Saru ili Buniću. Otac je čuo o mom „solidnom“ ponašanju i pisanju i odmah došao da se sa mnom pomiri. „Tako, tako rade pravi Držići!“ cvao je otac i lapšao me po ramenu. Poslije toga sam nekoliko puta svratio do njega i majke, a kad sam došao do nešto novaca, otišao sam i bratu Vlahu da mu vratim dug i vidim prvi put njegovu kćerku Ankicu koja je već bila navršila osam mjeseci.

Sredinom travnja završio sam pisati „Pometa“ i stao prikupljati mladiće za osnivanje glumačke družine. Među dvadesetak njih koji su se rado odazvali bio je i mlađi Đivov brat Vlaho koji se, s nepunih osamnaest godina, proslavio u gradu svojim ludorijama kao nijedan prije njega. Izrastao mulac u lijepog i stasitog mladića. Nije me nimalo začudilo kad je došao k meni i, kao da se nikad ništa među nama nije dogodilo, nasmijao se i izrazio želju da sudjeluje u glumačkoj družini. Nijesam ga odmah odbio, iako sam žarko želio, ali sam to svakako htio učiniti nakon prve probe. Ostao mi je u gorkoj uspomeni i osjećao sam da ga mrzim. Ali na probi se ispostavilo da je on ne samo rođeni glumac i jedini koji je mogao igrati ulogu Pometa, nego mi se činilo da je to sasvim drukčiji čovjek od onoga kakvim sam ga ja zamišljao. Postali smo dobri prijatelji.

U društvu s Vlahom često bih se prisjetio njegove sestre Pavle. Iako su prošle tolike godine, još uvijek je nijesam bio zaboravio. U dnu moje duše tinjala je neugasiva žeravica moje jedine ljubavi, jer sve prije i poslije nje bijaše samo prolazni hir. Pa ipak, Vlaho je svojim pričama o sestrijoj bolesti uzaludno pokušavao razgoriti moj davno zapretani žar ljubavi. On bi samo za trenutak bljesnuo i nestao u debeloj naslazi pepela što ga vrijeme nataloži.

XXXIV.

LUKA: *Ovaj Grad i njegovi najbolji sinovi odmah su prozreli što se krije iza njegovih komedija i kakve su prave namjere tih gnusnih pamfleta!*

Noću, krajem travnja, vraćao sam se kući od Bunićevih, gdje smo održavali probe komedije. Te večeri Vlaho nije došao, pa smo se, umjesto probom, bavili kostimima i dekoracijom. Čudio sam se što je to s Vlahom, kad sam ga tog dana prije podne sreo i rekao mi je da će sigurno doći na probu. Upravo o tom sam mislio idući prema svom stanu, kad odjednom iz mraka skočiše na mene! Netko šakom, netko nogom, začas me napadači dobro isprebijaše. Tko zna bih li ostao i živ da ne naiđe noćni stražar koji mi pomogne da dođem k sebi. Otpratio me do kuće i usput obećao da će na sudu svakako svjedočiti za mene.

Sutradan sam slučaj prijavio u kancelariji Dvora, osumnjičivši pri tome prerušene osobe. Pretpostavljao sam da su napadači bili neki mornari Lopuđani, koje smo Vlaho i ja, nekoliko dana prije, zadirkivali u gostionici mlade Santelije, a oni se zaklinjali da će nam se zbog toga osvetiti. Tek nekoliko dana kasnije doznat ću pravu istinu.

Saro me odmah upozorio da u tom napadu na mene vidi prste gospara Frana, a kad sam čuo da je Vlaho otputovao u Italiju, i meni jc sve postalo jasno. Kasnije sam doznao i koje je razbojнике potplatio da me premlate. Htio sam ga tužiti, ali me Saro odvratilo, uvjerivši me da sve to ne bi imalo nikakva smisla i uzaludno bih trošio vrijeme.

Razbojnički napad na mene imao je namjeru da me preplaši i da učinim ono što su u takvim prilikama žrtve činile - da napustim Grad. To su vrlo poznate metode pritiska i zastrašivanja koje vlast odobrava povlaštenima ili se pred tim razbojstvima pravi gluha i slijepa.

Nasilje me nije zaplašio. Nastavio sam raditi na komediji s jačom voljom i jasnijim htijenjem. Umjesto Vlaha, ulogu Pometa preuzeo je mladi Lukša Gundulić, koji, na žalost, nije imao ni stoti dio Vlahova talenta. Što sam mogao, drugog izlaza nije bilo, jer smo već planirali predstavu za osmi mjesec, a zanimanje za nju u Gradu bilo je zaista veliko.

Sredinom kolovoza izveli smo „Pometa“. Na predstavu Prid Dvorom došla je, uz ostale, sva pjesnička elita ovoga grada. Čak se tu našao i stari Mavro Vetranović, koji se zadnjih godina nije javljao svojim književnim radovima, pa su mnogi na temelju toga tvrdili da se zauvijek prestao baviti literaturom kako bi se što više predao svom svećeničkom pozivu.

Teško mi se sada sjetiti kako sam se osjećao stavljajući pred oči javnosti svoje prvo književno djelo. Znam samo da sam bio krajnje uzbuđen i umoran, jer je do zadnjeg časa trebalo mnogo toga uraditi oko scene i glumaca. Strepio sam za mladog Gundulića, koji je bio osobito loš na posljednjoj probi, ali na iznenađenje svih nas mladić je tako sigurno i tako uvjerljivo zaigrao da je za sobom povukao cijelu družinu. Ne samo prosta publika, nego i ona fina (ispod lođe od Dvora) smijala se glasno, uživala i na kraju gromko pljeskala. Više od deset puta morali smo se pokloniti publici, a mene su dvaput pozvali na pozornicu.

Bio je to zaista uspjeh koji se nije tako često događao u ovom gradu. Sjećam se kako je publika nagrnula na nas, kako su mi svi redom prilazili i čestitali, tapšali me po ramenu i govorili velike riječi. Gospar Mavro me zagrlio i poljubio. „Samo naprijed“, rekao je. I moj otac se tu našao

da me zagrli i čestita. Bio je presretan i svisoka je odgovarao na pozdrave onih koji su nam prilazili.

I nekoliko dana nakon toga pio sam slatko i opojno piće uspjeha i slave i bio divno pijan. Što sam ja sve u tom pijanstvu premišljao, ne znam, ali mi se čini da sam hodao Placom kao da hodam poviše nje, poviše ljudi, poviše Grada, kao da letim.

Nije teško zamisliti kako mi je bilo kad me iz te slatke opijenosti, iz tog divnog sna probudio snažni prasak zavisti, zloće i još mnogo čega.

Počelo se najprije govoriti da sam Pometa prepisao od Talijana, da sam ga samo preveo, čak su spominjali i imena nekih talijanskih pisaca za koja nikad u životu nijesam čuo, a kamoli da sam čitao njihova djela. Onda su stali uporno tvrditi da sam pokrao Mavra Vetranovića, da sam samo neke stvari izmijenio u njegovu tekstu i potpisao svojim imenom.

Valjak laži, kleveta, podmetanja i izmišljotina postajao je sve teži i nemilosrdniji. Išao je ravno na mene, da me zgnječi, uništi. Saro je čvrsto stao na moju stranu i hrabrio me, dok se Bunić izgubio negdje iz grada čim se počelo govorkati da u „Pometu“ ima i nekih „političkih stvari“.

Nijesu me toliko dirale političke optužbe koliko one koje su me proglašavale plagijatorom i lupežom. Kao da su znali koliko me to ogorčava pa su neprestano navaljivali s „novim“ dokazima o krađi Vetranovića. Nije tome pomogao ni javni istup starog Mavra Vetranovića, koji je stupio u moju obranu, odbijajući sve sumnje u izvornost moga teksta. Oluja laži i kleveta uzimala je sve više maha i bojao sam se da je ništa neće zaustaviti.

Činilo se da su svi bili protiv mene. Svi oni koji su mi Prid Dvorom, na praizvedbi, stiskali ruku, čestitali mi i tapšali me po ramenu, svi su sada listom bili protiv mene.

Trebalo je proći dosta vremena da shvatim zašto se to društvo tako i toliko na mene narogušilo. Ono je moju kritiku društvenog sistema protumačilo kao pokušaj njegova

rušenja, kao urotu protiv vlasti, njihove vlasti, koja za njih znači sve. Izgube li vlast, sve bi izgubili. Ona im daje prava, imanja, zvanja i službe, ali ne na osnovi njihove stvarne vrijednosti i sposobnosti, već prije svega i samo zbog toga što pripadaju staležu koji vlada. Zato oni tako jednoglasno, životinjski zauraju na svaki pokušaj diranja u njihov poredak. I koliko god postoji stvarna podijeljenost među njima, koliko god se međusobno mrze i preziru, zavidje jedni drugima, podmeću i što sve još ne čine, u slučajevima i najbezazlenije ugroženosti pokazuju čudesno jedinstvo i zajedničku volju.

Tih dana naglo je umro Marin Zamanja.

XXXV.

LUKA: *Daljnja djelatnost optuženog je dokazala da su mnogi od nas bili u zabludi hvaleći njegovu „Tirenu*

Saro je bio oštro protiv toga da se posipam pepelom po glavi i odmah mi je otvoreno rekao da mu se moja „Tirena“ nimalo ne sviđa. Bunić je, kao i uvijek, drukčije mislio i ja sam se, usprkos Sarovu protivljenju, složio s Bunićem da „Tirenu“ izvedemo s istom družinom koja je igrala „Pometa“.

Nekoliko mjeseci poslije Zamanjme smrti, čini mi se zadnjeg dana od poklada, izašli smo s „Tirenom“ na pozornicu Prid Dvorom. Bura je stala naglo puhati pa smo morali prekinuti predstavu i odgoditi je za bolje vrijeme. Saro se tome osobito radovao, ali Bunić i ja nijesmo odustajali od njena prikazivanja. Pošlo nam je to za rukom tek u studenom 1551. godine na piru mog rođaka Vlaha Držića i Marije Sinčević.

Što se tiče „Tirene“, Saro je zaista bio u pravu. Možda se i nije toliko radilo o strahu zbog nevolja s „Pometom“ koliko o Bunićevom utjecaju. Mislio sam da ću hvalospjevima vlasti začepiti usta malom Luki, jer se govorkalo da bi mi mogao zabraniti svaki rad s mladeži.

„Posipanje pepelom“ ipak mi je pomoglo da nastavim pisati i baviti se kazalištem. Uspjeh „Tirene“ bio je u tom smislu da je mali Luka na sva usta hvalio komad.

- To može gustat' samo takvog *krelina* kakav je mali Luka! - rugao se Saro. I kad me prijatelj Martolica Zamanja

zamoli da mu na piru moja družina nešto prikaže, ja sam htio da to bude „Tirena“, ali se Saro žustro usprotivio. Predložio je „Novelu od Stanca“ koju sam upravo bio dovršio i koju je on smatrao osobito vrijednim djelom. Uspio je uvjeriti u to i Bunića, pa se uskoro počelo s pripremanjima.

Na piru Martolice Zamanje predstava „Novele od Stanca“ postigla je sjajan uspjeh, tako da smo je kasnije nekoliko puta prikazali. Glavna snaga predstave bio je mladi Sabo Bobaljević, koji se, radeći s nama, lijepo smirio. Ali, nedugo poslije pira kod Martolice, potukao se Sabo s Nikolom Kabogom koji ga je teže ranio. Počeli su, rekoše, s uvredama, a završili bodežima.

Takav je nekoć bio sada mirni i staloženi pjesnik Sabo Bobaljević. Sjećam se da je, još dok je imao šestnaest godina, ranio nekog čovjeka, zbog čega je sud bio donio odluku da mu se odsiječe ruka. No, kako se obično događa kada su u pitanju djeca vlastele, osuda je preinačena na globu od osam stotina dukata i šest mjeseci zatvora, s okovima na nogama. Čim je izišao iz tamnice, opet je nekoga napao i bio progнан iz Dubrovnika na pet godina.

Meni se mladi Sabo sviđao bez obzira na njegov zaista suviše neobuzdan temperament. Već tada je počeo pisati pjesme s mnogo smisla i profinjenih osjećaja. Mislio sam, kao i Saro, da se mladić u petogodišnjem progonstvu, opametio i da će se napokon smiriti. No, prevarili smo se. „To je njima u raci.¹ nono mu je bio takav! I ćaća!“ govorio je Saro. I imao je pravo, jer i ostala dvojica Sabove braće nijesu bila ništa bolja.

¹ u soju, u krvi

XXXVI.

LUKA: *Optuženi drsko nastavlja zavoditi našu mladež, upućujući je čak i na zločin, a onda iz straha od gnjeva pravde bježi u Italiju svojim istomišljenicima i gospodarima koji mu plaćaju mračne usluge. Jer, zapitajmo se, odakle čovjeku koji grca u dugovima tolik novac za put i boravak u Rimu?*

Nije samo Sabovo ranjavanje bilo uzrok odustajanja od daljeg prikazivanja „Novele od Slanca“. Ta je godina bila i sodina iubilarnov onrosfa Ver u travnju država daje dvomjesečni dopust službenicima koji odlaze u Rim na oprost grijeha. Mnogi iz „Pomet-družine“ (kako smo nazvali svoju kazališnu trupu) spremili su se za put u Rim.

Nakon kraćeg primirja s vjerovnicima opet sam zapao u dugove. Upravo tada sam morao poslati novac izdavaču u Mletke, jer bez uplaćene dvije trećine cijene nije htio početi slagati knjigu. Više od bilo čega želio sam da mi ta knjiga ugleda svijet i, unatoč svemu, uspio sam za nju skupiti novac. Opet su mi pomogli Saro i Bunić i opet zaprijetili da je to „zadnji put“. Saro se bio ozbiljno na me naljutio, ali mi je nekoliko dana prije polaska u Rim ponudio da pođem s njim i Bunićem. Kako mi je to dobro došlo!

Dva mjeseca u Rimu prohujaše kao vihor. Saro i Bunić bili su široke ruke i nijesu žalili troškove. Ja sam im otkrivao blagodati vječnog grada, koje sam zapamtio još iz studentskih dana, kad sam na tjedan-dva tamo dolazio. I dok je većina naših zemljaka, koji su došli na oprost, bez-

glavo srljala rimskim ulicama, mi smo od prvoga dana imali razrađen plan boravka.

Prvih dana smo uglavnom posjećivali kuće uglednijih rimskih ljepotica. Saro i Bunić su se plašili da nas našijenci ne vide, a ja sam ih neprestano uvjeravao da je to nemoguće jednostavno zato što nijedan stariji Dubrovčanin ne zalazi na tako fina i skupa mjesta. Znam, kad sam nekad želio vidjeti kojega ozbiljnijega Dubrovčanina u Rimu, ili bilo kojem gradu u Italiji, onda sam ih tražio po periferiji u najjeftinijim betulama. Tamo bih ih posigurno nalazio, bez obzira na to jesu li pripadali vlasteoskom staležu ili pučanima.

Prijatelji su mislili da pretjerujem pričama o škrtosti našijenaca, pa su predložili da ih povedem na periferiju. Bili su se već zasitili i ljepotica, i sira *provature*, i zabave, i priča o rimskom oriđinalu¹ Gulliju Cesarinu.

- Homo ća!¹ ² - reče Saro jednog jutra i krenusmo. Najprije smo svratili u banku Oligiatti, preko koje je naša vlada vršila isplate u Rimu. Tamo je radio prijatelj Sarova oca, kojemu je Saro predao neko pismo i dobio novac. Odatle smo kočijom krenuli prema gradskoj periferiji.

Moji prijatelji su se zaista iznenadili kad u jednoj gostionici, kamo ih dovedoh, nađoše priličan broj sugrađana. Među ostalima bio je tu i gospar Frano. Prijatelji su mu odmah prišli. Pozivali su i mene, ali ja sam odbio čekajući da oni s njim završe razgovor.

- Traži Diva - rekoše mi prijatelji sjedajući za moj stol.

- Laže, stari prdonja - zarežim ja. - On je tu zbog malog Vlaha.

- E, bravo! - oba će prijatelja u jedan glas, sjetivši se priča koje su odnedavno procurile u gradu. Govorilo se da je Vlaho „imbrujo³“ oca, potrošivši na žene u Rimu silan novac. Nije to nikoga osobito iznenadilo, jer se često

¹ osobenjak, čudak poznat cijelom gradu

² Idemo!

³ prevario

dogadalo da sinovi umjesto u trgovinu potroše dukate na skupe ljepotice. Toliko je to bilo uobičajeno da se meni činilo, dok sam bio na studijama, da većina naših očeva iz Grada dolazi u Italiju samo zato da bi vratila kuci zabludjele sinove i spasila koji dukat od onih tisuća što su im sinovi smlavili.

Slučaj gospodar Frana i njegova sina podsjetio nas je na mnoge slične slučajeve. Ja sam im, baš tada, ispričao o zgodama i nezgodama dunda Stjepa, moga susjeda vlastelina, kojemu sam u Firenzi pomogao naći vragolastog sina. Istini za volju ponešto sam i dodao da bi priča bila zanimljivija, ali u osnovi nijesam lagao.

Sam se moja priča o dundi Stjepu svidjela i odmah me stao nutkati da o tom napišem komediju. Čini mi se da sam je tada odlučio napisati.

Kasno poslije podne toga dana Saro je nekamo pošao s gospodarom Franom raspitivati se o sudbini Đivovoj, a Bunič i ja smo krenuli u palaču kardinala Rodolfa Pija di Caprija ua bismo vidjeli globus koji je bio izradio moj brat Viaho.

Buničev prijatelj, koji je došao po nas s pravom kraljevskom kočijom najprije nas je odvezao u kardinalovu riznicu, gdje smo, osim Vlahova globusa, vidjeli još mnogo lijepih umjetnina, a zatim nas je poveo izvan grada, u svoj raskošni ljetnikovac. Domaćin nas je počastio finim sirom i starim vinom, čavrljao s nama o kazalištu i politici, a onda nas, kasno uvečer, opet posjeo u svoju kočiju i odvezao do našeg konačišta.

Sara smo zatekli u krevetu s knjigom u ruci. Tužio se na umor, ali, na žalost, reče da nijesu uspjeli ništa novo saznati o Divu. Nijesmo dugo zaspali. Neko vrijeme smo se s tugom prisjećali naših prijatelja iz mladosti, zatim prešli na vedriju temu - o malom Vlahu koji je, prema Sarovim pretpostavkama, spiskao najmanje šest tisuća dukata.

Potaknut Sarovim oduševljenjem, ja sam, čini mi se, te noći do najsitnijih pojedinosti ispričao cijelu buduću komediju. Od riječi do riječi sam im odrecitirao buduću prolog

Dugog Nosa, što je Sara posebno obradovalo, dok je Bunić, kao i uvijek, nerado slušao o „ljudima nazbilj i ljudima nahvao“⁴. Nije ni kasnije, dok smo spremali predstavu „Dunda“, zahtijevao od mene da izostavim Negromantov prolog, ali ostaje činjenica da on to nije odobravao. Za razliku od Sara, bio je suviše opterećen oprezom i nije mogao prihvatiti oštriju kritiku društva kojemu i sam pripada. Utoliko mi je i sada nejasno kako se on u našem društvu zadržao sve do „Hekube“ i što ga je zadržavalo. Da li se radilo o njegovu stvarnom zanosu teatro, koji je jači od svega, ili je bilo ono što je i sam govorio poslije raspada „Družine od Bidzara“, da mu je glavni cilj bio kako bi svojom prisutnošću „smanjio utjecaj neprijatelja na mladež“.

⁴ Ljudi pravi (dobri) i ljudi himbeni (zli). Iz uvodnog prizora „Dunda Maroja“ (monolog Dugog Nosa, negromanta).

XXXVII.

LUKA: *Prikazivanjem komedije „Dundo Maroje“, a nadalje njezinim prologom Dugog Nosa, optuženi je najjasnije i najdrskije izrazio svoj neprijateljski stav. On se ne usteže da našu dičnu vlastelu naziva pogrđnim imenima i, što je najstrašnije, drznuo se taj komedijant da proste sluge prikazuje boljima i pametnijima od njihovih gospodara!*

O povratku iz Rima kući imao sam u glavi već gotovu komediju o ocu koji po Rimu juri sina ne bi li spasio svoje dukate. Silno sam se za nju zagrijao, ali ne toliko iz osvetoljubivosti prema gosparu Franu koliko zbog ideje o Negromantovu prologu koji toliko u sebi nosim. Vjerojatno je to bio razlog da sam je napisao za samo nekoliko dana, ali sam joj naslov „Dundo Maroje“ dao tek poslije prvog čitanja s glumcima. Ne sjećam se tko je predložio takav naslov, ali mi se svidio i usvojio sam ga.

Već u rujnu 1550. godine cijela „Pomet-družina“ bila je na okupu i mogli smo početi s probama. Među glumcima je odmah zavlдало neko posebno oduševljenje. Radilo se kao nikada dotle, s nekom posebnom voljom i užitkom. Za sve vrijeme priprema rijetko se dogodilo da netko izostane s probe. Čak i mladi Sabo Bobaljević, koji je bio ozdravio i prihvatio ulogu Mara, nije ni jednom zakasnio na probu, a dolazio je dragovoljno raditi na pripremanju dekora.

Bio je pravi užitak raditi s momcima i Saro je s mnogo razloga proricao predstavi neviđen uspjeh. Veselje nam je

jedino pomučivala strepnja da bi neki iz družine, početkom studenog, morali s roditeljima ići u Rim zbog oprosta, pa smo se plašili da bismo s „Dundom“ mogli izaći pred publiku tek krajem siječnja ili početkom veljače sljedeće godine. No, baš u studenom 1550, na molbu kardinala Medicija, papa Julije III. prenosi sve privilegije jubilarnih oprosta i na Dubrovnik. Tako vjernici nijesu morali ići u Rim, što nas je sve obradovalo. Ono što bi obavili za mjesec ili dva, obavljali su sad za samo jedan dan. Poslije ispovijedi i pričešća, obišli su četiri najveće crkve u gradu: Svetu Gospođu, Svetog Vlaha, Malu Braću i Rozariju, da bi za to dobili sve one jubilarne oproste, isto kao da su osobno bili u Rimu.

Na jednoj od proba, polovicom siječnja, odlučili smo izaći s „Dundom“ uoči Kandelore¹. Do tog dana sve je išlo kako treba, ali vrijeme nije bilo pogodno i do zadnjeg časa se nijesmo mogli odlučiti da li ići s predstavom Prid Dvorom ili u Vijećnici.

Pamtim vrijeme se pred samu izvedbu proljepšalo, dan kao usred proljeća, što nas je navelo da predstavu ipak prikažemo Prid Dvorom, kako je to oduvijek bio običaj. Ali, prije samog početka kiša je zalila kao iz kabla. Jedan dio dekoracija smo spasili i prenijeli u Vijećnicu. Da pozornica ne bi izgledala okljaštreno, na brzinu sam kupio platna i tako potrošio posljednji perper^{1 2} što sam imao.

Uspjeh s „Dundom“ je nešto što ja nijesam imao priliku vidjeti ni u Italiji. Velika dovrana Vijećnice mogla je normalno primiti stotinu i osamdeset ljudi, jer je služila za sjednice Velikog vijeća koje je imalo stotinu i osamdeset članova. Na predstavi je sigurno bilo dvostruko više ljudi, i to pripadnika svih staleža, a naročito mladog svijeta koji je bučno pljeskao Negromantovu prologu. (A tek da ga je govorio bolji glumac od mene?)

¹ Svijećnica (2. veljače)

² dubrovački novac

Prvi put sam se osvjedočio kako riječi djeluju na ljude, osjetio njihovu snagu i moć da pokrenu masu. Uspjeh predstave bio je zaista golem, pa smo oprostili i Tomu, zvanom „Pjatula“³, koji je igrao Tudeška i usred predstave se toliko napio da smo ga morali naprosto iznositi na pozornicu. Nije mogao izgovoriti ni jednu jedinu rečenicu, nego onako pijan, sa zadebljalim jezikom, ponavljao nešto što nitko nije razumio. Međutim, baš se to publici svidjelo (valjda su jadnici mislili da Pjatula glumi!) i kad bi se god pojavio na sceni, zapravo kad bismo ga tamo dovukli, Vijećnicom se razlijegao gromki pljesak. Dunkve, ni svako zlo nije za zlo!

Ovog puta nijesu me tapšali po ramenu i glasno hvalili, ali je zato hajka uslijedila mnogo prije nego u slučaju „Pomete“. Prvi je digao svoj glas kiklopčić Luka. (A tko bi drugi!) On je u Negromantovu prologu odmah otkrio moje urotničke planove. Zapravo, on je samo počeo hajku, da bi mu se brzo pridružili svi oni koji su me i prije hajkali.

^{^nrr\} tr»M <^*rr\ Kroqirv Holr io Rnnir OM MKi//^oin čntiM
wvkv/ Jx***s.;

postavljajući svoje klasično pitanje: „Da oni možda nemaju pravo?“ Saro je izgubio puno sati uvjeravajući ga da „Dundo“ nije nikakav antidržavni pamflet, već dobronamjerna, umjetnička kritika bez koje društvo ne može napredovati. Sve je to veoma teško probijalo moždane oklope, u kojima je zakukuljena Bunićeva nepokolebljiva vjera u potpunu ispravnost društvenog poretka. On je, na žalost, nije mogao ni za pedalj odijeliti od onog čemu je pripadao i da, kao Saro, sa stanovite razdaljine i s humorom o tom govori. Za njega su gradska uprava i poredak bile svetinje o kojima se moglo samo „ozbiljno“ i s „dužnim poštovanjem“ govoriti. Po tome se Bunić uvelike razlikovao od Sara, kao što se obrazovan čovjek razlikuje od mudroga znalca.

Sarova strahovanja da će grad u Dundu prepoznati gospara Frana ubrzo su se obistinila. Nijesam puno važnosti

³ moljac

pridavao raznim prijetnjama i govorkanju, ali mi je zaista bilo neugodno kada je Vlaho, prolazeći kraj mene, zakretao glavom. No, čim se Vlaho oženio i prešao u ženinu kuću, počeo mi se javljati, a malo zatim je dugo sa mnom razgovarao o „Dundu” i prekoravao me što nijesam prije k njemu došao da on meni kaže tko je njegov otac „i kakav je to huncul”.

Na uspjeh „Dunda Maroja” nadovezala se i moja prva knjiga, tiskana u Mlecima. Ona je učvrstila moj položaj pisca, ali je još snažnije poljuljala moje ionako jadno novčano stanje kad sam isplatio za nju preostali dug.

Sljedeća, 1552. godina bit će za mene još crnja i teža. Najprije me pogodila vijest o majčinoj smrti, kojoj, na svoju veliku sramotu, posljednjih mjeseci nijesam poklanjao dužnu pažnju. Bio sam zbog toga ogorčen na samoga sebe. Da mi bude još gore i teže, na proljeće te godine Saro i Bunić otišli su u Italiju po nekim državnim poslovima i na dulje vrijeme. Moji neprijatelji su iskoristili njihovu odsutnost i počeli, zapravo nastavili hajku na mene svom žestinom. Govorilo se da ću opet odgovarati pred Komisijom.

Tko zna što bi se sve sa mnom tada dogodilo da ne bi mladog Saba Bobaljevića. „Ne očajavaj, umuknut će oni”, hrabrio me Sabo i ne prođe dugo kad zaista onih nekoliko glavnih bukača umukoše. „Što si to učinio?” pitao sam ga u čudu, a on mi reče: „Napiši ti još jednu onakvu komediju i ja ću ti glumiti. Za drugo ne brini.”

„Skupa” sam napisao početkom 1553. godine i za kratko vrijeme smo ga dobro uvježbali. Sabo je izvrsno glumio Munua, a Vlaho Sorkočević Dunda Nika. Tražili smo od vlade dozvolu za prikazivanje, ali nam je nikako nisu htjeli dati. Pokušali smo ponuditi nekolicini vlastelina, prijatelja, da im komediju prikažemo uz pirove koje su te godine priređivali, ali svaki od njih je našao neki razlog da nas odbije. Shvatio sam konačno svoj položaj i uvjerio prgavog i svojeglavog Saba da odustanemo od daljnjih nastojanja do povratka Sara i Bunića.

Duhovna klonulost i razočaranje odveli su me opet u gostionicu. U društvu sa Sabom počeo sam onim životom za koji sam mislio da je nepovratno ostao iza mene. Iako sam bio gotovo potpuno zaboravio Pavlu, vijest o njezinoj smrti rodila je u meni osjećanje krivnje i grižnje savjesti. Možda mi je samo to i bilo potrebno da se opravdam pred samim sobom zbog zaista niskog i nedoličnog ponašanja. Nijesam ja plakao za njom, nego nad samim sobom.

Piće mi je trovalo tijelo i dušu, a kockanje me vodilo prema rubu bezdana. Početkom jeseni založio sam sva svoja dobra bratu Vlahu za dvije stotine i pedeset dukata kako bih vratio neke dugove zbog kojih su mi vjerovnici oštro prijekali. Da bi me izvukao iz teške situacije, otac savjetuje braći da prodaju imanja na Pelješcu, a braća opet jedva dočekaše da me liše i majčina i očeva nasljedstva. Ali čim su vjerovnici čuli da smo prodali pelješka imanja, sjatili su se kao strvinari i odnijeli cijeli moj dio. Sjećam se dobro, samo vlasnicima kuća, gdje sam stanovao morao sam olatiti due od dvije **stotine i trideset** nenera. **Uz** ostale, pojavio se u gradu, sam Bog zna kako, i onaj Firentinac, prijatelj Luja Sarakovića, kod kojega sam još 1543. godine na povratku sa studija, u Anconi, posudio stotinu dukata.

Jednom riječju, ostao sam gol kao prst, nikad goliji. Ne bih imao što jesti da ne bješe Saba Bobaljevića, koji je zajedno sa mnom mnogo, mnogo potrošio.

XXXVIII.

LUKA: *Zahvaljujući nekim prijateljima iz redova vlastele optuženi nastavlja nekažnjeno pljuvati na našu vlast i grad. Ono što je 1551. govorio u prologu komedije „Dundo Maroje“ nije ni izdaleka tako podlo kao ovo što će reći četiri godine kasnije, to jest 1555. u svojoj komediji „Skup“. Optuženi sasvim otvoreno iznosi svoje prevratničke ideje. Rečenice kojima Divo u „Skupu“ napada vlastelina Dunda Nika nimalo se ne razlikuju od onih koje ste čuli na početku, iz urotničkih pisama što ih je optuženi slao njegovoj preuzvišenosti vojvodi Cosimu I. i princu Francesku. To jest, dokazuje da se optuženi Držić nije slučajno ni naglo odlučio na svoj veleizdajnički čin, a kamoli da je to učinio u poremećenom duševnom stanju, kako to žele prikazati neki njegovi branitelji.*

Početak 1554. godine opet se u gradu počelo glasno govoriti o mom raskalašenom životu, a rodbina Saba Bobaljčevića je širila glasove da ga ja vodim zlim putem samo zato kako bih mu izvukao što više novaca. „Neka bljute što hoće!“ mrštio se Sabo i za inat rodbini tjerao me da pod ruku šetamo Placom usred podneva, kad na njoj ima najviše čeljadi. Neprestano me uza se vodio, a kad sam mu zatražio¹ pozajmicu, davao mi je bez prigovora.

Sve u svemu nije mi bilo loše s mladim, veselim i prgavim Sabom. Ali, i ja sam njemu valjao, i te kako valjao. Koliko sam ga samo puta spriječio da se ne potuče i ne

učini čudo. Ono što je učinio brijaču Depolu dogodilo se baš kada ja nijesam bio s njim. Kažu da ga je brijač Nikola izazvao, a on trgnuo mač pa ga njime pretukao kao to-ljagom.

Po nagovoru onih koji su se htjeli riješiti i mene i Saba Bobaljevića brijač je podnio tužbu. Išli smo ga moliti da povuče tužbu, ali nije odustajao. Nudili smo mu i novac, pa opet ništa. U strahu da ga ne strpaju u tamnicu Sabo se sutradan ukrcao na jedan od očevih brodova i isplovio put Italije.

Odlaskom Saba nastase za mene još teži dani. Mučio sam se neko vrijeme, gotovo gladovao i na kraju morao mjesečno. Koliko je onda vrijedilo tih pet perpera, shvatit će se ako znamo da je najmizernija plaća državnog činovnika iznosila dvadeset i pet perpera.

Nije svako zlo za zlo - u to sam se često puta uvjerio pa i sada. Našao sam se u Stonu, u goroj, mnogo goroj ža-

kada sam mislio da ću skapati u dosadnoj jednoličnosti sredine, jadne i zaostale, potkraj godine dobijem od Sara poruku. Vratio se s puta i poručuje mi da odmah prestanem raditi u solani i dođem u Grad.

U Grad sam se vratio tek početkom sljedeće, 1555. godine. Saro se u međuvremenu dogovorio sa Sabom Gajčinovim da mu na piru prikažemo „Skupa”. Prihvatio sam se posla, ali su teškoće nastale s glumačkom družinom. Nekoliko od onih s kojima smo pripremali „Skupa” nije bilo u gradu. Nekako bi se našle zamjene ali najveći problem je bio tko će uskočiti mjesto Saba Bobaljevića u ulogu Munua. Nije bilo nikakve nade u mladog Bobaljevića. Još dok sam bio u Stonu, čuo sam da se bio vratio u Grad zbog sudske rasprave s brijačem Depolom. Osudili su ga na zatvor, ali on bježi iz zatvora i sud mu zbog toga udvostručuje kaznu.

Nekako smo se ipak snašli i prikazali „Skupa” na Gajčinovu piru, baš kako je bilo i dogovoreno. Publika je

primila predstavu (ne kao „Dunda“!) dosta suzdržano, ali su gosti dugo o njoj raspravljali. Neki su opet uspjeli pokolebati Bunića, koji je stao ponavljati ono svoje: „Da možda oni nemaju pravo?“ Saro ga je ipak uspio uvjeriti da su Niko i Divo živi ljudi, u kojima sam ja prikazao predstavnike dviju generacija naše vlastele, konzervativnu i naprednu, onu koja shvaća današnji svijet i teži s njim ići ukorak, i onu koja to ne shvaća i vuče sve unatrag. „Ljudi nazbilj i ljudi nahvao!“ ponavljao je ovu Negromantovu rečenicu, primjenjujući svoju teoriju o generacijama i na moja prijašnja djela. Saro je zaista izvanredno znao o književnosti, njezinoj biti, i velika je šteta što se baš nije osobito zanimao za kazališno umijeće, jer bi to pomoglo da predstave budu mnogo bolje.

S druge strane, „ljudi nahvao“ širili su po gradu priču o tom da je „Skup“ samo rujanje državnoj vlasti i vlasteli i da sam u liku natražnog i zagrižljivog čistunca Nika prikazao nikoga drugoga do moćnog kiklopčića Luku Gučetića. Sad bar mogu biti dokraja iskren, ali kunem se da, pišući „Skupa“ nijesam imao na umu tog čovjeka. Ako uopće postoji neke sličnosti s nekim živim stvorom u gradu, onda bi to najprije mogao biti Sarov dundo Nikola, ali više podsvjesno nego svijesno. A što se tiče škrtosti, možda su na mene najviše utjecali Sarovi doživljaji iz diplomacije, kao ono kad se on, zbog nekog bijednog dara naše vlade napuljskom namjesniku, morao crvenjeti da je gotovo u zemlju propao.

XXXIX.

LUKA: *Gospari suci i porotnici, zapitajmo se sada zašto se optuženi Držić latio prevođenja „Hekube”, kad mi svi znamo...*

Godinu dana nakon „Skupa” s istom družinom pripremili smo „Grižulu” za pir našeg prijatelja Vlaha Sorkočevića. Unatoč svoj njezinoj bezazlenosti (brzo sam je napisao i još brže smo je pripremili), Luka i njegovi istomišljenici oštro se na me okomljuju. Zasmetalo im je opet što dovedim na pozornicu predstavnikе prostog puka i seljake koji samo ružno govore o vlasteli, o svojim gospodarima. Njima je neprestano bolo oči to što ističem prosti puk i što glavne uloge dajem baš njemu, a ne vlasteli.

U svojoj gluposti i ograničenosti naši vlastodršci su sebe odavno uvjerali da povijest ovog grada i ovog naroda počinje upravo onog trenutka kada su oni došli na vlast. Ništa prije njih nije postojalo, ništa, sve je stvoreno njima zahvaljujući, njihovoj mudrosti, sposobnosti, hrabrosti, i tako dalje, i tako dalje. Po njihovim pričama ispada kao da je prije njihove vlasti ovdje bila strašna divljina, grad nekih antikrista, koje su, eto, oni pokrstili i spasili. I sad se čudom čude nezahvalnosti nas bivših divljaka - antikrista koji ne znamo cijeniti njihovu povijesnu ulogu.

Predstave „Grižule” se sjećam i po tome što sam upoznao Luka Sorkočevića i njegova budućeg zeta Frana Lukarevića. Tada su još bili golobradi dječaci, ali su s uspjehom glumili manje uloge u „Grižuli”. Godinu i pol kasnije, kada budemo

osnivali „Družinu od Bidzara“ za prikazivanje „Hekube“, njih dvojica će se prvi javiti.

U vrijeme između „Grižule“ i osnivanja „Družine od Bidzara“, dogodilo se mnogo toga oko nas i u nama. Opasnosti sa slobodu Republike svakim danom su rasle. Više i ozbiljnije negoli ikada prije postavljalo se pitanje što učiniti da se zemlja oslobodi opasnosti koja stalno stoji iznad nje poput Damoklova mača. S druge strane, sve češće ispraćanje posljednjih predstavnika nekih značajnijih vlasteoskih obitelji zabrinjavalo je napredniju vlastelu.

Glas naprednih je svakodnevno jačao i Saro je ubrzo mogao sasvim otvoreno govoriti o reformama koje bi vratile Republici prijašnji sustav vlasti, to jest da se ona dijeli između vlastele i pučana. Prekidanjem zabrane krvnog vezivanja s pučanima, po mišljenju naprednih, spriječilo bi se daljnje odumiranje vlastele, dok se sigurnost Republike vidjela u što čvršćem povezivanju sa Zapadom.

Kako sam i očekivao, u ovim previranjima Bunić se opredijelio za one koji su bili (kao i uvijek) protiv novih ideja. Sve rjeđe je dolazio u naše društvo, dok, napokon nije sasvim prestao. Tada sam se potpuno osvjedočio u njegovu fanatičnu odanost staležu kojem pripada, kao što sam u Saru otkrio nove dokaze o širini njegovog duha.

Saro je također pripadao svojem staležu. Valja imati na umu da njegove ideje nijesu bile rušilačke (nikad on na to ne bi pristao!), nego reformističke, sračunate više na obnovu vlastele negoli na davanje prava puku. Oslobođen fanatizma, taj vrsni intelektualac se, kako bi mali Luka rekao, „od malih nogu“ opirao gospodstvu općih interesa i težio uvijek vlastitom mišljenju. Zahvaljujući tome mogao se tako snažno razviti kod njega kritički duh i smisao za čovječno. Davno sam primijetio tu golemu razliku između njega i Bunića, pa me provalija koja je sad između njih pukla nije nimalo začudila. Trebalo je doći upravo ovakvo vrijeme pa da se dva dugogodišnja prijatelja uvjere koliko su daleki jedan drugome.

Sjećam se, dugo su trajale prepirke između Sara i Bunića. Zadržati natražnjak nalazio je u takozvanim višim razlozima opravdanje za sve prljavštine koje je vlast činila. On je, na primjer, znao, kao i svi mi ostali, pravu istinu o slučaju trgovca pučanina kojega su vlasti ni kriva ni dužna kaznile samo zato što su to Turci zahtijevali. Bunić je to uporno opravdavao višim državnim interesima.

Ljudi su inače skloni izmišljanju glupih razloga za svoje zločine. Što su zločini veći, to su razlozi gluplji i strašniji. Najgluplji i najstrašniji su takozvani viši razlozi. U ime njih poštene i nevine ubijaju i muče, a hulje i zločince proglašavaju junacima. Zbog njih će se jednom uništiti sve što je živo na ovoj zemlji, i to će biti Božja kazna. (Da ne pretjerah?)

Nijesam se miješao u prepirke između Sara i Bunića, šutio sam, ali dušom i tijelom bio sam uz Sara. I upravo onda kada me Saro upozorio na moju „izdajničku šutnju“, predložio sam mu da prevedem Dolceovu¹ „Hekubu“. Od-

mcih chysihn mnin namiprn i toliVrv mu c^riHiplo Ao mi

nije dao mira sve dok ne sjedoh i počeh ozbiljno raditi. Dolceov tekst sam imao. Dao mi ga je baš Saro prije nekoliko godina. Donio ga s puta po Italiji i poklonio mi ga. Osobito me zanimalo predgovor prijevodu tragedije i, sjećam se, nekoliko puta sam ga čitao. Sada, u ovim prilikama, kada sam uzeo ponovno čitati djelo, činilo mi se da ga prvi put čitam. Strašne i neljudske Uliksove riječi postale su mi odjednom stvarne i bliske, kao da ih slušam od ljudi oko sebe.

Prevođenje „Hekube“ nije išlo teško, ali mnoge scene kod Dolcea bile su odviše pojednostavljene i morao sam se služiti Euripidovim originalom. Brzo sam završio prijevod usprkos mnogim nedaćama koje su me pratile, posebno dugovima. Saru se moj prijevod svidio, a nadasve to što sam uspio krvavu okrutnost tragedije ublažiti umetnutim pastoralnim prizorima, koje naša publika voli.

¹ Lodovico Dolce (1508-1568), talijanski pisac i prevodilac Horacija, Homera, Vergilija i, u ovome slučaju, Euripida.

XL.

LUKA: *Sad ćemo vidjeti tko je u veljači 1560. godine omogućio da se „Hekuba” prikaže, iako je raniji pokušaj njezina prikazivanja osuđen i spriječen...*

U „Družini od Bidzara”, koju smo skupili za izvođenje „Hekube”, samo sam ja bio pučanin. Svi ostali, uglavnom mlađi ljudi, pripadali su uglednim vlasteoskim obiteljima i svi su odreda, bar kako mi se onda činilo, bili oduševljeni Sarovim slobodoumnim pogledima.

Prije nego smo počeli probati tragediju, Saro je na dugo i na široko govorio mladićima o suštini drame, njezinoj osnovnoj ideji, likovima, kao i tome zašto smo se odlučili baš nju prikazivati. Mladići su pažljivo i s radošću slušali Sarova predavanja i jedva čekali završetak proba da bi ga opet mogli slušati.

Tako se rad na pripremama „Hekube” polako ali sigurno pretvarao u neku vrstu političkog pokreta, a o Sam se sve više i sve otvorenije govorilo kao o vođi napredne vlastele koja je za mijenjanje preživjelih zakona i običaja. Činilo mi se da, eto, napokon, dolazi vrijeme koje sam toliko čekao. Sudeći po raspoloženju ljudi i izvan našeg užeg kruga, izgledalo je kao da su svi u Republici za reformu, osim onih dvadesetak starih nakaza što sjede u vrhovima vlasti. Saro je, u svom optimizmu, išao tako daleko da je vjerovao kako će i te nakaze s vremenom promijeniti mišljenje i prijeći na našu stranu.

U veljači 1558. godine bili smo spremni izaći s „Hekubom” pred publiku, ali za to još nismo imali odobrenje

vlade. Mjesec dana kasnije, na adresu „Družine od Bidzara“, vlada je uputila rješenje u kojemu naređuje mladim plemićima da ne prikazuju „rečenu tragediju“, prijeteći kaznom od pedeset perpera svakom sudioniku ogluše li se o naređenje. Iza te odluke stajala je većina glasova u Malom vijeću i Saro je uzaludno pokušavao da se prikazivanje odobri. Glavni i najgrlatiji među protivnicima bio je, dakako, mali Luka koji se već solidno učvrstio na Olimpu državne vlasti. On je osobno napisao objašnjenje vlade o zabrani izvođenja, gdje uz nekoliko sasvim pogrešno uzetih citata iz Platona, naglašava da „u ovom vremenu nije potrebno ono što smućuje“.

Politički pokret oko „Družine od Bidzara“, usprkos žestokim otporima vlade, svakodnevno je rastao, tako da krajem godine dolazi do značajnih promjena u Republici. Položaje u Senatu i vladi dobivaju napredniji ljudi, a Saru dodjeljuju značajno mjesto u poslovima Senata. Govorilo se da će ući u Malo vijeće, no starci ipak nijesu bili tako široke ruke.

„Hekuba“ je poslije tih promjena odmah dobila odobrenje za prikazivanje, ali je predstava morala biti odgođena zbog odlaska Luka Sorkočevića i Frana Lukarevića u Firenzu. Našli smo zamjene za njih, ali pred sam kraj godine umire moj otac Marin u osamdeset i sedmoj godini života, pa smo predstavu odgodili.

U veljači 1560. godine, poslije tolikih neprilika, predstava „Hekube“ je izvedena i požnjela velik uspjeh. Njezino je izvođenje pomoglo da se naše ideje još snažnije razbuktaju.

XLI.

LUKA: „Družina od Bidzara“ postaje žarištem protudržavne i urotničke djelatnosti. Optuženi, uz pomoć pojedinih utjecajnih članova iz redova vlastele, uspijeva svojim prevratničkim idejama zatrovati velik broj naših mladih ljudi. Ali, onog trenutka kad smo pomogli toj mladeži da otvori oči i shvati u kakvu je propast bila gurnuta, ona je sama obračunala sa zloduhom, priznala svoje zablude i tražila da joj oprostimo.

Ohrabreno promjenama u vrhovima vlasti, društvo iz „Družine od Bidzara“ nastavlja se sastajati i nakon izvedbe „Hekube“. Mlada, napredna vlastela sve otvorenije nastupa u Sentu, tražeći da i mlađi uđu u vrhove državne vlasti, kako bi se prešlo na primjenu novih ideja. Ali, kako se to događa, osobito kod mladog i neiskusnog svijeta, mladici su sve više postajali neumjereni i nestrpljivi. Došli su dotle da su sve starije ljude proglašavali nazadnjacima i nesposobnjakovićima, tražeći da se „uklone s puta napretka“. Za Bunića su govorili da je mračnjak, izjednačavajući ga potpuno i u svemu s malim Lukom.

- Ne, to ne valja! Ne valja! - upozoravao je Saro, nastojeći svojom razboritošću zaustaviti neobuzdanu i nabujalu rijeku gluposti. Već se po Turskoj počelo govoriti o namjerama mlade vlastele da Dubrovnik priključe zapadnim silama i tajnim kanalima su upozoravali Malo vijeće da se s tim što prije obračuna.

Posljednje oštro upozorenje Porte, kada su se nadomak Gradu pojavili turski ratni brodovi, bilo je sasvim dovoljno

da vlada krene u akciju. Dogodilo se to upravo onako kako je Saro predviđao - kad se činilo da zahuktalu bujicu pokreta nitko neće zaustaviti. Najprije je u vladi jednoglasno osuđeno djelovanje vlastele skupljene oko „Družine od Bidzara“, a onda je to učinilo Veliko vijeće. Sve se dogodilo što bi dlanom o dlan. Iluzije, koje su obilato hranjene i podgrijavane u posljednje dvije godine, najednom su nestale, razbile se kao staklo u komadiće.

Nijesam imao priliku ni sastati se sa Sarom. Dan prije odluke u Malom vijeću sam je javno izjavio da se već odavno ne slaže s načinom na koji mnogi mladići tumače njegove ideje i složio se da vlada poduzme mjere „koje se budu pokazale najkorisnijima“. Sutradan je, zajedno s Vlahom Sorkočevićem, otputovao u Tursku „zbog važnih državnih poslova“.

Nijesam nimalo zamjeravao Saru, niti sam mu imao zbog čega zamjeriti. Ostao je do kraja dosljedan sebi, jer on zaista nije htio prevrat i nije želio da sve ide putem kojim je krenulo

„Družina od Bidzara“ proglašena je leglom antidržavne i veleizdajničke djelatnosti, a svakog njezinog člana i zagovornika proglasili su neprijateljem i izdajnikom. Ja sam optužen kao glavni kolovođa koji je sve to radio po nalogu neprijatelja izvan zemlje. Što da se radi? Ta kod nas je oduvijek vladao običaj da se protivnik koji ne misli jednako odmah proglasi slugom neprijateljski raspoloženih stranaca.

U početku se sve to činilo smiješnim, ali vrlo brzo se ispostavilo da nema šale. Hitno je osnovana posebna Senatska komisija na čelu s malim Lukom, čiji je zadatak bio da u najkraćem roku ispita djelatnost pripadnika vlastele koji su bili članovi „Družine od Bidzara“ ili simpatizeri prevratničkih ideja. Samo za nekoliko dana velik broj mlađe vlastele skinut je s visokih položaja u državnoj službi, a govorilo se i o težim mjerama koje će vlada poduzeti protiv nekih osoba.

Uvedena je u Gradu neka vrsta ratnog stanja. Stražari su upadali u kuće, vršili premetačinu i vrijeđali ukućane,

prijetili im i odvodili ih na preslušanja. Malo vijeće se svakodnevno sastajalo, primajući izvještaje Senatske komisije u kojima su upisivana nova imena.

Stvoreno je neshvatljivo snažno raspoloženje straha i nesigurnosti, u kojem vlada poziva na sjednicu sve članove Velikog vijeća, na kojoj su „prozvani“ listom priznavali da su bili zavedeni. Uplašeni Lukinim prijetnjama, a najviše gubljenjem privilegija, „prozvani“ su se natjecali u samoponižavanju da bi zaslužili milost otaca Republike.

Sve u svemu, bila je to velika tužno-smiješna predstava. Po drugi put (prvi put je ono bilo poslije izvedbe „Pometa“) suočio sam se s duhom jedne klase i jednog poretka. Dolazilo mi je da povraćam od gađenja, gledajući i slušajući neke svoje dojučerašnje prijatelje. Jedni su izbjegavali da se susretnu sa mnom pa su bježali u ulice, skretali desno ili lijevo, dok su mi drugi namjerno prilazili, ali u društvu svjedoka, i napadali me kao pasjeg sina. Poželio sam da me što prije bace u tamnicu, jer sam jedino na taj način mogao biti spašen od kakve budale koja bi bila u stanju i crijeva mi prosuti da bi dokazala koliko me sada mrzi.

U histeričnom gonjenju vještica zaboravilo se na pravila i mjeru, pa se borba protiv veleizdajničke djelatnosti „Družine od Bidzara“ pretvorila u međusobne obračune nekih uglednika iz vrhova vlasti. Tako je uz još neke, došao na red i Bunić, koji je godinu dana prije ušao u Malo vijeće. Prikrpali su mu odmah da je bio sa mnom „kao nokat i meso“. Pozvao me, sjećam se, da pred Komisijom svjedočim o njegovu prekidanju prijateljstva sa mnom i Sarom. Još uvijek mi je u živom sjećanju njegovo namršteno lice i riječi: „Neka ti Bog sudi ako ne govorio istinu!“ Rekao sam sve kako je zaista bilo. On je samo klimnuo glavom i pokazao rukom da mogu ići.

Nikako mi nije bilo jasno zašto me još uvijek drže na slobodi. Kad me posljednji put pozvaše, mislio sam da su već pripremili suđenje, ali na moje iznenađenje mali Luka me samo upozori da mi se zabranjuje svaki javni rad, osobito s mladeži, što je značilo da se ne smijem baviti kaza-

lištem. Na kraju je dobacio za mnom ono svoje: „Budi dobar!”

Otkud ta „blagost” prema meni? Možda je zaista imao pravo jedan moj prijatelj fratar uvjeravajući me da sam vlasteli učinio uslugu kakvu poželjeti mogu. „Dao si im, reče mi, priliku da međusobno izravnaju račune.” Sličilo mi je to njegovo tumačenje čovjeku koji je uzeo purgativ da bi oslobodio želudac škodljivih sastojaka. Što više o ovom mislim, sve više mi se čini da je moj prijatelj fratar imao pravo. Po svoj prilici mali mi je Luka bio potajno zahvalan što sam mu omogućio da dobro ispere mozak zabludjeloj vlasteoskoj mladeži.

A. meni je tada, da pravo kažem, LUIO sasvim svejedno što će se sa mnom dogoditi. Nešto iz straha od nasilja budala, a borami više zbog dugova, zaista sam priželjkivao da me strpaju u tamnicu. Uza sve ostale pali su na mene i troškovi oko opreme „Hekube”. Bilo je, istina, dogovoreno da svi iz „Družine od Bidzara” podijelimo trošak međusobno, ali što sad. Nesreća je u lome što sam račune samo ja potpisivao i trgovci samo mene traže. U strahu da me ne utamniče trgovci su me mjesecima jurili gradom, vikali i prijetili.

Kad sam izgubio svaku nadu da će me vlast utamničiti, nije mi preostalo ništa drugo nego smišljati kako otići iz Grada. Uspio sam od brata Vlaha dobiti nešto malo novaca, za što sam mu potpisao mjenicu od dvije stotine dukata duga, kako bi on prije ostalih vjerovnika mogao sekvestirati preostali dio majčinog imanja - jedino što sam još imao.

U proljeće 1562. godine došao je u Dubrovnik svojim brodom jedan moj prijatelj Mlećanin, s kojim sam zajedno studirao u Sieni. Sam mi je predložio da pođem s njim u Mletke, obećavajući mi zasigurno naći posao kod svog rođaka mletačkog nadbiskupa. Uostalom, mislio sam, ako mi on i ne nađe posao, ja ću se već nekako snaći, jer tamo imam dobre prijatelje, naše Dubrovčane, Primoviće, kojima sam nekoliko puta navraćao.

Jednog jutra, rano ukrcao sam se na prijateljev brod. Straže u luci nijesu mi pravile nikakve smetnje. „Zbogom, moj Grade!“ - rekoh pošto se uputismo i, sjećam se, stao sam glasno plakati. Prijatelj me začuđeno gledao.

XLII.

LUKA: *Godine 1562. optuženi odlazi u Mletke da tamo priprema novu urotu protiv našeg naroda i države. Usput, da bi došao do novca, upušta se, zajedno sa slugama, u prljavu prijevaru svog prijatelja i dobrotvora, o čemu imamo nepobitne dokaze.*

Uz pomoć prijatelja dobio sam mjesto kapelana kod mletačkog nadbiskupa. Plaća je bila mala, ali i posao koji sam obavljao nije bio velik.

Nekoliko dana nakon dolaska u Mletke pošao sam obići prijatelja Pera Primovića. Našao sam ga u postelji teško bolesna i sve je kazivalo da neće još dugo živjeti. Obradovao mi se kao dijete i zamolio da stalno budem uz njega. Znao je da volim bolje pojesti pa je naredio slugi Hectoru da kuharica za mene posebno spravlja jelo kako joj ja naredim.

Svako jutro, pošto bih obavio neke poslice kod nadbiskupa, odlazio sam k Peru i kasno noću se vraćao u samostan. To me dosta zamaralo, pa sam uskoro, po Perovoj želji, napustio službu kapelana i prešao prijatelju. Neprestano sam bio uz njega, osim onda kada bih pošao u crkvu ili njegovoj braći Nikoli i Jeru, koji su također živjeli u Mlecima.

Perova kuća bila je velika i prostrana, puna vrijednih stvari. Iako je došao u Mletke poslije dvojice starije braće, Pero je imao mnogo više i uspjeha i sreće u poslu. Da nije živio dosta burnim životom i nemilice trošio, sigurno bi se

mogao mjeriti s najbogatijima u Mlecima, ali je i tako imao više negoli oba starija brata zajedno. Nije se ženio i dugi niz godina živio je u toj palači sa slugom Hectorom, njegovom ljepuškastom ženom i ostalim slugama. Otprije sam znao da postoji neka veza između Pera i Hectorove žene, a sada sam doznao da to već dugo traje, cijelih deset godina, i da o tom Hector sve zna. „Zato je njoj“, reče mi Jero, „ostavio Pero u oporuci 1500 dukata, a mužu joj 600.“ Zbog toga se, čini se, Jero posvadio s bratom i zakleo se da će mu kućni prag prekoračiti tek onda kad brat umre. Ali nije prestao misliti na puste bratovljeve dukate što će ih ostaviti mantenjuti¹ i njezinu mužu, pa je često dolazio bratu Nikoli nagovarajući ga da, uz moju pomoć, natjera Pera na preinačenje oporuke. Uzgred budi rečeno, braća su i meni obećavala dobru nagradu ako ga uspijem nagovoriti.

Pero je najprije odbijao uopće govoriti o oporuci, ali malo-pomalo uspjelo mi ga je uvjeriti da se prenaglio. Podsjetio sam ga na to da Hectorova žena nije bila samo njegova mantenjuta, nego (u isto vrijeme, kako sam tu od nekih čuo!) još trojice mletačkih uglednika. Dobro sam poznao taštog Pera i znao sam da će ga samo to moći pokrenuti s mrtve točke.

I nijesam se prevario. U bolesnoj Perovoj glavi raspamsala se silna povrijeđenost. Dao mi je za pravo, posebno ističući kako uopće nije ni povirila u njegovu sobu otkad je bolestan. „Ni ćuš toware. Ni ćuš toware!“^{1 2}- ponavljao je zagrcavši se kašljem. Čim se oslobodio napada kašlja, pozvao je slugu Hectora i naredio mu da donese oporuku.

Nakon dva debela sata vratio se škiljavi i mršavi sluga Hector, ali bez oporuke. Rekao je da gospara, u kojega je pohranjena oporuka, nema u gradu.

- A đe je? - zapitao je Pero promuklim glasom.

- Nema ga - smireno je odgovorio škiljavi i mršavi sluga.

¹ milosnica, izdržavana ljubovca

² tj. i s magarcem (tovarom) bi bolje postupala

- Kako nema? - nastavio je Pero još promuklije.

- Tako! - zaškilji sluga prema njemu. U njegovu tonu i ponašanju bilo je nešto izazivačko, što je bolesni Pero primijetio. To ga je toliko kosnulo da se htio pridići i udariti slugu, što li, no u tom pokušaju on sa samo napeo i stao opet kašljati. Potmuli kašalj, koji je dopirao odnekud iz dubina utrobe, potresao je cijelim njegovim tijelom. Trajalo je to dugo, dugo, a onda najednom iz njegovih usta nahmpa gusta krv. Dok sam ga držao, teško je disao i osjećao sam kako se grčevito otima gušenju.

Dok se Pero gušio i trzao od muka u mom naručju, taj hulja Hector stajao je sasvim mirno, ne osjećajući potrebu da priskoči čovjeku u pomoć. Umjesto da ga lupim lukijernarom³ po škiljavoju njušci, rekao sam mu da hitno pozove liječnika i Perovu braću.

Tek što je pogledao bolesnika, liječnik je odmahnuo rukom, a to je značilo da Peru nema spasa. Ležao je bez svijesti. Takvog ga malo kasnije zatekoše braća Nikola i Jero, koji su dugo i neuspješno pokušavali dozvati bolesnika.

- A što nam je sad činiti? - pitao je Nikola sav očajan.

Rekao sam braći da Hektor sigurno zna gdje je oporuka, jer ga je Pero bio poslao da je odnekud donese. Ali lukavi sluga se kleo da on o tome ništa ne zna i da je maloprije išao tražiti odvjetnika a ne oporuku. Savjetovao sam Nikoli da je najbolje nagoditi se s tim pasjim sinom, i obojica braće na to pristanu. Obećali su mu dati njegovih šest stotina dukata, ali tek pošto se Nikola zakleo na Sveto pismo, škiljavac im reče da se oporuka nalazi u uglednog mletačkog vlastelina Bernarda Veniera.

Nikola i Jero su pošli Venieru po testament, a ja sam ostao kraj bolesnika koji malo kasnije dođe k sebi. Učini mi se da mu ide nabolje i obradovah se, ali malo zatim je opet stao povraćati krv, žešće nego prošli put i samo ne-

³ uljni svijejnjak

koliko minuta prije negoli će mu braća doći s oporukom usnuo je u gospodinu.

Braća su po svaku cijenu htjela da sud učini s testamentom ono što pokojni Pero nije dospio učiniti, to jest da se oporuka sudski preinači. Za to sam im ja bio dragocjen svjedok, pa sam nekoliko mjeseci ostao kod Nikole, gdje mi nije manjkalo ni novaca. Nikoli je bilo stalo da dobije parnicu o obaranju bratovljeva testamenta, a ta parnica se, na moju veliku sreću, oteгла i teško joj se kraj naslućivao.

Do Perove smrti rijetko sam izlazio u grad, a sada, kad sam prešao Nikoli, uglavnom sam se skitao gradom. Sreo bih ponekad kojeg našijenca, kapetana ili trgovca, i doznao što o prilikama u Dubrovniku. Susretao sam i neke strance što sam ih upoznao u Zamanjinu domu, pa sam tako jednog dana sasvim slučajno nabasao na starog znanca Antonija Pelierija. Još uvijek je radio u diplomatskoj službi i reče mi da već dugo živi u Firenzi. Začudio sam se da taj čovjek zna sve o meni i da je do u tančine upoznat s posljednjim zbivanjima u Dubrovniku.

Prije susreta s Pelierijem nije mi ni padalo na pamet da bilo s kim vodim bilo kakve političke razgovore. Čini mi se da sam se, došavši u Mletke, bio i zarekao da na sve što je bilo neću uopće misliti. I zaista sam u tome bio dosljedan sve do susreta s Pelierijem. Taj lukavac me potakao da se svemu vratim, da oživim još svježija sjećanja. Nadugo i naširoko raspravljali smo o događajima, a nadasve o Sarovim i mojim idejama. Pelierijevo je stajalište bilo da smo sve pogrešno i naivno činili i da je u Dubrovniku moguće promijeniti vlast i poredak jedino silom jer se i ona sama održava zahvaljujući sili. Tvrdio je da bi se u takvim namjerama trebalo povezati s kakvom jakom kršćanskom državom, koja bi osim općih interesa našla u tome i neke svoje - vlastite.

U početku nijesam htio ni čuti za Pelierijev naum o promjeni vlasti u Republici. Možda zato što sam još uvijek imao na umu Sara. Pelieri me dokraja uvjerio da Saro ni-

kada ne bi prihvatio takve promjene u Dubrovačkoj Republici koje bi iz osnova mijenjale stvari. A, po mišljenju Pelierija, zapravo značajnih ljudi na Zapadu, čija imena nije htio reći, Dubrovniku su potrebne korjenite promjene da bi se oslobodio turskog vazalstva i krenuo naprijed zajedno s ostalim kršćanskim zemljama. U tom bi smislu, govorio je Pelieri, oslonac na moćnu Toskanu bio najpogodniji. Predložio je da se odmah, kao predstavnik naroda, obratim Njegovoj preuzvišenosti vojvodi Cosimu I, tvrdeći da je toskanska vladarska kuća životno zainteresirana onom stranom Jadrana, osobito zbog sukoba s Mlecima.

Pelieri mi je dugovao život i nijesam imao razloga sumnjati u njegove namjere. No, svejedno sam bio s njim vrlo oprezan i rastali smo se a da mu ni jednom jedinom riječi ne dadoh do znanja da prihvaćam njegove savjete. Na posljednjem sastanku mi reče da svakako dođem u Firenzu i javim mu se. Dao mi je adresu i ucrtao na komadiću papira kako ću najlakše doći do njegove kuće.

Iz dana u dan sve više sam se zagrijavao za Pelierijev prijedlog. Možda bih već pošao u Firenzu, ali tih dana u Nikolinu kuću dođe rođak mog prijatelja Toma, kojega nijesam vidio pustijeh⁴ godina. Čovjek mi reče da se Tomo oženio nekom Sicilijankom i da je potpuno zaboravio na rodni grad. Nekoliko dana sam se divno provodio s ovim našijencem, a kad je njegov brod bio ukrcan, ponudi mi da i ja pođem s njim u Dubrovnik.

Nakon kraćeg razmišljanja prihvatio sam prijateljevu ponudu. Činilo mi se da bih, prije odlaska u Firenzu, svakako morao skoknuti u Grad. Za deset mjeseci, koliko sam boravio u Mlecima, dolazile su različite vijesti o prilikama u Dubrovniku i Turskoj. Isto tako, činilo mi se da će za moje planove biti osobito dobro ako vojvoda Cosimo I. prepozna u meni izvrsnog znalca tih prilika. Želio sam također vidjeti svoje stare prijatelje, pogotovu Diva, za koga sam bio čuo da se iznenada vratio u Grad.

⁴ mnogo

XLIII.

LUKA: *Možemo pretpostaviti zašto se optuženi iz Mletaka vratio u grad i što je u ovom gradu radio više od dvije godine prije negoli Ce otići u Firenzu s namjerom da ostvari svoje paklenske namjere.*

U Grad sam došao upravo onog dana kad se obavljao Bunićev pokop. Stigao sam ga ispratiti do vječnog počivališta i još jednom osjetiti tužnu gorčinu takvih sprovoda, kada iza lijesa ne korača nitko od rodbine. Eto, još jednom sam prisustvovao pokapanju posljednjeg iz obitelji. „I zašto?“ postavio sam sebi poznato pitanje. A dobro pamtim koliko je Bunić volio kćerku bogatog pučanina Luja Pracata, koja se kasnije udala za nekog kapetana. Volio ju je do kraja života.

Stojeći kraj kapele na groblju, pokušavao sam se prisjetiti imena Bunićeve djevojke, kad mi iznenada netko stavi ruku na rame. Gledao sam u lice čovjeka koji mi se smješкао upalim očima na žutom staračkom licu. Tek kada sam pokraj njega vidio Vlaha, pomislio sam da bi to mogao biti Divo. Taj naš prvi susret nije trajao dugo i uglavnom smo šutjeli. Kao da nijesmo imali što jedan drugome reći nakon toliko godina.

Većina nekadašnjih prijatelja iz „Družine od Bidzara“ nije bila u gradu. Oni što su ostali izbjegavali su susret sa mnom ili bi samo u prolazu otpozdravili. Vjerojatno su znali da vlasti prate svaki moj korak. Zvali su me u kancelariju zbog dugovanja i zaprijetili kaznom ako ne udo-
voljim vjerovnicima. Imao sam nešto novaca što mi je dao

Nikola u Mlecima, a nešto se skupilo i od crkava, pa sam uspio isplatiti sve stare dugove.

Mali Luka me nije pozivao na preslušanje, ali to sam predvidio i nastojao sam biti što neprimjetniji, manji od makova zrna. Najveći dio vremena provodio sam uz bolesnog Diva i s bratom mu Vlahom, koji se nakon očeve smrti uselio u obiteljsku kuću.

Do jeseni Divo se nekako držao na nogama, a onda najednom zalegao. Malo je govorio i na jedvite jade uspio sam doznati gdje je sve bio i što je radio tolike godine. Bio je svuda, po Indijskom i Tihom oceanu, u Africi i novim dalekim zemljama, u zabitim divljinama i najraskošnijim prijestolnicama Europe. Ali nikako nijesam mogao doznati zašto se prije nije ovamo vratio kad je već odavno bio amnestiran. On je, sigurno, osjećao moju znatiželju i jednog mi jesenskog podneva sam, bez mojeg pitanja, sve ispričao.

- Znaš li ti što je to gađenje? - pitao me, upirući u me svoj stakleni pogled. Ne znam ni sam, an pri pomisu u.a se vratim kući osjećao sam gađenje. Bljuvalo mi se. I tako sam pronalazio načine da se ne vratim. Išao sam u daleke zemlje da budem dalje od mogućnosti povratka."

Tiho i polako je *ispovijedao neku čudnu bol* i možda od tog ništa ne bih shvatio da mi napokon ne reče da se vratio u Grad samo zato da bi se već počeo navikavati na pakao. „Pakao ne može biti gori!“ šaputao je iznemoglo.

Divo je umro krajem proljeća 1565. godine, a Sara još uvijek nije bilo u Gradu. Za sve vrijeme sam pažljivo pratio događaje u Republici i oko nje, ali kad god bi mi palo na pamet da bih već morao krenuti put Firenze, nalazio sam razloge da to odgodim. Da li je moja neodlučnost bila rezultat straha pred tako velikim činom ili još uvijek nijesam bio siguran u njegov uspjeh?

Bilo je jednog i drugog. Što sam dulje mislio o svojim planovima, sve više su mi izgledali ozbiljniji i odgovorniji, ali i vjerojatniji. Vjerovao sam u mogućnost njihova ostva-

renja, jer vlast tiranije, ma koliko izgledala moćna i čvrsta, građevina je bez temelja. Ona ne počiva na volji naroda i zato ne može opstati. Tek mali lahor bunila srušit će je kao kulu od karata. Činilo mi se da bi bilo sasvim dovoljno pedesetak naoružanih ljudi da se moji planovi ostvare.

Ali, kako dobiti te ljude? Od koga? Otkud novac? Oružje? Sve su to pitanja koja su me mučila. Mjesecima sam, živeći povučeno na otoku Kalamoti¹, smišljao i napokon došao do nekih bitnih zaključaka.

U zimu 1565. imao sam gotov plan: najprije od vojvode Cosima dobiti pristanak, kao i potrebna povećana sredstva, pa tek onda prići okupljanju ljudi iz Grada. Vratio sam se s Kalamote u Grad s namjerom da prvim brodom krenem u Italiju, ali sam zbog bolesti morao putovanje odgoditi.

Polovicom veljače 1566. u grad su iz Firenze došli Luka Sorkočević i zet mu Frano Lukarević. Čuli su da sam bolestan i došli me obići. Oduševila me njihova hrabrost da to učine i vjerovao sam da to ne čine ni iz kakvih zadnjih namjera. Bilo mi je poznato da su u Firenzi osnovali neko trgovačko poduzeće i da lijepo rade. Ja sam im onako u šali natuknuo kako bih voilo poči malo do Firenze, a oni, obojica, to sasvim ozbiljno prihvatiše i ponudiše mi mjesto na svom brodu s kojim su se i sami uskoro spremali isploviti.

Iz porta u Gradu krenusmo pošto malo utihnuše ožujске bure. Vjetra je još uvijek bilo dovoljno u jedrima i brod se brzo udaljivao od kraja.

Što sam se više približavao drugoj obali, sve snažnije sam vjerovao da poduzimam nešto najuzvišenije i najdosjajnije čovjeka.

¹ Koločep

XLIV.

LUKA: *Optuženi, da li se kaješ?*

Ne, ne kajem se. Djela koja činimo dobra su ili loša ne po njihovu stvarnom sadržaju (na žalost!), nego po odluci vladajućeg suda. A kako svaka vlast ima svoj sud i svoje aršine, otuda se, često, zlikovci i lupeži slave, a pošteni i vrijedni završavaju na lomačama.

Ako bih ipak sebi nešto prigovorio, onda bih to učinio zbog vlastite naivnosti i nekih zabluda.

Insoma, neka mom djelu povijest sudi. *Alea iacta est!*¹

¹ (lat.) Kocka je bačena.

XLV.

Kad sam te večeri otvorio oči iznad sebe sam, sjećam se, vidio mršavog bogobojažljivog stanodavca.

- Ostavili ste upaljenu svijeću pa sam je došao ugasiti. A i vi ste... - htjede mi reći da sam zaspao u odijelu, ali ja ga prekinem.

- Ništa, oprostite - rekoh i podignem se, pri čemu osjetih snažan bol po sredini grudi.

- Da nije srce? - bojažljivo je zapitao gazda, gledajući moje od boli iskrivljeno lice. - Vama treba zraka, a vi prozor zatvorili - doda Talijan i hitro otvori prozor.

Kroz prozor uđe glasna svađa s ulice.

- Smetaju vam, znam - promrmlja Talijan i nastavi mi pričati o svojim susjedima Pepini i Rosini, koje se godinama svađaju i tužakaju po sudu, a uvijek su zajedno.

Zahvalio sam stanodancu na njegovoj brizi i nekako ga se uspio osloboditi.

Rano ujutro probudilo me probadanje u prsima. Osjećao sam da mi trne cijela lijeva strana tijela, naročito ruka. Nijesam ništa strašno slutio. Kad mi je bol utihnuo, izašao sam u grad da se nađem s jednim našijencem. Dogovorio sam se s njim da zajedno krenemo u Dubrovnik, ali, umjesto njega, u gostionici kraj Ponte Vecchija nađem Nikolu Primovića. Podjednako smo se obradovali tom iznenadnom susretu. On, koji inače nije rado trošio, predloži da zajedno objedujemo, što sam, naravno, rado prihvatio. I dobro smo se gostili, jer, sjećam se, da sam tada prvi put

u životu jeo francuski sir i pio staro vino iz Bretanje koje me brzo ošamutilo.

Ne znam što se dalje događalo. Kad mi se svijest vratila, ležao sam ovdje u kući Nikole Primovića.

XLVI.

Lažim u postelji, zapravo sjedim i pišem. Lijeva ruka i noga su mi kao oduzete. Kažu da me dva puta dobro klopalo, a ako me još jednom zna se - *addio!* No, hvala Bogu, pamet me još služi i desnica mi je zdrava, a piscu više ništa i ne treba. Kad bih samo još smio što dobro pojesti i popiti čašu vina!

Nikola me pazi i njeguje, držeći se strogo liječnikovih uputa. Ponekad mi se čini da u toj brizi pretjeruje. Kaže, vraća mi milo za drago zato što sam mu pazio pokojnog brata Pera, ali ja znam da huncut laže i da je posrijedi moje svjedočenje na sudu protiv Hectora i njegove žene, koje se upravo sada privodilo kraju. (Bože mi oprost, ponekad zaželim umrijeti što prije samo da ovaj škrtac ostane bez svjedoka! Eh, jesam i ja, ma što mogu, kad ne mogu biti drukčiji!)

Uostalom, meni je tu lijepo i mislim da je samo rijetkim siromasima, kao što sam ja, Bog dosudio da tako ljudski sjede u predvorju smrti.

Smrt? Zar već? Kako se to klupko života nezadrživo odmotava, sve brže i brže, u nekoj suludoj vrtnji! Najednom se iza čovjeka nađe gomila dana, mjeseci i godina, gomila pređe, kao hrpa zapetljanog parangala¹. I hajde sad, majčine sine, raspetljaj sve to, pronađi kraj i početak. Stoji čeljade nemoćno nad tom zapetljanom hrpom i čudi se „kako je sve to“, „zašto je sve to“, „zbog čega“ ečetera, ečetera.

¹ ribarski pribor: od niza udica

Čudno je to, kako mnoge stvari izgledaju sasvim drukčije gledane s ovog kratkog mosta što povezuje život sa smrću.

Radujem se ipak što odavde vidim da je moj život imao nekog smisla. Primićući se polako onoj drugoj strani mosta, pokušavam zastati i još jednom se osvrnuti unutra, u daleku i blisku prošlost, ali bol je snažnija od moje volje i vuče me tamo, kraju, uporno me vuče. Bol u prsima, nemilosrdna i oštra kao mač ili nož. Bol, strašna bol.

Quod scripsi, scripsi?

² Gat.) Što napisah, napisah. Smisao je: ono Sto je zapisano ostaje.

O piscu

Feđa Šehović rodio se 16. ožujka 1930. godine u Bileći. Na zagrebačkom Filozofskom fakultetu završio je studij književnosti. Desetljećima živi u Dubrovniku za koji nije vezan samo intimnim sponama. Njegov književni opus neodvojiv je od Dubrovnika u čijoj tradiciji i bogatoj povijesti nerijetko otkriva ishodište za svoje prozne i dramske tekstove. Tokom godina radio je kao srednjoškolski profesor književnosti, direktor dubrovačke Naučne biblioteke i direktor drame Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu. Osim toga, bio je urednikom časopisa *Mogućnosti* i *Dubrovnik*. Danas je voditelj *Doma Marina Držića*.

Dosad je objavio sljedeće naslove:

Drame, dramoleti, pučke komedije dubrovačke, Dubrovnik 1969.

Kazin, roman, Split 1974.

Savršeno umorstvo, roman, Split 1975.

Veljun, roman, Split 1977.

De bello ragusino, roman, Zagreb 1980.

Knjiga postanka, roman, Zagreb 1981.

Dogon, roman, Zagreb 1980.

(Citirani romani, navedeni redom, tvore šest dijelova *Dubrovačke tralalalogije*)

Vidra, roman, Zagreb 1980.

Gorak okus duše, roman, Zagreb 1983.

Oslobađanje đavola, roman, Zagreb 1987.

Uvod u torđavu (Biblija za nevjernike), roman, Zagreb 1988.

Zla kob zaborava (Dubrovački ratni dnevnik), Geneve 1992.

Kad su golubovi umirali, likovna mapa (u tandemu s Lukšom Pekom), Split 1992.

Svi kapetanovi brodolomi, roman, Zagreb 1992.

Priče iz Vitaljine, novele, Zagreb 1993.

Od 1983. Feđa Šehović javlja se i kao Raul Mitrovich.

Pod tih pseudonimom tiskao je romane *Gorak okus duše*, *Oslobađanje đavola* i *Uvod u tvrđavu*. Za svoj književni rad dobio je više nagrada; izdvajamo nagradu *Grigor Vitez* (1981) za roman *Vidra* i nagradu *K.Š. Gjalski* (1992) za roman *Svi kapetanovi brodolomi*.

(Z. Z.)

Kazalo

Držiću pod kožu (<i>Zdravko Zima</i>).....	7
Vidra.....	15
O piscu (<i>Z.Z.</i>).....	169

ŠKOLSKA KNJIGA, đ.đ.
Masarylcova 28, Zagreb

Za izdavača
Dr. DRAGOMIR MAĐERIĆ

Tiskanje dovršeno u kolovozu 1994.